T.C
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BESÂİRU'L-KUR'ÂN TEFSİRİ BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ DÖNEMDE KUR'AN MESELLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Furkan ERKILIÇ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ersin ÇELİK

RİZE
2024

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Ersin ÇELİK danışmanlığında, Furkan ERKILIÇ tarafından hazırlanan *Besâiru'l-Kur'ân Tefsiri Bağlamında Çağdaş Dönemde Kur'an Meselleri* başlıklı bu çalışma, 20/11/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri		**Ünvanı, Adı SOYADI**	**İmza**
Başkan	:	Dr. Öğr. Üyesi Ersin Çelik	
Üye	:	Doç. Dr. Abdullah Aygün	
Üye	:	Doç. Dr. Ahmet Yazıcı	

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim "Besâiru'l-Kur'ân Tefsiri Bağlamında Çağdaş Dönemde Kur'an Meselleri" adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.
20 /11/2024

Furkan ERKILIÇ

ÖN SÖZ

Evrensel bir kitap olan Kur'an, her çağda, her topluma o gününün şartlarına göre mesajlar vermektedir. Kur'an'ın yoruma açık olması, farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda yaşayan insanların ihtiyaçlarına cevap verebilmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, Kur'an mesellerinin yorumlanması sadece dini açıdan değil, aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel açılardan da önem arz etmektedir. Bu nedenle, Kur'an mesellerinin yorumlanması konusunda farklı perspektiflerin dikkate alınması ve bunların çeşitliliğinin zenginlik olarak görülmesi gerekmektedir. Bu sayede, Kur'an meselleri her dönemde ve her toplumda anlam bulabilecek, insanların hayatına rehberlik edebilecek ve toplumsal meselelere çözüm sunabilecek bir kaynak olarak değerlendirilebilecektir.

Besâiru'l-Kur'ân Tefsiri Bağlamında Çağdaş Dönemde Kur'an Meselleri adlı bu araştırmada meseller güncel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yapılırken mesaj odaklı yorumlama yöntemiyle oluşturulmuş *Besâiru'l-Kur'ân* eseri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Bu eserde meseller çağın sorunları gündem yapılarak, özellikle de Cumhuriyet döneminde ülkemizde yaşanan meselelere temas etmek suretiyle açıklanmıştır. Bu çalışmada, mezkûr yorumlar, sistematik bir şekilde ele alınıp, çeşitli eserlerle mukayese ederek, yorumlardaki dönemsel farklılıkların ortaya konması hedeflenmiştir.

Bu tezin ortaya çıkmasında emeği geçen tüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Gerek tez konusunun belirlenmesinde gerekse yüksek lisansımın ilk dönemlerinde danışmanlığımı yapan, lisans döneminden itibaren üzerimde çokça emeği bulunan Prof. Dr. Mustafa Hocaoğlu'na teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca yüksek lisansımın son dönemlerinde danışmanım olan, tez yazım sürecinde önemli katkılarda bulunan, ilminden ve tecrübesinden istifade ettiğim Dr. Öğr. Üyesi Ersin Çelik hocama hususi teşekkürlerimi sunarım. Tezimi okuyan ve kıymetli değerlendirmelerde bulunan Doç. Dr. Abdullah Aygün ve Doç. Dr. Ahmet Yazıcı'ya da ayrıca teşekkür ediyorum.

Furkan ERKILIÇ

RİZE/2024

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY I
ETİK BEYAN II
ÖN SÖZ III
İÇİNDEKİLER IV
ÖZET VII
ABSTRACT VIII
KISALTMALAR IX
GİRİŞ 1
1. ALİ KÜÇÜK, BESÂİRU'L-KUR'ÂN ADLI ESERİ VE EMSÂLÜ'L-KUR'ÂN 5
1.1. Ali Küçük'ün Hayatı ve Eserleri 5
1.1.1. Hayatı 5
1.1.2. Eserleri 6
1.1.2.1. Besâiru'l-Kur'ân 6
1.1.2.2. Besâiru'l-Ehâdîs 8
1.2. Bir Kur'an İlmi Olarak Emsâlü'l-Kur'ân 9
1.2.1. Mesel Kelimesinin Sözlük Anlamı 10
1.2.2. Mesel Kelimesinin Terim Anlamı 12
1.2.3. Yapılarına Göre Meseller 13
1.2.4. Mesellerin İçerdiği Edebi Sanatlar 14
1.2.4.1. Teşbih 14
1.2.4.2. İstiâre 18
1.2.4.3. Mecaz 20
1.2.4.4. Kinaye 21
1.2.5. Kur'ân-ı Kerîm'de Meseller ve Önemi 22
1.2.6. Kur'an Mesellerinin Özellikleri 23
1.2.7. Kur'an'da Kullanıldığı Farklı Manalar Açısından Mesel Kelimesi 24
1.2.8. Kur'an Mesellerinin Yapılarına Göre Sınıflandırılması 25
1.2.9. Kur'an Mesellerinin Hedefleri 30
2. BESÂİRU'L-KUR'ÂN TEFSİRİ BAĞLAMINDA KUR'AN MESELLERİNİN İNCELENMESİ.. 32

2.1. İtikadî Konularla İlgili Meseller 32
2.1.1. İman-Küfür ile İlgili Meseller 33
2.1.1.1. Nûrun ve Karanlığın Misali 34
2.1.1.2. Hak ile Batılın Misali 36
2.1.1.3. Güzel Söz ve Kötü Sözün Misali 38
2.1.2. Mü'minlerle İlgili Meseller 41
2.1.2.1. Kör ve Sağır ile Gören ve İşitenin Misali 41
2.1.2.2. Başkasının Malı Olan Köle ile Hür Kimsenin Misali 42
2.1.2.3. Dilsiz ve Efendisine Yük Olan Köle ile İyiliği Emreden ve Doğru Yolda Olan Kimsenin Misali 44
2.1.2.4. Allah'ın Nûrunun Misali 45
2.1.2.5. Çok Efendisi Olan Köle ile Tek Sahibi Olan Kölenin Misali 48
2.1.2.6. Mü'minlerin Gövdesi Üzerinde Dikilen Ekinle Temsili 50
2.1.3. Kâfirlerle İlgili Meseller 54
2.1.3.1. Sadece Çobanın Çağrısını İşiten Hayvan Gibi Olmaları 54
2.1.3.2. Amellerinin Ekinleri Mahveden Kavurucu Rüzgar Gibi Olması 56
2.1.3.3. Âyetlere Sırt Çevirenlerin Köpek Gibi Olması 58
2.1.3.4. Allah Dışında Başka İlahlara Dua Edenlerin Temsili 63
2.1.3.5. Amellerinin Savrulan Kül Gibi Olması 65
2.1.3.6. Amellerinin Çöldeki Serap Gibi Olması 66
2.1.3.7. Amellerinin Engin Denizlerdeki Karanlık Gibi Olması 68
2.1.4. Münafıklarla İlgili Meseller 70
2.1.4.1. Ateş Yakıp Tam Aydınlanacakken Karanlıkta Kalan Kimseye Benzetilmeleri 70
2.1.4.2. Yoğun Karanlık, Gök Gürültüsü ve Şimşek Bulunan Yağmura Yakalanmış Kimseye Benzetilmeleri 73
2.1.4.3. Şeytana Benzetilmeleri 77
2.1.4.4. Duvara Dayanmış Kütüklere Benzetilmeleri 78
2.1.5. Müşriklerle İlgili Meseller 82
2.1.5.1. Gökten Düşüp Kendisini Kuşların Kaptığı ya da Rüzgarın Sürüklediği Nesneye Benzetilmeleri 82
2.1.5.2. Allah'a Ortak Koşulan Varlıkların Bir Sineği Bile Yaratamaması 84

2.1.5.3. Kendilerinin Örümceğe, İnançlarının da Örümcek Yuvasına Benzetilmesi 85
2.1.5.4. Kölenin Efendisine Denk Olmayışının Temsili 88
2.1.6. Ehl-i Kitapla İlgili Meseller 90
2.1.6.1. Allah'ın Kitabını Terk Etmelerinin Temsili 90
2.1.6.2. Tevrat'la Amel Etmeyen Yahudilerin Kitap Yüklü Merkeplere Benzetilmeleri 92
2.2. Amelî Konularla İlgili Meseller 94
2.2.1. Allah Yolunda İnfak Edenin Durumunun Yedi Başak Bitiren Daneye Benzetilmesi 95
2.2.2. Başa Kakılarak Yapılan İnfakın Üzerinde Biraz Toprak Bulunan Kayaya Benzetilmesi 97
2.2.3. Allah Rızası İçin Yapılan İnfakın İki Kat Ürün Veren Güzel Bir Bahçeye Benzetilmesi 99
2.3. Ahlâkî Konularla İlgili Meseller 102
2.3.1. Yeminlerini Bozanların Büktüğü İpi Çözen Kadına Benzetilmesi 102
2.3.2. Allah'ın Nimetlerine Nankörlük Eden Ülke Halkının Temsili 104
2.4. Dünya Hayatına Dair Meseller 106
2.4.1. Önce Harika Görünüme Sahip Olup Sonra Bir Afetle Yok Olan Bahçeye Benzetilmesi 107
2.4.2. Sonunda Çerçöp Haline Gelen Bir Bahçeye Benzetilmesi 110
2.4.3. Yağan Bir Yağmurla Yeşermesinin Ardından Sararıp Solan Bağa Benzetilmesi 114
3. SONUÇ 119
KAYNAKÇA 122

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ersin Çelik
Hazırlayan : Furkan ERKILIÇ
Yıl : 2024
Sayfa Sayısı : 127

ÖZET

BESÂİRU'L-KUR'ÂN TEFSİRİ BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ DÖNEMDE KUR'AN MESELLERİ

Bu tez, 1953-2017 yılları arasında yaşamış Ali Küçük'ün (ö. 2017), ses ve görüntü kaydı altına alınan vaaz üslubuyla yapılmış sohbetlerinin yazıya geçirilmesi sonucu oluşturulan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eserindeki açık mesellere yaklaşımını konu edinmektedir. Giriş kısmını müteakip tezimiz iki bölüm ve sonuç kısımlarından müteşekkildir. Giriş bölümünde araştırmaya dair teorik bilgiler verilmiştir. Ardından ilk bölüm iki kısım olarak oluşturulmuş ve mezkûr bölümün birinci kısmında Ali Küçük'ün hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu bölümün ikinci kısmında ise mesel kelimesi ele alınmış ve hem etimolojik hem de tefsir ıstılahı açısından emsâlü'l-Kur'ân konusu incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise itikadî, amelî, ahlakî ve dünya hayatına dair meseller şeklinde tasnif edilmiş ve bu konularla ilgili açık mesel âyetleri ele alınmıştır. Küçük'ün tefsirinde mesellere yaklaşım incelenirken, onunla aynı yüzyılda yaşamış Abduh (ö. 1905), Elmalılı (ö. 1942), Seyyid Kutub (ö.1966), Derveze (ö. 1984) gibi müfessirlerin eserleriyle karşılaştırma yapılmış ve *Besâiru'l-Kur'ân'da* yer alan farklı ve güncel görüşler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ali Küçük, Besâiru'l-Kur'ân, Mesel, Emsâlü'l-Kur'ân

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies
Department : Basic İslâmic Sciences
Thesis Type : Master's Thesis
Supervisor :Dr. Öğr. Üyesi Ersin Çelik
Author : Furkan ERKILIÇ
Year : 2024
Pages : 127

ABSTRACT

QURAN PARABLES IN THE CONTEMPORARY PERIOD IN THE CONTEXT OF BESÂIRU'L-QUR'AN INTERPRETATION

This thesis addresses the approach to clear parables in the work titled *Besâiru'l-Kur'ân,* which was created as a result of transcribing the conversations of Ali Küçük (ö. 2017), who lived between 1953-2017, conducted in his sermon style under audio and video recording. Following the introduction, our thesis consists of two main sections and a conclusion. The introduction section provides theoretical information about the research. The first section is divided into two parts, with the first part providing information about Ali Küçük's life and works. The second part of this section discusses the term "parable" and examines the topic of emsâlü'l-Kur'ân from both etymological and interpretative terminology perspectives. In the second section of the thesis, parables related to beliefs, practices, ethics, and worldly life are classified, and clear parable verses related to these topics are discussed. While examining Küçük's approach to parables in his interpretation, comparisons are made with the works of interpreters such as Abduh (ö. 1905), Elmalılı (ö. 1942), Seyyid Kutub (ö. 1966), and Derveze (ö. 1984), who lived in the same century, and different and contemporary views presented in *Besâiru'l-Kur'ân* are highlighted.

Keywords: Tafsīr, Ali Küçük, Besâir al-Qur'ān, Mesel, Emsâlü'l-Qur'ân

KISALTMALAR

a.s.	:	Aleyhisselam
b.	:	İbn, bin
bk.	:	Bakınız
by.	:	Basım yeri yok
c.c.	:	Celle Celâluhu
Çev.	:	Çeviren
ed.	:	Editör
Hz.	:	Hazreti
No.	:	Numara
ö.	:	Ölüm tarihi
r.a.	:	Radıyallahu ’anh
sad.	:	Sadeleştiren
s.a.v.	:	Sallallahu ’aleyhi vesellem
thk.	:	Tahkik eden
ts.	:	Basım tarihi yok
vd.	:	Ve diğerleri
vs.	:	Vesaire

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, Ali Küçük'ün "*Besâiru'l-Kur'ân"* adlı eserinde açık Kur'an mesellerine dair yaptığı yorumları analiz edilmekte ve bu yorumların içerdiği mesajlar ele alınmaktadır. Vaaz ve sohbetleriyle yakın geçmişte (1953-2017) Türk toplumu üzerinde etki bırakan şahsiyetlerden birisi olan Küçük'ün söz konusu eserinde, meseller üzerinden Cumhuriyet Türkiye'sinde din ve topluma dair önemli problemlere temas edildiği görülmektedir. Ali Küçük'ün eserinin vaaz formatında ve mesaj odaklı bir yorumlama yöntemi benimsemiş olması, onun meseller konusundaki yaklaşımını daha da anlamlı hale getirmektedir. Araştırma, Küçük'ün mesellere yaklaşımının dönemindeki diğer müfessirlerle olan benzerlik ve farklılıklarını incelemekte, ayrıca mesel âyetlerindeki mesajların günümüz bağlamında nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu analiz, Küçük'ün mesellerle ilgili görüşlerini ve bu görüşlerin dönemin diğer müfessirleriyle olan ilişkisini anlamamıza yardımcı olacak veriler sunmaktadır. Böylece hem geçmişteki dini anlayışların hem de günümüzdeki yorumların daha iyi kavranması sağlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Kur'an meselleri, İslam ilimlerinde önemli bir yer tutmakta ve müfessirlerin üzerinde derinlemesine çalıştıkları konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu meseller, mecaz ifadeler ve çeşitli temsiller içermesi nedeniyle, âyetlerin anlamını yorumlama noktasında zengin bir malzeme sunmaktadır. Kur'an'da geçen meseller, insanlara günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumları daha iyi anlamaları için bir perspektif kazandırmakta ve bu durumlar üzerinden dersler çıkarmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, mesellerin tefsir geleneğindeki yeri oldukça mühimdir; zira bu âyetler, sadece dini metinler bağlamında değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlamda da derin anlamlar taşımaktadır. Müfessirler, bu âyetleri kendi bilgi birikimleri ve yaşadıkları toplumun şartları çerçevesinde değerlendirdiklerinde, farklı yorumlar ortaya çıkmakta ve bu da mesellerin zenginliğini artırmaktadır. Dolayısıyla, Kur'an mesellerinin incelenmesi hem tefsir

geleneği açısından hem de müfessirin yaşadığı toplumun dinamiklerini anlama açısından önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda meseller üzerinde günümüzde de birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar, genellikle klasik dönem eserleri esas alınarak hazırlanmıştır.[1] Durum böyle olunca Kur'an mesellerinin güncel yorumlarının incelenmesi de bir gereklilik haline gelmiştir. Çünkü her zaman diliminde, o dönemin kendine has sorunları, toplumun yeni dönemsel problemleri temayüz ettiğinden bu sorunlara kendi zamanları içerisinde çözümler üretmek bir zorunluluk olmuştur. Bunun için de modern dönemde Kur'an mesellerini ülkemizdeki toplumsal ve dini problemleri aktarmada bir araç olarak gören Ali Küçük'ün tefsiri tercih edilmiştir. Küçük hakkında bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun tefsirinin öne çıkan bu yönü hakkında herhangi bir araştırma yapılmadığından bu çalışma özgün bir konuyu ele almaktadır.[2]

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada çağdaş dönemde mesellere olan yaklaşım farklı perspektiflerden ele alınmakta ve mesellerin güncel bir bakış açısıyla nasıl yorumlanabileceği *Besâiru'l-Kur'ân* tefsiri esas alarak incelenmektedir. Söz konusu inceleme neticesinde çağdaş dönemde Türk toplumunun dini/İslami ne gibi sorunlar yaşadığını ve bunlara meseller üzerinden ne gibi çözüm yolları sunulduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer amaç ise mesellerin sadece geçmişe ait bir anlatı türü olmadığını, aynı zamanda günümüzde de anlam ve değer taşıdığını ortaya koymaktır. Buna ilaveten, mesellerin toplumsal, kültürel ve psikolojik bağlamlardaki işlevlerini anlamak için farklı bakış açılarını bir araya getirerek bir analiz sunmayı

[1] Hanifi Özcan, "Matüridi'ye göre Kur'an'daki kıssa ve mesellerin epistemolojik amaç ve önemi", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Haziran 1995), 103-117; Veysel Güllüce, "Kâmin mesellerin değerlendirilmesi -İbn Fadl örneğinde-", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2006), 91-124; Mehmet Faruk, *Fahreddin er-Râzî'nin mefâtîhu'l-ğayb adlı tefsirinde Kur'ân mesellerini yorumlama metodu* (Mardin: Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Elif Kara Kurtuluş, *İbn Acîbe'nin Bahru'l-Medîd tefsirinde Kur'an mesellerinin zâhirî ve işârî yorumu* (Trabzon: Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

[2] Ahmet Akbaş, "21. yüzyılda yazılan Türkçe tefsirlerden Ali Küçük'ün Besâiru'l-Kur'ân'ının dayandığı temel prensiplerin tahlili", *Din bilimleri klasik sorunlar-güncel tartışmalar*, (2018), 79-90; Ahmet Akbaş, "Mesaj odaklı tefsir ve Kur'ân kültürünü topluma ulaştırmadaki rolü: Ali Küçük örneği", *Batman Akademi Dergisi* 4/2 (Aralık 2020); Soner Aksoy, "Ali Küçük", *Kur'ân'a ve tefsire adanmış ömürler*, ed. Ali Karataş - Gökhan Atmaca (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022); Yakup Kaya, *Ali Küçük'ün Besâiru'l Kur'an adlı tefsiri ve ahkâm ayetlerine yaklaşımı* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, 2024).

hedeflemektedir. Böylece farklı toplumlarda ve kültürlerde mesellerin nasıl anlaşıldığı, Küçük'ün Abduh, Elmalılı, Kutub, Derveze gibi isimlerden farklı olarak yapmış olduğu yorumlarla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmamızın kapsamı, Kur'ân-ı Kerîm'de açık mesellerin bulunduğu âyetleri *Besâiru'l-Kur'an* tefsiri ekseninde incelemektir. Ancak burada yalnızca *Besâiru'l-Kur'an'la* yetinilmeyecek, tezin amacına uygun olarak çağdaş dönemde Abduh, Elmalılı, Seyyid Kutub, İzzet Derveze gibi müfessirlerin eserleriyle karşılaştırmalı olarak meseller ele alınacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, klasik dönemden itibaren mesellerin nasıl anlaşıldığına odaklanmaktan çok çağdaş dönemde mesellerin nasıl anlaşıldığına odaklanmakta ve bunu da *Besâiru'l-Kur'â*n tefsirini merkeze alarak gerçekleştirmektedir. Bir diğer husus ise çalışmada Kur'an'daki bütün meseller değil sadece açık mesellerin inceleneceği konusudur. Açık meselden kastımız, içerisinde kendisinin mesel olduğunu gösteren edatları barındıran ve ilk okunduğunda mesel olduğu anlaşılan âyetlerdir. Diğer bir ifadeyle Türkçede örnek olarak adlandırılabilecek türden meseller kastedilmektedir. Zira bu tür mesellerin her zamanın ve toplumun şartlarına göre yeniden yorumlanması diğer mesellerine göre daha çok görülen bir durumdur.

Çalışmamızda doküman analizi yöntemini kullanılarak, farklı zamanlarda yazılmış birtakım eserleri ele alınmış ve aralarında yer alan farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun ardından da âyetin bugün için ne ifade ettiği, hayatımızın içinden hangi konuları barındırdığı noktasında açıklamalar aktarılmıştır.

Tezimizin ana kaynağı, Ali Küçük'ün *Besâiru'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Küçük'ün *Besâiru'l-Kur'ân* tefsirinde mesel âyetleri ele alınırken, sosyolojik tefsir sahibi bazı müfessirlerin eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu bağlamda Ezher üniversitesinde yaptığı derslerin talebesi Reşid Rızâ (ö. 1935) tarafından kaleme alınması ve vefatının ardından da yine talebesinin yazmayı sürdürmesi sonucu oluşturulmuş, yaptığı faaliyetlerle ve ortaya koyduğu görüşlerle ictimâi tefsir ekolünün kurucusu kabul edilen Muhammed Abduh'un *et-Tefsîru'l-Menâr* isimli eseri ele aldığımız kaynaklar içerisinde en eski olanıdır. Yurdumuzun yetiştirdiği

alimlerinden, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* eseri de incelediğimiz tefsirlerden bir diğeridir. Ayrıca Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân* isimli eseri ve yine son dönemin önemli alimlerinden biri olan İzzet Derveze'nin *et-Tefsîru'l-Hadîs* isimli eseri incelediğimiz eserler arasında yer almaktadır. Söz konusu bu eserlerden, ele aldığımız âyetlerle alakalı yorum yapmış olanların görüşleri âyetlerin açıklamaları yapılırken zikredilmiştir.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan ve Ahmet Kaya'nın kaleme aldığı *Kur'ân-ı Kerîm'de Meseller* isimli tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesin İlahiyat Fakültesinde Ayşe Seyithanoğlu'nun yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğu *Maksat ve Mesajları Bakımından Kur'ân Meselleri* isimli tezi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Elif Kara Kurtuluş'un *İbn Acîbe'nin Bahru'l-Medîd Tefsirinde Kur'an Mesellerinin Zâhirî ve İşârî Yorumu* isimli eseri tezimizde çokça istifade edilen çalışmalardan üç tanesidir. Bunlarla beraber daha birçok makale ve araştırmadan faydalanılmıştır.

1. ALİ KÜÇÜK, BESÂİRU'L-KUR'ÂN ADLI ESERİ VE EMSÂLÜ'L-KUR'ÂN

1.1. Ali Küçük'ün Hayatı ve Eserleri

Araştırmanın sağlam bir zeminde gerçekleşebilmesi için Ali Küçük hocanın hayatı ve ilmî şahsiyetinin aydınlatılması, ayrıca temel kaynak olan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı tefsirinin içeriği hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Dolayısıyla birinci bölümün ilk kısmı buna tahsis edilmiştir.

1.1.1. Hayatı

1953 yılında Konya'ya bağlı Çumra'nın Apa Köyü'nde dünyaya gelen Ali Küçük, ilk tahsilini köyde tamamladıktan sonra, 1965 yılında Konya imam hatip okuluna kaydolmuş ve 1972 yılında imam hatip okulundan mezun olmuştur. Henüz lise yıllarında Kur'an'a ve sünnete olan ilgisi oldukça fazla olan Küçük, o dönemlerde defalarca Kur'an mealini hatmetmiş ve bunun yanında *başta Kütüb-i Sitte* olmak üzere birçok hadis kitabını okumuştur.[3] Üç yıl Çumra Merkez Kur'an kursunda öğreticilik yapmasının ardından Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler bölümünden mezun olmuş ve daha sonra aynı üniversitenin Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirmiştir. Altı yıl kadar Avrupa'da din görevlisi olarak çalışmış, daha sonra Konya'da pek çok vakıf, dernek ve sosyal gönüllü kuruluşlar bünyesinde çalışmalarını devam ettirmiştir. İyi derecede Almanca, Fransızca ve Arapça bilen Küçük'ün hayatının bir döneminde Ribat ve İlk Adım dergileri ile Vahdet gazetesinde yazıları yayınlanmıştır. Evli ve 6 çocuk babası olan Küçük, Lenf kanseri tedavisi gördüğü hastanede 5 Kasım 2017'de vefat etmiştir.[4]

Ali Küçük, henüz imam hatip yıllarında başladığı insanlara dîni tebliğ görevini, ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. Kendisi; "Kulluk kitabımızı ve onun pratiği olan Resulullah Efendimizin sünnetini tanımadan Allah'ın istediği kulluğu yaşayabilmenin imkânsızlığına olan kesin inancım, beni yoğun bir şekilde vahye yönlendirdi"[5] diyerek durumun ciddiyetini ortaya koymuş ve insanlara da bunu anlatmıştır. Topluma din-i mübin-i İslam'ı anlatma işine henüz imam hatip beşinci

[3] Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân* (Konya: Adım Matbaacılık, 2003), 1/1.
[4] Aksoy, "Ali Küçük", 267-268.
[5] Küçük, *Besâiru'-Kur'ân*, 1/1.

sınıftayken Konya Şerafettin Cami'sinde vaaz ederek başlamış, zamanla çeşitli ilim halkaları oluşturmuş, bir haftada muhtelif dernek, yurt gibi yerlerde sayısı elliye ulaşan dersler verdiği zamanlar olmuştur.[6]

İnsanların dini doğru ve kolay bir şekilde öğrenmelerini amaçlayan Küçük, her fırsatta din anlatmaya gayret etmiş, bunu yaparken hem sade bir dil kullanarak hem de gündelik hayatın içerisinden birtakım benzetmeler ve örnekler vererek âyetleri oldukça anlaşır bir hale getirmiştir. Yapmış olduğu bu uzun süren irşat faaliyetlerinin neticesinde ortaya çıkan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eser, göstermiş olduğu irşâdi gayretin en güzel örneği olarak karşımızda durmaktadır. Uzun yıllar gösterilmiş bir çabanın meyvesi olan bu eser, halen daha insanlara yol göstermeye devam etmektedir.

1.1.2. Eserleri

Müfessirin toplamda iki eseri bulunmaktadır. Söz konusu eserlerin ikisi de sohbetlerin yazı aktarılmasıyla oluşan kitaplardır. Bunlardan biri araştırmamızın temel kaynağı olan *Besâiru'l-Kur'ân,* diğeri ise *Besâiru'l-Ehâdîs* isimli tefsir ve hadis kitaplarıdır.

1.1.2.1. Besâiru'l-Kur'ân

Hayatının büyük bir bölümünü insanlara Kur'an anlatmakla geçiren Ali Küçük'ün, Kur'an'a olan vukûfiyeti her geçen gün artmaya devam etmiş, bununla beraber derslerine katılanların sayısı da zamanla artış göstermiştir. Derslerine katılan dinleyicilerden bazıları, onun yapmış olduğu sohbetleri kayıt altına alıp kasetler halinde yayınlamışlar ve ilk etapta kırk, kırk beş civarında kaset piyasaya çıkarmışlardır. Bu kasetleri dinleyenler, memnuniyetlerini ve çok fazla istifade ettiklerini dile getirerek kendisinden bir tefsir yazmasını istemişlerdir.[7]

Küçük, donuk bir kitap yazma işine pek sıcak bakmadığından, uzun uzun yaptığı değerlendirmelerin sonucunda, derslerinden yapılan kayıtların yazıya

[6] Aksoy, "Ali Küçük", 267-269.
[7] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân,* 1/3.

dökülmesinin uygun olacağı kanısına varmıştır. Bu düşüncenin ardından ders halkalarına katılan bir grup dinleyici, kayıtları yazıya geçirmeye başlamışlardır.[8]

Bu bilgileri, tefsirinin önsözünde veren Ali Küçük, bu yapılan işlemin bazı olumsuzlukları olduğunu da ifade etmiş ve eserinin kusurlardan hâli olamadığını, tespit edilen kusurların bir kardeşlik hukuku çerçevesinde kendisine iletilmesini arzu ettiğini söylemiştir. Örneğin, konuşma dilinden yazıya çevrilmesi nedeniyle cümle yapılarında bozukluk olabileceği, bazı yerlerin tekrar olarak yazılmış olma ihtimalinin olduğu, ses kayıtlarını yazıya geçirenlerin Türkçe kabiliyeti oranında cümle içerisinde konulması gereken yerler açısından ünlem, nokta, virgül gibi bazı hataların olabileceğini kaydetmiştir. Eserin içerisinde, bazen sohbet esnasında konunun başka alanlara dallanıp budaklanması, vaaz formatında yapılan bir sohbet olmasının tabii bir sonucu olarak kimi hadislerin kaynaklarının belirtilmemiş olması, göze çarpan diğer hatalardan birkaç tanesidir. Bunların yanında derslerini, toplumun her kesiminden insana hitap ederek gerçekleştirdiğinden dolayı kullandığı dili gayet sade ve anlaşılır tuttuğunu, kitabî ifadelerden kaçındığını söylemiştir. Anlattıklarını Arapça bilmeyen ilk okul mezunu kimselerin anlamasını hedeflemiş olmasını, böyle yalın bir dil tercih etmesinin nedeni olarak açıklamıştır.[9]

Mesaj odaklı tefsir metoduna sahip bir eser olarak tanıtılan *Besâiru'l-Kur'ân,*[10] adını En'âm sûresi 104. âyette zikredilen *"idrak kabiliyeti, hakikati gösteren apaçık deliller"* manasındaki *"*بَصَائِر*"* kelimesinden almıştır. Müfessirin bu çalışmasıyla insanlara, idrak kabiliyeti kazandırmayı, hakikatin mesajlarını görmelerine yardımcı olmayı hedeflediğini, eserine verdiği isimden anlamak mümkündür. Kur'an'ı baştan sonra Mushaf sırasına göre tefsir etmiş ve âyetin âyetle tefsiri noktasında hatırı sayılır açıklamalar yapmıştır.[11]

Bu bağlamda eserinin mukaddime bölümünde "Kur'an'ı anlamanın yolu" başlığı altında zikrettiği ilk madde Kur'an'ın yine Kur'an ile tefsir metodudur. Kendisi de Kur'an'ın bu özelliğinden çokça istifade etmiş ve çalışmasında fazlaca başvurduğu yöntemlerden biri olmuştur. Bununla birlikte zikrettiği ikinci yöntem de

[8] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân,* 1/3-4.

[9] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân,* 1/3-4.

[10] Akbaş, "Mesaj odaklı tefsir ve Kur'ân kültürünü topluma ulaştırmadaki rolü: Ali Küçük örneği", 36-42.

[11] Aksoy, "Ali Küçük", 271.

Hz. Peygamberin, yani sünnet ve hadislerin Kur'an'ı tefsir etme metodu olduğunu söylemiş ve bu yönteme başvurmadan Kur'an tefsiri yapmanın bir eksiklik olduğunu ifade etmiştir. Sahabe efendilerimizin Kur'an'a dair görüşlerine başvurmak üçüncü sırada zikrettiği tefsir yöntemidir. Sıraladığı bu yöntemlerin ardından da "Kur'an'ı herkes anlayabilir mi, yoksa bir takım büyük zatların işi midir Kur'an'ı anlamak?" diye bir soru sorar ve bunun cevabını verirken *"Apaçık Kitab'a andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık."*[12] âyetini zikretmiş ve hiçbir bahanenin Kur'an'ı anlamanın önünde geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Her bir Müslümanın Kur'an'ı anlamakla yükümlü olduğunu ve bu hususta elinden gelen çabayı her bir bireyin göstermesi gerektiğini şiddetle vurgulamıştır.[13]

Ali Küçük tefsirinde, güncel meseleleri ele alarak, din-devlet-toplum arasındaki ilişkileri ve sorunları sık sık dile getirmektedir. Özellikle yaşadığı dönemdeki sosyal, siyasi ve kültürel konuları tefsir metinlerinde değerlendirerek, bu konularda aydınlatıcı bir perspektif sunmaktadır. Din ile devlet arasındaki ilişkilerin yanı sıra toplumun din ile olan etkileşimini de detaylı bir şekilde inceleyerek, bu konulardaki tartışmaları tefsir metinlerine yansıtmaktan geri durmamıştır.

1.1.2.2. Besâiru'l-Ehâdîs

Ali Küçük hocanın *Besâiru'l-Kur'ân* adlı tefsir eserinin yanında bir de *Besâiru'l-Ehâdîs* adında, hadis alanında kaleme alınmış bir kitabı daha bulunmaktadır. Seçme bazı hadislerin şerhlerini konu edinen bu eser, tefsir kitabının telifinde olduğu gibi yapmış olduğu çok sayıdaki hadis sohbetlerinin ve derslerinin, bununla birlikte Ribat Dergisi'nde şerh ederek kaleme aldığı hadis yazılarının, bazı basit düzenlemelerle kitap haline getirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.[14]

Bu eserinde genellikle ahlak, âdâp ve inançla alakalı sahih hadis kaynaklarından aldığı hadisleri vaaz üslubu ile şerh etmiştir. Küçük, bu eseri seri halinde pek çok cilt olarak basmayı planlamasına rağmen ömrü vefa etmediğinden dört cilt olarak basılmıştır.[15]

---

[12] ez-Zuhruf 43/2-3.
[13] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân,* 1/5-23.
[14] Aksoy, "Ali Küçük", 272.
[15] Aksoy, "Ali Küçük", 272.

1.2. Bir Kur'an İlmi Olarak Emsâlü'l-Kur'ân

Kur'an ilimleri, vahyin nazil olduğu dönemde mevcut olan bir şey değildi. İlk başlarda hadis ilminin içerisinde Kur'an'ın tefsirine yönelik hadislerin bir araya toplandığı bir başlık olarak bulunuyordu. Daha sonra ulemanın Kur'an'a olan ilgisinin artması ve Kur'an'ın baştan sona bir düzen içerisinde tefsirinin yapılması çalışmaları başladı. Bu çalışmalar neticesinde de ilk tefsirler ortaya çıktı. Daha sonra çalışmaların devam etmesi neticesinde "ulûmü'l-Kur'ân" denen "Kur'an ilimleri" ortaya çıktı. Bunlardan bir tanesi de "emsâlü'l-Kur'ân"dır.[16] İmam Şafiî'nin (ö. 204/820) "Bir müçtehidin bilmesi gereken ilim"[17] olarak bahsettiği bu ilim, geçmiş ulema tarafından da üzerinde çokça durulan konulardan biri olmuştur. Bir tanıma göre de emsâlü'l-Kur'ân; "Âyetlerdeki mâna ve maksadın insan ruhunda iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir biçimde kısa ve özlü olarak ifade edilmesidir."[18] şeklinde açıklanan bir ilimdir.

Mesel, gerek Arapların, gerekse Arap olmayan toplumların dillerinde var olan bir olgudur. Anlatılmak istenen şeyin zihinde daha iyi canlanabilmesi, hatibin sözlerini anlaşılır kılabilmesi, beyânın belîğ olabilmesi ve muhatabın anlatılanı daha iyi kavrayabilmesi için kullanılan mesel, Kur'an'da bir anlatım üslûbu olarak belki de en çok başvurulan yöntemlerden birisidir. Nitekim mesel, kişilere hayâli olanı gerçek gibi, soyut olanı somut gibi, uzakta olanı göz önündeymiş gibi düşünüp tasavvur etme imkânı vermekle beraber, tasarlanan manayı müşahhas hale getirmeye yardımcı olmaktadır.[19] Bu özelliğinden dolayı Allah (c.c.) Kelam-ı Kadim'de bu metodu kullanarak muhatabın verilmek istenen mesajları daha iyi anlayabilmesini sağlamaktadır.[20] Ayrıca bu meselleri anlayabilmek, içerdiği manaları tam bir şekilde kavrayabilmek için Kur'an'da bulunan birtakım âyetler bizleri onların üzerinde tefekkür etmeye teşvik etmektedir. Bu noktada *"...Öğüt alsınlar diye Allah insanlara*

---

[16] Mennâ' Halîl el-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2000), 5-12.

[17] Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1957), 1/486.

[18] Kattân, *Mebâhis*, 283.

[19] Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'ikı ğavâmidı't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arab'î, 1986), 1/76.

[20] Veli Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'de meseller (Emsâlü'l-Kur'an)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (30 Haziran 1995), 74.

misaller getirir."[21], *"İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."*[22], *"Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik."*[23], *"...Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz."*[24] âyetleri örnek olarak zikredilebilir. Nitekim bahsettiğimiz âyetlerde misallerin inananlar ve aklını kullananlar tarafından üzerinde düşünmek ve öğüt alınmak için indirildiği beyân edilmektedir. Emsâlü'l-Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmek için öncelikle Arap dilinde meselin ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını bilmek gerekmektedir. Dolayısıyla emsâlü'l-Kur'ân hakkındaki bu genel bilgiden sonra Kur'an mesellerinin tafsilatına geçmeden önce mesel hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.2.1. Mesel Kelimesinin Sözlük Anlamı

Genel kabule göre mesel kelimesinin, bir şeyin benzeri manasına geldiği ve bu açıdan mesîl, mesel ve misl (مَثِيلٌ-مَثَلٌ-مِثْلٌ) şeklinde kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir.[25] M-s-l (م-ث-ل) harflerinden meydana gelen *mesel* (مَثَل) kelimesinin çoğulu (اَمْثَال) *emsâl'dir*.[26] Etimolojisi konusunda *"örnek"* anlamındaki *misalden*, *"dikilmek"* anlamındaki *müsülden* veya *"benzeşmek"* anlamındaki *temâsülden* türemiş olmasının da mümkün olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.[27]

Kelime olarak zikredilen manalara gelmekle beraber mesel, kullanıldıkları amaçlar bakımından farklı manaları ihtiva etmektedir. Râgıb el-İsfahânî (ö. 343/954), İbn Manzûr (ö. 711/1311) ve Zebîdî (ö. 1205/1791) gibi birtakım alimler de bu kelime ile bir şeyin özelliklerinin ifade edildiğini söylemişlerdir. Örneğin Allah (c.c.)

---

[21] İbrâhîm 14/25. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012).

[22] el-Ankebût 29/43.

[23] ez-Zümer 39/27.

[24] el-Haşr 59/21.

[25] İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm lil Melâyin, 1987), 1816; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Cemheretü'l-emsâl* (Kahire: Dâru'l-Fikir, 1964), 1/1-7; Cemaluddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (İran: Neşru Edebi'l-Havzeh, 1984), 11/60; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Vezâratu'l-İrşâdi ve'l-Enbâi, 2001), 30/379.

[26] Ebû Abdirrâhmân el-Halîl el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mehzûmî - İbrâhîm es-Sâmirâî (by. Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 8/228.

[27] Ebu'l-Fadl Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 5-6.

"Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vadedilen cennetin misali..."[28] diyerek, o kimselerin gireceği cennetin özelliklerinden bahsetmiştir.[29]

Mesel kelimesinin bir şeyin özelliğinin ne olduğu amacıyla sarf edilmesinin yanında, benzerlik manasında da kullanılmaktadır. Mesel kelimesi, benzerlik anlamı taşıyan diğer kelimelere göre kapsayıcılığı en fazla olan sözcüktür. Örneğin *nidde* (نِدّ) kelimesi, yalnızca özde, *şibh* (شِبْه) kelimesi yalnızca nitelikte, *müsavi* (مُسَاوِى) kelimesi yalnızca nicelikte, *şekl* (شَكْل) kelimesi yalnızca değer ve yüzeydeki benzerlik için başvurulan kelimelerdir. Ancak *misl* (مِثْل) kelimesi ise çok daha genel bir manada ve tüm anlamları barındıracak bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı Allah (c.c.) kendisine hiçbir şeyin benzemediğini ifade ederken Kur'ân-ı Kerîm'de *misl* (مِثْل) kelimesini kullanmıştır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."*[30] Bu kullanım neticesinde Allah (c.c.), insan nezdinde kendisine benzetilme ihtimali bulunan bütün yönleri kastetmiş ve hiçbir cihetle benzerliğin söz konusu olmadığını beyân buyurmuştur. İşte söz konusu bu örnek *misl* (مِثْل) kelimesinin benzerlerine göre daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.[31]

Mesel kelimesinin türevlerinden biri olan *müsle* (مُثْلَة) sözcüğü bir kimsenin başından geçmiş ve başkasını caydırmak için verilen felaket örneği anlamında kullanılmaktadır ki bu da mesel kelimesinin kullanıldığı diğer manalardan biridir. Bu sözcük, ibret için verilen ceza anlamına gelen *nekâl* (نَكَال) kelimesi ile yakın manaları barındırmaktadır. Çoğulu *müsülat-mesülat* (مُثُلَات-مَثُلَات) şeklinde gelir. Kelimenin bu manasına örnek olarak; مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَات *"...onlardan önce nice ibret alınacak cezalar..."*[32] âyeti verilebilir.[33]

Yine mesel kelimesinin kullanımlarından biri olan *el-emsel* (اَلْاَمْثَلَ) kalıbı *el-efdal* (اَلْاَفْضَلَ) sözcüğü gibi daha iyi, hayra yakın olan ve üstün manaları için kullanılır.[34] Bu anlamda Allah (c.c.) نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوما

---

[28] er-Ra'd 13/35.

[29] Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Dimeşk Beyrut: Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şâmiyye, 1991), 759; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/611-612; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 30/381.

[30] eş-Şûrâ 42/11.

[31] İsfahânî, *el-Müfredât*, 759; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 30/380.

[32] er-Ra'd 13/6.

[33] İsfahânî, *el-Müfredât*, 760; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 30/383.

[34] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/613; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 30/383.

"Aralarında ne konuşacaklarını biz çok iyi biliriz. Görüşü en üstün olan: Ancak bir gün kaldınız diyecektir."[35] buyurmaktadır. Bu *el-emsel* (اَلْاَمْثَلَ) kelimesinin müennesi *müslâ* (اَلْمُثْلَى) sözcüğüdür. Bu müennes kalıbının kullanımı ise وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى *"Sizin en üstün dininizi ortadan kaldırmak istiyorlar."*[36] âyetinde mevcuttur.[37]

1.2.2. Mesel Kelimesinin Terim Anlamı

Meselin terim anlamı noktasında birkaç farklı tanım bulunmaktadır. Edebiyat açısından mesel; insanlar arasında dolaşan ve kendisiyle, hakkında nakil yapılanın hali (yani geçmişte meydana gelmiş olayın durumu), kendisi için söylenenin haline (bugün aynı şeyi yaşayanın durumuna) benzetmek kastedilen halk arasında yayılmış sözdür.[38] Bir başka tanımda ise mesel; halk arasında dolaşan, içerisinde veciz ifadeler barındıran, bir şeyi başka bir şeye benzetme şeklinde oluşmuş, çeşitli hikmetleri barındıran, kinayeli söz demektir.[39] Zemahşerî (ö. 538/1144) meseli "Kıssası ile hissesi uyumlu olan sözler."[40] Olarak tarif ederken Râzi (ö.606/1210), "Biri diğerine benzetilen söz."[41] şeklinde tanımlamaktadır. Bu noktada zikredilebilecek bir başka tanımda ise meseller, sözün süslü hali, lafzın cevheri ve mananın tatlılığı şeklinde tanımlanmış ve başka hiçbir kelamının onun kadar kapsayıcı ve kuşatıcı olmadığı ifade edilmiştir.[42] Ayrıca Mennâ' el-Kattân (ö.1999) "İster bir benzetme ister bir mürsel söz (deyim) olsun, ruha tesir eden bir biçimde veciz ve kısa bir surette manayı açıklayan yapılardır."[43] şeklinde tanımlamıştır.

Meseller, "Her meselin, ilkin hakkında söylendiği aslî haliyle (mevrid) buna benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci hali (madrib) olması sebebiyle, madribi

---

[35] Tâhâ 20/104.

[36] Tâhâ 20/63.

[37] İsfahânî, *el-Müfredât*, 760; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 30/383.

[38] Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-lüğati'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, 1997), 1/16; Kattân, *Mebâhis*, 291.

[39] İsfahânî, *el-Müfredât*, 795.

[40] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/72.

[41] Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 2/312.

[42] Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Endelüsî, *el-İkdü'l-ferîd* (Kahire: Matba'atu Vehbe, 1948), 3/63.

[43] Kattân, *Mebâhis*, 292.

mevridine benzeyen yaygın özdeyiş." şeklinde de tarif edilmiştir.[44] Bir meselin benzeyen haline madrib denilmiştir. Yani madrib terimi, ilk meydana çıktığı haline daha sonra yaşanan olayların benzetilmesi anlamında kullanılmaktadır. Meselin ilk haline ise mevrid denilmiştir. Yani mevrid suyun kaynağı konumundadır. Bu meseleyi daha anlaşılır kılabilmek için şu sözü örnek olarak verebiliriz. رُبَّ رَمْيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ (Nice atışlar vardır ki atan kişinin iradesi dışında hedefi bulmuştur). Bu söz ilk söylendiğinde bir avcının rastgele bir atışı sonucunda hedefe isabet eden atışını ifade etmek için kullanılmış olabilir. Bundan sonra her rastgele hedefi tutturanlara da bu tabir kullanılmaya devam etmiştir. İşte bu duruma madribin mevride benzemesi denilmektedir.[45]

1.2.3. Yapılarına Göre Meseller

Mesellerin yapılarına göre sair/vecîz, kıyasî ve hurafî şeklinde farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Sair mesellerden kastedilen, mesellerin yaygın ve veciz olan kısmıdır.[46] Mesel denilince ilk akla gelen bu kısım olup "atasözü" anlamındadır. Sair meseller, sonradan çıkmış bir olayı, aralarında bulunan benzerlikten dolayı önceden yaşanmış bir olaya benzetmek ve bu durumu kısa ve yaygın sözlerle ifade etmek şeklinde tanımlanabilir.[47]

Kıyasî mesellere gelince; veciz mesellere göre daha uzun olan bu meseller, Kur'an'a ve hadise özgü olan meseller grubunu teşkil etmektedir. Soyut kavramları tasvir, teşbih ve temsil yoluyla açıklayan fikir derinliğine sahip olan uzun tasvir ifadeleridir. İçesinde *"mesel"* (مَثَل) *"kemeseli"* (كَمَثَل) *"keenne"* (كَأَنَّ) *"kemâ"* (كَمَا) gibi teşbih edatları bulunur.[48] Bu yapıda Kur'an'da birçok mesel bulunmaktadır.[49] Bizim çalışmamızda ele alacağımız meseller, bu üç grup içerisinden kıyasi meseller grubundan olan mesellerdir.

---

[44] İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/293.

[45] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* (Tunus: Dârut't-Tûnusiyye, 1984), 1/302.

[46] İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl fi'l-Kur'ân*, thk. Ebû Hazîfe İbrahîm b. Muhammed (Mısır: Mektebetü's-Sahabe, 1986), 20.

[47] Durmuş, "Mesel", 29/293.

[48] Durmuş, "Mesel", 29/293-294.

[49] Ayrıntılı bilgi için bk. el-Bakara 2/17-18, el-Cuma 62/5.

Hurafî meseller ise çoğunlukla hayvanlar olmak üzere insanların dışında kalan varlıkların dilinden aktarılan, eğitme ve öğüt verme veya mizah ve latife amacı güderek kurgulanmış küçük sembolik anlatımları kapsamaktadır. Hayalî ve farazî niteliktedirler. Bu tür mesellere "fabl" ismi de verilmektedir. Kelile ve dimne ile La Fontaine'nin masalları bu kapsamda değerlendirilebilecek örneklerdir.[50]

Şimdi Kur'an'daki meselleri önemi, özellikleri, kullanıldıkları manalarda bulunan farklılıklar, yapılarında bulunun farklılıklar ve içerdikleri manalar açısından çeşitliliklerini incelemeye gayret edilecektir.

1.2.4. Mesellerin İçerdiği Edebi Sanatlar

Meseller, beliğ sözler olduğundan belâgat ile yakın ilişkisi olan bir kavramdır. Bu sebepten dolayı ulema tarafından mesellerin tanımı yapılırken beliğ sözler olduğu, bir sözün mesel olabilmesi için içerisinde belâgat, fesahat ve i'câzın bulunması gerektiği vurgulanmıştır.[51] Bu durumun bir neticesi olarak gerek Arap meselleri gerekse Kur'an meselleri belâgat ilminin inceleme alanı içerisine girmektedir. Meseller, içerisinde teşbih, istiâre, mecaz ve kinaye gibi edebi unsurları barındırmasından dolayı belâgatın beyan bölümünün içerisinde ele alınmıştır.[52] Bu çalışmanın konusu olan açık Kur'an mesellerinin de bu açıdan incelenmesi yerinde olacaktır.

1.2.4.1. Teşbih

Teşbih, meselle sıkı sıkıya ilişkisi bulunan bir kavramdır. Özellikle meselin terim anlamı teşbihin kök anlamıyla ilişkilidir.[53] Teşbih kelimesi *şebbehe* (شَبَّهَ) kelimesinin mastarıdır ve "Bir şeyi başka bir şeye benzetmek." manasında kullanılmaktadır.[54] Bu benzetme, aralarında hakikaten veya mecazen münasebet

---

[50] Tacettin Uzun, "Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (01 Haziran 2003), 158.

[51] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/72; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/303.

[52] Kattân, *Mebâhis*, 292; Uzun, "Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)", 162-164.

[53] Muhammed Câbir Feyyaz, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: Dâru'l Alemiyyeti lil-Kitâbi'l İslâmî, 1995), 94.

[54] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/503; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kāmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risaleti li-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzîği, 2005), 1247.

bulunan şeylerde gerçekleşmektedir.[55] Söz konusu lügat tanımının yanında bir beyan terimi olarak teşbih, bir şeyi (müşebbeh), herhangi bir yönden (vech-i şebeh), başka bir şeye (müşebbeh bih), bir edatla aktarmak (edat-ı teşbih), demektir.[56] Bu tanıma göre bir teşbihin oluşmasında toplam dört unsur bulunmaktadır. Örneğin, "Ali, aslan gibi cesurdur." sözü bir teşbihtir ve içerisinde dört unsuru da barındırmaktadır. Söz konusu örnekte Ali benzetilen, cesur oluşu benzetme yönü, aslan kendisine benzetilen, "gibi" edatı da edat-ı teşbih olarak kullanılmıştır.[57]

Teşbihin, kendi içerisinde de birtakım ayrımları bulunmaktadır. Zikrettiğimiz örnekte olduğu gibi bütün unsurları içerisinde barındıran teşbihe, teşbih-i mufassal, vech-i şebehi yani benzetilme yönü zikredilmemiş teşbihe teşbih-i mücmel, edat-ı teşbihi bulunmayana teşbih-i müekked, vech-i şebehle birlikte edat-ı şebehi bulunmayan teşbihe ise teşbih-i beliğ adı verilmektedir.[58] Burada bahsedilen teşbih çeşitlerine ek olarak müşebbehin, müşebbehun bihin yerine geçtiği teşbihlere teşbih-i maklûb, teşbih edatı zikredilene teşbih-i mürsel, müşebbeh ve müşebbehun bihin açık olmamasından dolayı anlaşılmayan ve anlaşılması ancak sözün anlamından ve bağlamından çıkarılan teşbihlere ise teşbih-i zımmı deneceğini söyleyerek üç adet daha ilave edenler bulunmaktadır.[59]

Meseller, zikrettiğimiz teşbih çeşitlerinin birçoğunu içerisinde barındırmaktadır. Bizim temel konumuzun Kur'an meselleri olması hasebiyle burada Kur'an mesellerinin içerisinde bulunan temsil çeşitlerine örnekler vereceğiz.

Kur'ân-ı Kerîm'de teşbih-i mufassalı içerisinde barından mesel âyetleri bulunmaktadır. *"Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur): Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur."*[60] âyeti bu bağlamda zikredilen örneklerdendir. Bu âyette "kâfirlerin amelleri" müşebbeh, "fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu kül" müşebbeh bih, "amellerin boşa gitmesi" vech-i şebeh, kef

[55] Şadi Eren, *Kur'ân'da teşbih ve temsiller* (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 33.
[56] Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 35.
[57] Eren, *Kur'ân'da teşbih ve temsiller*, 33.
[58] Eren, *Kur'ân'da teşbih ve temsiller*, 33.
[59] Muhsin Demirci, *Tefsir terimleri sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 306-307.
[60] İbrâhîm 14/18.

(ك) işe edat-ı teşbih konumundadır. Söz konusu bu mesel âyetinde, bütün teşbih öğelerini içerisinde barındırdığından dolayı teşbih-i müfassal meydana gelmiştir.[61]

Kur'an'da bulunan *"...Onlar (kalpleri) taş gibidir..."*[62], *"Kötü sözün durumu kötü ağaç gibidir..."*[63] âyetleri, içerisinde benzetme edatlarını barındırdığından dolayı teşbih-i mürsel için örnek olarak verilmektedir.[64]

Vech-i şebehi yani benzetilme yönü zikredilmemiş teşbih-i mücmele örnek olarak *"Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki; her başakta yüz dane vardır..."*[65] âyeti zikredilmektedir. Görüldüğü üzere bu âyette teşbih edatı zikredilmiş fakat vech-i şebeh hazfedilmiştir. Allah (c.c.) rızası için verilen infakın bir tohuma benzetildiğinden bahsedilmiş fakat bu benzetmenin yönü zikredilmemiştir.[66] Teşbih-i müekkede örnek olarak *"...O'nun (Hz. Peygamberin) eşleri, onların (müminlerin) anneleri gibidir..."*[67] âyeti zikredilmektedir. Bu âyette varolan "أُمَّهَاتُهُم" kelimesinin evvelinde normalde bulunan benzetme edatı hazfedilmiş ve teşbih-i müekked sanatı icra edilmiştir.[68] Yine bu noktada Peygambere (s.a.v.) hitaben *"Biz seni nur saçan bir kandil olarak gönderdik."*[69] âyeti teşbih edatının bulunmamasından dolayı müekked teşbihe örnek olarak zikredilmektedir.[70]

Teşbih edatı ve teşbih yönü hazfedilerek meydana gelen teşbih-i beliğe ise نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ... *"Kadınlarınız sizin için birer harstır..."* âyeti örnek olarak zikredilmektedir. Bu âyette zikredilen "حَرْثٌ" kelimesi "ekinlik, ekin yeri" anlamında olup bununla kadınların kadınlık uzvu toprağa, erkeğin nutfesi tohuma, bu birleşmeden doğacak çocuk da hasılata benzetilmektedir.[71] Bu özelliğinden dolayı da

---

[61] Ahmet Kaya, *Kur'ân-ı Kerîm'de meseller* (Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23.

[62] el-Bakara 2/75.

[63] İbrâhîm 14/26.

[64] Demirci, *Tefsir terimleri sözlüğü*, 307.

[65] el-Bakara 2/261.

[66] Demirci, *Tefsir terimleri sözlüğü*, 306.

[67] el-Ahzâb 33/6.

[68] Demirci, *Tefsir terimleri sözlüğü*, 307.

[69] el-Ahzâb 33/46.

[70] İsmail Durmuş, "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 40/553-556.

[71] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6/421; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-akâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmet el-Berdûni - İbrahim el-Itfiyyiş (Kahire: Dâru'l-

beliğ bir teşbih meydana gelmiştir.[72] Yine bu noktada *"(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler."*[73] mesel âyeti örnek olarak zikredilmektedir. Âyetin ikinci kısmında geçen *"Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir."* ifadesinde hem benzetme edatı hem de benzetme yönü hazfedilmiştir. Burada kastedilen, o kimselerin duydukları şeyler hususunda sağırlar, delillerden yüz çevirme hususunda körler, çağrıldıkları şeylere icabet etmeme hususunda dilsizler gibi oluşlarıdır.[74] Bu âyette de teşbih edatı ve teşbih yönü hazfedildiğinden dolayı teşbih-i baliğ meydana gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu tip örnekleri çoğaltmak mümkündür.[75]

Vech-i şebeh itibarıyla teşbihler temsîli ve gayri temsîli olarak ikiye ayrılmaktadır. Benzetme unsuru, değişik birkaç unsurdan meydana gelen itibârî (hayâlî) bir şekil ise buna temsîli teşbih denilmektedir.[76] Kur'an'da bulunan *"Onların, bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamaların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmedi; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar."*[77] mesel âyeti temsîli teşbihe örnek olarak verilebilir. Bu âyette bahsi geçen kişilerin iftihar etmek ve övünmek maksadıyla harcadıkları mallar, şiddetli kavurucu rüzgârın isabet ederek helak ettiği ve kupkuru sap haline dönüştürdüğü ekinlere benzetilmiştir. Tarlaya ekilen tohumların sahibinin yararına olacağı umuduyla ekilmesi, ardından soğuk ve şiddetli bir rüzgârın geçerek mahsulü yok edip ürünü kurutması durumu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak yerine kişinin övülmek, gösteriş yapmak veya iyi biri olarak anılmak amacıyla infakta bulunmasına benzetilmiştir. Başka bir deyişle, bu şekilde infakta bulunanlar aslında kendilerine zarar verdikleri gibi tarlaya da zulmetmiş olurlar. Netice itibariyle âyette böyle bir infakın herhangi bir fayda sağlamayacağı adeta birden fazla mürekkep lafızlarla ifade

---

Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 3/91; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (İstanbul: Siraç Yayınevi, 2019), 1/185.

[72] Eren, *Kur'ân'da teşbih ve temsiller*, 35.

[73] el-Bakara 2/171.

[74] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/190.

[75] el-En'âm 6/32, et-Tevbe 9/28, el-Hucurât 49/10, en-Nebe' 78/6-7, 10, el-Mutafiffn 83/26.

[76] Bolelli, *Belâgat Arap edebiyatı*, 55.

[77] Âl-i İmrân 3/117.

edilmek suretiyle teşbih-i temsil şekline sokulmuştur.[78] Kur'ân-ı Kerîm'de bunun örneklerine çokça rastlamak mümkündür.[79] Gayri temsili teşbih ise birden fazla benzetme unsurunun bulunmadığı yerlerde meydana gelen teşbih çeşididir.[80]

Teşbih hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerin ardından teşbih ile mesel arasındaki ilişkiden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Mesel ile teşbihin birbirinden farklı şeyler olduğunu birçok alim kabul etse de kimileri bunları farklı şeyler olarak görmemişlerdir.[81] Bu iki terim de temelde iki şeyi birbirine benzetmeye dayanmaktadır. Ancak teşbihte bu benzeşme sadece bir yönde olduğunda yeterli olurken mesellerde daha fazla ortak yön bulunması gerekmektedir. Örneğin "Ali aslandır." teşbihinde Ali, aslanın sadece cesaret yönüne benzetilmiştir, tüy ve perçemine değil. Temsilde ise benzetmenin yanında övme, yerme, kanıt getirme, ikna etme, bilgi verme, teşvik etme ve caydırma gibi özellikler de bulunmaktadır.[82] Ayrıca teşbih umumidir. Temsil ise ona nispetle daha hususidir. Bu durumdan dolayı her temsile teşbih denebilir fakat her teşbih temsil değildir. Başka bir ifadeyle çok yönlü benzetmesi bulunan teşbihlere temsil denilebilir. Bunun dışında kalanlar temsil değildirler.[83]

1.2.4.2. İstiâre

Sözlük anlamı olarak istiare; bir şeyi yerinden alıp başka bir yere kaldırmak veya birisinden bir şeyi ödünç almak anlamlarına gelmektedir.[84] Terim anlamı ise; asıl mana ile mecâzî olan mana arasındaki benzerlik münasebeti sebebiyle, bir kelimenin manasını geçici olarak başka bir kelime için kullanmaktır.[85] İstiare teşbihin taraflarını oluşturan müşebbeh ve müşebbeh bih unsurlarından birinin hazfi

[78] Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/303-304.

[79] el-Bakara 2/19, 264-265, el-A'raf 7/176, İbrâhîm 14/18, en-Nûr 24/35.

[80] Bolelli, *Belâgat Arap edebiyatı*, 57.

[81] İbnu'l-Esîr Ziyâeddin, *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*, thk. Ahmet el-Hûfî - Bedevî Tabâneh (Kahire: Dâru Nahdet Mısr, ts.), 2/93.

[82] Eren, *Kur'ân'da teşbih ve temsiller*, 33-43.

[83] Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâga*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1991), 95.

[84] Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, 2/239.

[85] Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, thk. Na'îm Zerzûr (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 369; Zerkeşî, *el-Burhân*, 435.

sonucu meydan gelir.[86] Örneğin "Ali aslandır." ifadesi teşbih-i beliğken, "Aslan geldi." ifadesi istiaredir.[87]

İstiare dört temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlar, müsteâr (müşebbeh bihten nakledilen ve müşebbehte kullanılan lafız), müsteâr minh (müşebbeh bih), müsteâr leh (müşebbeh), el-câmi' (vech-i şebeh) şeklinde isimlendirilen kavramlardır. Örneğin [88]"وَٱشۡتَعَلَ ٱلرَّأۡسُ شَيۡبٗا" *"Başım ihtiyarlık ateşiyle tutuştu."* âyetinde "شعل" lafzı müsteâr, âyette lafzen zikredilmeyen "النار" (ateş) kelimesi müsteâr minh, "شيبا" kelimesi ise müsteâr leh, müsteâr minh ve müsteâr leh münasebete de el-cami' denmektedir.[89] Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için örneği biraz daha ayrıntılı açıklayalım. Zikredilen örnekte müsteâr olan tutuşturma fiili "شعل" aslında ateşle alakalı olmasına rağmen âyette baş için kullanılmıştır. Bundan dolayı da buna müsteâr denmiştir. Yukarıda istiarenin nasıl meydana geldiğinden bahsederken müşebbeh veya müebbeh bihten birinin hazfedilmiş olması gerektiğini söylemiştik. Burada da kendisine benzetilen yani müşebbeh bih olan ateş hazfedilmiştir ve buna da istiarede müsteâr minh denmektedir. Örnekte ihtiyarlık manasındaki "شيبا" kelimesi, ateşin yanmasına benzetildiğinden dolayı da müsteâr leh olmuştur. Son olarak ateşin yanması ve ihtiyarlık arasında var olan benzetme konusuna da el-cami' denmektedir.

İstiare, unsurlarında meydana gelen birtakım farklılıklardan dolayı kaynaklarda çeşitli nevilere ayrılmıştır.[90] Ancak Kur'an'da en çok karşımıza çıkan istiare çeşidi, bir kelimenin esas anlamı dışında farklı bir mana için kullanılması sonucu oluşan istiâre-i temsîliyye'dir. Örneğin *"Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır."*[91] âyetinde karanlık ve aydınlık kelimeleri kendi asıl manalarında kullanılmamıştır. Karanlık kelimesi sapıklık ve dalalet için kullanılırken, aydınlık kelimesi de hidayet ve kurtuluş manalarında kullanılmaktadır. Bu durumdan dolayı burada temsili istiare

[86] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 369.
[87] Eren, *Kur'ân'da teşbih ve temsiller*, 37.
[88] Meryem 19/4.
[89] Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/435.
[90] Ayrıntılı bilgi için bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 435-447.
[91] İbrâhîm 14/1.

oluşmaktadır.[92] Bu misalde dalalet (الضلال) ve hidayet (الهدى) kelimeleri müsteâr leh, karanlık (الظلمات) ve aydınlık (النور) kelimeleri müsteâr minh manasındadır. Bundan dolayı karanlık ve aydınlık kelimelerine müsteâr denmektedir.[93]

Bahsettiğimiz bu özelliklerinden dolayı istiare, meseller içerisinde kullanılan sanatlardan biri haline gelmiştir. Ayrıca istiare sözün daha beliğ olmasına yardımcı olan ve muhatabın hem dikkatini çekme hususunda hem de konuyu daha iyi kavraya bilmesi noktasında yardımcı olan bir edebi sanattır.

1.2.4.3. Mecaz

Sözlükte "Bir yeri yürüyerek geçmek." manasında kullanılan cevz kelimesinin mastarı olan mecaz, belâgat ilminde "Hakikat manası ile kastedilecek mana arasında bulunması gereken bir alâka ve hakikat manasının kastedilmesine engel bir karinenin bulunması halinde ortak iletişim dilinde konulduğu mananın dışında başka bir mana için kullanılan lafız" olarak tanımlanmaktadır.[94]

Mecaz kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi bir fiilin gerçek failinden başka bir faile nispet edilmesi sonucu meydana gelen aklî mecazdır. İkincisi ise aralarında bulunan münasebetten dolayı sözün gerçek manasının dışında başka bir mana için kullanılması sonucunda oluşan lugavî mecazdır. Bu ikincisi kendi içerisinde istiâre ve mecaz-ı mürsel diye ikiye ayrılmaktadır. İstiâre alakası teşbih durumlarda oluşurken, mecaz-ı mürsel alakası teşbih dışında başka şeyler olduğunda meydana gelen edebi sanattır. Belâgatçılar, teşbihin dışında kastedilen alakalar birçok madde sıralamışlardır.[95]

Mecaza örnek olarak "...يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ..."[96] *"...O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar..."* âyeti zikredilmektedir. Bu âyette mecaz-ı mürsel meydana gelmiştir. Çünkü parmaklarını tıkarlardan kastedilen parmaklarının uçlarıdır. Parmaklarının

---

[92] Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/134.

[93] Bolelli, *Belâgat Arap edebiyatı*, 93.

[94] Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-Îzâh*, thk. Muhammed Abdulmün'im Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 1/83; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'i*, thk. Yusuf es-Sameylî (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1999), 249; İsmail Durmuş, "Mecaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/217.

[95] Kazvînî, *el-Îzâh*, 1/80-103; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, 252-258.

[96] el-Bakara 2/19.

tamamının kulağa girmesi mümkün değildir. Burada büzün zikredilmiş ancak parça kastedilmiştir. Bu durumdan dolayı gerçek mana ile mecazi mana arasındaki alakada cüziyyettir.[97] Görüldüğü üzere mecaz da meseller içerisinde kullanılan edebi sanatlardan bir tanesidir.

1.2.4.4. Kinaye

Lügatte "Bir şeyi başka bir şeyle örtmek" anlamına gelen kinaye, edebi sanatlar içerisinde "örtülü anlatım" olarak tanımlanmaktadır. Istılahta ise bir sözü gerçek manasında kullanıp, zahirde ifade ettiğinden başka manaları ima etmesi sanatıdır, şeklinde tanımlanmıştır.[98]

Kinaye toplamda iki unsurdan meydana gelmektedir. Birincisi kinayede kastedilen asıl manayı ifade eden mekniyyun anh, ikincisi de kinayede kullanılan lafızları ifade eden mekniyyun bihdir. Mekniyyun anh yani kinayede kastedilen mananın sıfat, mevsuf, nisbet şeklinde kendi içinde üç faklı yönü bulunmaktadır.[99] Kinayeyi mecazdan ayıran özellik hem hakiki (mekniyyun bih) hem mecazi (mekniyyun anh) anlamlarına göre ifadelerin doğru olmasıdır. Örneğin cömert bir kimse için "külü bol" dendiğinde o kişinin cömertliği kastedilmiş olsa da hakiki açıdan külünün bol olması da olağandır. Halbuki mecazda sadece mecazi anlam kastedilir ve gerçek anlamı kastetmeye engel bir karine bulunmaktadır.[100]

Kinayeye örnek olarak [101]"…فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ …" *"...Onların kalplerinde hastalık vardır"* âyeti zikredilebilir. Çünkü hastalık beden için kullanıldığında hakikidir. Burada ise kalpteki nifakı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu durumda hastalık nifaktan kinayedir. Çünkü hastalık benden için, nifak da kalp için bir fesat unsurudur.[102] Bu minvalde Kur'an'da birçok kinaye unsuru bulunmaktadır.[103]

---

[97] Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/41.

[98] Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 402-412; Ebû Bekr Abdülkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz fî ilmi'l-meânî*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1992), 1/66.

[99] Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, 288; İsmail Durmuş, "Kinaye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26/34-36.

[100] Durmuş, "Kinaye", 26/34-36.

[101] el-Bakara 2/10.

[102] Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/40.

[103] el-Bakara 2/223, 225, en-Nisâ 4/43, el-A'râf 7/149, Yûsuf 12/23, el- İsrâ 17,29, el-Kehf 18/42, el-Enbiyâ 21/91.

Kur'an mesellerinde yukarıda zikrettiğimiz edebi sanatlara rastlamak mümkündür. Bu durum sözün daha beliğ olmasına ve verilmek istenen mesajın daha etkili bir şekilde muhata aktarılmasına yardımcı olmaktadır. Bu edebi sanatlar, okuyucuya bir yandan temsili kavrama imkânı sağlarken diğer taraftan da üslubuna hayranlık uyandırır.

1.2.5. Kur'ân-ı Kerîm'de Meseller ve Önemi

Kur'an, öncelikle insanlara rehberlik etmek amacıyla indirilmiş bir kitaptır. Dolayısıyla, Kur'an'ın hitap ettiği kişiler insanlardır ve bu kişilerin, kitabın amacına uygun hareket etmeleri son derece önemlidir. Bu nedenle, öncelikle Kur'an'ın muhatapları tarafından içerdiği mesajın anlaşılması gerekmektedir. Bu amaçla, Kur'ân-ı Kerîm'de meseller çokça kullanılmıştır. Meseller, bilinemez sanılan bilgilere erişilmesini sağlamanın yanı sıra, çok karmaşık ve anlaşılması zor konuların açıklığa kavuşturulmasına da yardımcı olur. Kur'an, meseller aracılığıyla mesajlarının anlaşılması ve kavranması için edebi bir unsur olan çeşitli anlatım ve ifade biçimlerine başvurmuştur. Bu sayede, müphem konular açıklığa kavuşturulmuş ve anlaşılabilir hale getirilmiştir. Dolayısıyla, Kur'an meselleri, âyetler içerisinde önemli bir yer tutmakta ve mücmel konuların tebyîn edilmesine yardımcı olmaktadır.

Kur'an mesellerinin önemine binaen kaynaklarımızda birçok rivayet ve görüş bulunmaktadır. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v.), "Kur'an beş vecih üzere nazil oldu: Helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsal. Helali işleyin, haramdan kaçının, muhkeme tabi olun, müteşâbihe inanın ve emsallerden de ibret alın."[104] buyurmaktadır. Bundan dolayı meseller hem büyük bir yer teşkil etmekte hem de mananın anlaşılması için önem arz etmektedir.

Mesellerin önemi ile alakalı olarak Süyûtî (ö. 911/1505), Mâverdî'nin (ö. 450/1058) "Kur'an'ın önemli bir ilmi de emsal ilmidir. Ulema emsalle meşgul oldukları halde temsil edileni bilmediklerinden, bu konuda bir gaflet içindedirler. Çünkü temsilsiz emsal gemsiz at, yularsız deveye benzer." dediğini nakletmiştir. Ayrıca bir müçtehidin de Allah'a itaate, mâsiyetten sakınmaya delalet eden emsâlin,

[104] Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/486.

hangi gaye ile söylendiğini bilmek zorunda olduğunu ifade ederek Kur'an mesellerinin önemine vurgu yapmıştır.[105]

Kur'an ilimleri arasında Kur'an meselleri "emsâlü'l-Kur'ân" tabiri ile başlıklandırılmakta ve yukarıda verdiğimiz mesel kelimesinin terim anlamlarından farklı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'daki bu meseller, övme ve kınama üzerine olabildiği gibi, sevap ve günah, bahsedilen meselenin önemini yüceltmek veya küçümsemek üzerine de olabilir.[106] Tefsir usulünde Kur'an meselleri, "Âyetlerdeki mana ve maksadın insan ruhunda iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir biçimde kısa ve özlü olarak ifade edilmesi." şeklinde tanımlanmaktadır.[107]

1.2.6. Kur'an Mesellerinin Özellikleri

Meseller diğer ilahi kitaplarda olduğu gibi bir tebliğ metodu olarak Kur'ân-ı Kerîm'de de büyük bir yekûn teşkil etmektedirler.[108] Kur'an'da bulunan meseller toplum arasında kullanılan mesellerden farklılık arz etmektedir. Örneğin mesel kelimesinin terim anlamını açıklarken ifade ettiğimiz "madribi, mevride benzeyen yaygın söyleyiş" tanımının Kur'an meselleri için kullanılamayacağını söyleyen alimler bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre "madribi mevride benzeyen söz" tarifi Kur'an'daki meseller için söz konusu değildir. Çünkü Kur'an mesellerinin bahsedildiği gibi bir madribi (benzetilen olay) ve mevridi (ilkin ortaya çıktığı olay) yoktur. Kur'an'daki meseller yukarıda yapılan tanımın aksine tamamen kendine özgü ve benzersizdirler. Ayrıca Kur'an meselleri için benzer ve nazir manasındaki lügavî mananın da kullanılması doğru değildir. Çünkü Kur'an mesellerinin diğer meseller gibi mevridi olmadığından, ona benzetilme durumu da söz konusu olamaz.[109] Bu

[105] İmam Celaleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi-l Kur'ân* (Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l Amme li'l-Kitâb, 1974), 4/44.

[106] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 203.

[107] Bedreddin Çetiner, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/299.

[108] Asiye Yıldız, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı Kerîm'de tebliğ metodu olarak meseller* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 33-167.

[109] Kattân, *Mebâhis*, 292.

görüşün tam aksine Kur'an mesellerinin cahiliye şiirlerinde var olan bir olgu olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.[110]

Kur'an'da bulunan bazı mesel âyetleri, hüküm ve hikmeti birlikte barındırırlar.[111] Lafzi açıdan vecîzlik mevcutken, mana açısından mu'cizlik mevcuttur.[112] Bunlarla beraber, birbirinden farklı iki manayı içerisinde barındırması, muhatapların farklı anlama ve idrak kapasitesine uygun manalar içermesi, ince detaylara sahip olması, temsili yapılan şeye zaman ve mekan boyutu katıp canlılık kazandırması, mesellerde bazen teşbih, bazen diğer edebi sanatların kullanılması, modern ilmin henüz keşfedemediği çok çeşitli bilgiler içeriyor olması Kur'an mesellerinin özellikleri olarak sıralanabilecek şeylerdir.[113]

Kur'an mesellerinin kendine has bu özelliklerinin yanında, mesel kelimesi Kur'ân-ı Kerîm içerisinde birkaç farklı manada kullanılmaktadır.

1.2.7. Kur'an'da Kullanıldığı Farklı Manalar Açısından Mesel Kelimesi

Kur'an'da bazen bir kelime birden fazla manaya gelebildiği gibi birçok kelime tek manaya gelebilir. Söz konusu bu durumlardan bir kelimenin harfleri ve harekeleri ayını olmasına rağmen birden fazla manaya gelmesine "vucuh", birçok farklı kelimenin bir manaya gelmesine ise "nezâir" denmektedir.[114] Bizim ele aldığımız "mesel" kelimesi de vucuh özelliği bulunan bir kelimedir. Kullanıldığı yerlere göre haiz olduğu manalar da farklılık arz etmektedir.

Bu bağlamda Kur'an'da bulunan "mesel" kelimesinin manalarını şöylece sıralamak mümkündür.

a) Örnek: كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ[115] *"İşte Allah böyle misaller getirir."*[116]

b) Hâl-durum: فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ[117] *"Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer…"*[118]

---

[110] Zaid İshaq Mohammad al-Badaren, *Kur'an'da câhiliye şiirindeki mesellerin kullanımı* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

[111] Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, *el-Emsâl ve'l-hikem*, thk. Fuat Abdu'l-Mun'im (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999), 20.

[112] Süyûtî, *el-İtkân*, 4/45.

[113] Kaya, *Kur'ân-ı Kerîm'de meseller*, 36-38.

[114] Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzır fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1984), 83.

[115] er-Ra'd 13/17. Aynı mananın diğer örnekleri için bk. İbrâhîm 14/24-26, er-Rûm 30/58, ez-Zümer 39/27.

[116] Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-Arabiyye, 2005), 6/327.

c) İbret: فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفاً وَمَثَلاً لِلْاٰخِرِينَ[119] *"Onları, sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık."*[120]

d) Vasıf-Sıfat: مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ[121] *"Takvâ sahiplerine vâdolunan cennetin özelliği (şudur)…"*[122]

e) Sünen (eski toplumların yaptıkları): فَاَهْلَكْنَا اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِينَ[123] *"Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir."*[124]

f) Görünmek: فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَاباً فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِياً[125] *"Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tas tamam bir insan şeklinde göründü."*[126]

g) Heykeller: اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ[127] *"O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti."*[128]

Görüldüğü üzere mesel kelimesi çeşitli manaları içerisinde barındırmaktadır. Barındırdığı bu farklı manaların yanında Kur'an'da bulunan meseller, yapıları bakımından da çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Şimdi de bu farklılıklar incelenmeye çalışılacaktır.

1.2.8. Kur'an Mesellerinin Yapılarına Göre Sınıflandırılması

Meselleri bu şekilde ilk tasnife tabi tutan Zerkeşî'dir (ö. 794/1392). Zerkeşî mütekaddimûn ulamasını da zikrederek meseli zâhir (açık) ve kâmin (kapalı) olmak

---

[117] el-A'râf 7/176. Aynı mananın diğer örneği için bk. ez-Zuhruf 43/8.

[118] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, thk. Abdu'l-Kâdir Ahmed 'Atâ (Riyâd: Mektebutü'l-Riyâzi'l-Hadîs, ts.), 2/434.

[119] ez-Zuhruf 43/56. Aynı mananın diğer örneği için bk. ez-Zuhruf 43/59.

[120] İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzır*, 551; Ebü'l-Mevahib el-Hasan b. Mes'ûd el-Yûsî, *Zehrül-ekem fil-emsâl vel-hikem*, thk. Muhammed el-Haccî - Muhammed el-Ahdar (by. Dâru's-Sekâfe, 1981), 1/19.

[121] er-Ra'd 13/35. Aynı mananın diğer örnekleri için bk. en-Nahl 16/60, er-Rûm 30/27.

[122] İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzır*, 551.

[123] ez-Zuhruf 43/8. Aynı manaya gelen diğer örnekler için bk. el-Bakara 2/214, en-Nûr 24/34.

[124] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârîf* (Tunus: eş-Şirketü't-Tûnisiyye, 1979), 253.

[125] Meryem 19/17.

[126] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3/575.

[127] el-Enbiyâ 21/52. Aynı mananın diğer örneği için bk. es-Sebe' 34/13.

[128] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3/709.

üzere iki kısma ayırmaktadır. Nitekim Zerkeşî zahîr mesele مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَاراً بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ[129] *"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez"* âyetini örnek vermektedir. Kâmin mesele *ise* وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِداً كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُون[130] *"Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz."* âyetini örnek olarak zikretmektedir.[131]

Süyûtî'de aynı sınıflandırmayı yaparak meseli açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Açık mesele örnek olarak birkaç âyet vermiştir. Bunlardan birincisi مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُون[132] *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler."* âyetidir. Açık mesele verdiği örneklerden bir diğeri ise اَنْزَلَ مِنَ السَّمَّاءِ مَّاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رَابِياً وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَّاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَّاءً وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللهُ الْاَمْثَال[133] *"O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir."* âyeti olmuştur. Süyûtî'nin verdiği bir diğer örnek âyet şudur: اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَّاءُ فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ[134] *"Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçları ile dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da,*

[129] el-Cuma 62/5.
[130] el-A'râf 7/58.
[131] Zerkeşî, *el-Burhân,* 1/486.
[132] el-Bakara 2/17.
[133] er-Ra'd 13/17.
[134] el-Bakara 2/266.

bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetlerini açıklar." Bunun dışında kalan kapalı mesellere de Mâverdî'den naklettiği uzun bir rivayette örnekler vererek açıklamıştır. Bunların dışında Süyûtî'nin Cafer b. Şemsu'l-Hilafe'nin *"Kitâbu'l-Âdab"* adlı eserinde bu mesellerin arasında bir de "irsâlu'l-mesel" diye bir türün olduğunu kaydettiğini bildirmektedir.[135]

Genel itibarı ile mesel çeşitleri Zerkeşî ve Süyûtî'nin yapmış olduğu tasnif üzerinden açık, kapalı ve mürsel (irsâlu'l-mesel) mesel olarak işlenmektedir.

a. Açık Meseller (Emsâl-i Musarrah)

İçerisinde temsili anlatımın açıkça bulunduğu, okunduğu zaman anlaşılmasının kolay olduğu mesel çeşididir. Ulema bunu zahir ve musarrah gibi farklı adlandırmalarla isimlendirmişlerdir.[136] Kur'an'da bulunan bu tür mesellerin içerisinde genellikle "مثل" kelimesi açıkça bulunmaktadır. Bunun dışında zahir mesellerin bir diğer özelliği de kıyâs-ı temsîlî'nin bulunmasıdır. Kıyâs-ı temsîlî, birbirleri ile aralarında bulunan ortaklıktan dolayı görünmeyenin görünene, kapalı olanın açık olana benzetilmesi şeklinde yapılan anlatım şeklidir. Kıyâs-ı temsîlî, Analoji ve kıyâs-ı teşbîhî diye de isimlendirilir. Kur'an'daki kıyâs-ı temsîlî'lerde "مثل" kelimesi ve Arapçada bulunan teşbih edatının (ك) birlikte kullanıldığı âyetler bulunmaktadır.[137] Bunun dışında da içerisinde "مثل" kelimesi bulunmayıp sadece teşbih edatının (ك) bulunduğu âyetler de mevcuttur.[138] Bazen de bunların ikisinin de kullanılmadığı fakat temsîlî anlatımdan mesel olduğu anlaşılan âyetler[139] de vardır.[140]

b. Kapalı mesel (Emsâl-i Kâmine)

Gizli, remizli ve imalı meseller olarak da adlandırılan bu mesel çeşidi, içerisinde barındırdıkları lafızlar itibarı ile değil, taşıdıkları manalar cihetinden her

[135] Süyûtî, *el-İtkân,* 4/46-49.
[136] Zerkeşî, *el-Burhân,* 1/486.
[137] Hûd 11/24, el-Bakara 2/17, el-Cuma 62/5.
[138] el-Hac 22/31, el-Müddessir 74/51.
[139] el-Bakara 2/266, er-Ra'd 13/17.
[140] Abdullah b. Abdurrahman el-Cerbû'i, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyyetü'l-kıyâsiyyetü'l-madrûbetü li'l-îmâni billâhi* (Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmiyyi bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyi, 2003), 1/66-68.

bireri mesel mertebesindedirler. Bu tip mesellerin neye mesel oldukları açıklanmamıştır. Bu tür âyetleri ancak zihni melekeleri güçlü, idrak kabiliyetleri gelişmiş kişiler anlayabilirler. Bu konuda yukarıda da zikrettiğimiz A'râf sûresinin 58. âyeti ve onların dışında da başka âyetler[141] zikredilebilir.[142]

Bununla birlikte bazı âyetler, içerisinde lafzen bir mesel özelliği barındırmasa da içerdiği mana itibarı ile bazı atasözleri ve deyimlerle örtüşmesinden dolayı gizli meseller içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Süyûtî'nin *el-İtkân* adlı eserinde şunları nakleder:[143] el-Mâverdî der ki Hasan İbn Fadl'a soruldu: "Sen Arap ve Acem (Arap olamayan) meselleri Kur'an'dan çıkarıyorsun. Öyleyse "خير الأمور اوساطها" *(en hayırlı iş orta olandır.)* meselini Allah'ın kitabından bulur musun? O da "Evet dört yerde" diye cevap verdi.

1. ... قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ[144] *... "Musa: Allah diyor ki: "O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek." dedi.*
2. وَالَّذِينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَاماً[145] *"(O kullar), harcadıklarında ne isaf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.*
3. وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً[146] *"Eli sıkı olma; büsbütün eli açıkta olma. Sonra kınanır (kaybettiklerinin) hasretini çekersin.*
4. وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاً[147] *"...Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisi arsında bir yol tut."*

Daha sonra kendisine (Hasan İbn Fadl) yine soruldu: "Kur'an'da من جهل شيأ عاداه *"Bir şeyin cahili olan, ona düşman olur."* meselini bulabilir misin?" O da cevap olarak "Evet. İki yerde" dedi:

1. بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِه[148] *"Bilâkis, onlar hakkıyla bilmedikleri ve bildirdikleri kendilerine (vakıa olarak) gelmemiş Kur'ân'ı yalanladırlar."*

---

[141] İbrâhîm 14/24-27, en-Nûr 24/35.
[142] Çetiner, "Mesel", 29/300.
[143] Süyûtî, *el-İtkân*, 4/48-49.
[144] el-Bakara 2/68.
[145] el-Furkân 25/67.
[146] el-İsrâ 17/29.
[147] el-İsrâ 17/110.
[148] Yûnus 10/39.

2. وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهٖ فَسَيَقُولُونَ هٰذَٓا اِفْكٌ قَدِيمٌ[149]... *"Fakat onlar bununla (Kur'ân'la) doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için 'Bu eski bir yalandır' diyecekler."*

Yine Arapların ليس الخبر كالعيان "Duyulan görülen gibi değildir." meseline Kur'an'dan bir âyet var mıdır sorusuna: أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي[150] *"Rabbi O'na (İbrahim'e): Yoksa inanmadın mı? Dedi. İbrahim: İnandım fakat kalbim mutmain olması için (görmek istedim), dedi."* âyetini söyleyerek cevap verdi.

Süyûtî eserinde bu gibi toplam 13 adet atasözü ve deyimin Kur'an'daki âyetlerle örtüştüğünü ifade eden rivayeti nakletmiştir.

Bu Arap atasözleri ve deyimlerinin Kur'an'dan istihracının yanında, Türklere ait bu tip kullanımların da Kur'an'da bulunan âyetlerle örtüştüğünü ifade edenler bulunmaktadır. Örneğin, *"akıl akıldan üstündür"* atasözünün *"...Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."*[151] âyeti ile, *"Allah dağına göre kar verir"* atasözünün *"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar..."*[152] âyeti ile ilişkisinin olduğu zikredilmektedir. Bunun gibi toplam 22 örnek belirtilerek Türk atasözlerinin ve deyimlerin Kur'an ile ilişkisi açıklanmıştır.[153]

Bedi' ilminin bir çeşidi olan mürsel mesel de (irsâlu'l-mesel) genellikle ulema tarafından kâmin (gizli) meseller içerisinde değerlendirilmiştir. Mürsel meseller, tarih boyunca edipler, hatipler, şairler tarafından kendi sözleri arasında duruma uyan meseller olarak kullanılmış ve bunun neticesinde de başlı başına birer mesel haline gelmiş olan âyetlerdir. Bu şekilde âyetlerin şiirlerde vs. kullanılmasının doğru olup olmadığı da İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır.[154] Süyûtî bu konu ile alakalı olarak toplam 30 tane örnek nakletmiştir. لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ[155] *"Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça 'iyi'ye eremezsiniz."*, لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ كَاشِفَةٌ[156] "Onu *(vaktini) Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur."*, الَيْسَ الصُّبْحُ

[149] el-Furkân 25/67.
[150] el-Bakara 2/260.
[151] Yûsuf 12/76.
[152] el-Bakara 2/286.
[153] Güllüce, "Kâmin mesellerin değerlendirilmesi -İbn Fadl Örneğinde-", 125-126.
[154] Çetiner, "Mesel", 29/300.
[155] Âl-i İmrân 3/92.
[156] en-Necm 53/58.

[157]بقريب... *"Sabah yakın değil mi?"* âyetleri bu anlamda zikrettiği 30 örnekten sadece birkaç tanesidir.[158]

1.2.9. Kur'an Mesellerinin Hedefleri

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan her bir âyet, muhakkak kendisinden öğüt alınacak, dersler çıkarılacak derin manaları içerisinde barındırmaktadır. Nitekim Allah (c.c.) vahyi insanlar düşünüp öğüt alsınlar diye indirdiğini beyan buyurmaktadır.[159] Bundan dolayı, Kur'an'da bulunan meseller, içerdikleri manalar itibarı ile vermek istedikleri mesajlar, alınması gereken dersler ve öğütler de çeşitlilik arz etmektedir. Kur'an'da bulunan meselleri bu açıdan birçok başlık alında toplamak mümkündür. Mesellerin hedefleri, genel anlamda itikada ve eğitime yönelik olmak üzere iki şekilde tasnif edilmektedir.[160] İtikada dair hedefi bulunan mesel âyetlerinin örnekleri oldukça fazladır ve bunların bir kısmı çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Eğitimi hedefleyen mesel âyetleri ise çeşitli açılardan bu hedefi gerçekleştirmektedir. Toplumu batıldan uzaklaştırmak ve batılın hile ve aldatmacalarına karşı korumak, gönüllere İslam ruhunu yerleştirmek eğitimin yönlerinden bir tanesidir.[161] Yine eğitimi hedefleyen mesellerden biri de şirk mantığını yıkma ve tevhid inancını gönüllere yerleştirme amacı taşımaktadır.[162]

Söz konusu bu iki hedefin yanında bilgi vermeyi,[163] ikna etmeyi,[164] özendirme ve caydırmayı,[165] övmeyi[166] ve yermeyi,[167] düşündürmeyi,[168] benzerlik kurmayı,[169] edep ve hayayı korumayı[170] amaçlayan meseller de bulunmaktadır.[171] Bu

---

[157] Hûd 11/81.
[158] Süyûtî, *el-İtkân*, 4/50-52.
[159] el-Kasas 28/51.
[160] Seyid Âtıf, *et-Terbiyetu'l-İslâmiyyeti usûluhâ ve menhecihâ ve me'lemehâ* (Kahire: Dâru'l Fikri'l-Arabî, 2008), 61.
[161] er-Ra'd 13/17. Âtıf, *et-Terbiyetu'l-İslâmiyye*, 62.
[162] en-Nahl 16/72-73. Cerbû'i, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye*, 3/733.
[163] el-A'râf 7/175-177, Hûd 11/24, er-Ra'd 13/17, el-Vâkıa 56/22-23, el-İnsân 76/19.
[164] en-Nahl 16/73-76, el-İsrâ 17/99, el-Enbiyâ 21/104, er-Rûm 30/28, Yâsîn 36/77-82.
[165] İbrâhîm 14/24-26, en-Nahl 16/91-92, el-Ankebût 29/41-43.
[166] el-Fetih 48/29.
[167] Yûnus 10/24, İbrâhîm 14/24-25, el-Kehf 18/45-46, el-Hadîd 57/20, el-Cuma 62/5.
[168] el-Ankebût 29/43, ez-Zümer 39/27, el-Haşr 57/20.
[169] el-Bakara 2/117, en-Nûr 24/39-40.
[170] el-Bakara 2/187.
[171] Çetiner, "Mesel", 29/300.

tip eğitime yönelik hedefleri bulunan mesellerin örneklerini çoğaltmak mümkündür.[172] Bunlara ilaveten mesellerin bir diğer gayesi de hasımlarını susturmak ve onların içerisinde bulundukları yanlış durumları ortaya koymaktır.[173]

Görüldüğü üzere meseller içerisinde birçok gaye ve hedef barındırmaktadır. Bu durumda bizlere, meselleri iyi anlamayı ve orada verilmek istenen mesajları kavrayabilmeyi gerekli kılmaktadır.

[172] Ayrıntılı bilgi için bk. Semra Honi, *Kur'ân-ı Kerîmde geçen mesellerin ahlak öğretiminde kullanımı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 44-103.

[173] en-Nahl 16/71, Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/488.

2. BESÂİRU'L-KUR'ÂN TEFSİRİ BAĞLAMINDA KUR'AN MESELLERİNİN İNCELENMESİ

Kur'an'daki mesellerin, Câhiliyeden günümüze her zaman ve zemindeki insana hitap ettiği izahtan varestedir. Ancak nüzul dönemindeki sahabe için açık olan söz konusu mesellerin daha sonraki dönemlerde açıklanması noktasında her müfessirin içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel ortamın etkisi de kaçınılmazdır. Her müfessir, bulunduğu çağın zemin ve durumundan etkilenerek meselleri açıklamakta dolayısıyla kendi dönemindeki sorunları ve gündemi göz önüne almaktadır. Bu durum, mesellerin yorumlarında farklılıklara sebep olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki, müfessirler üzerindeki bu çevresel etkilerden dolayı birçok âyette olduğu gibi mesellerde de yorum farklılıkları ile karşılaşmak doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci kısımda Kur'an'da bulunan itikadî, amelî, ahlâkî ve dünya ile alakalı açık meseller ele alınacak ve bu âyetler son dönem yazılmış ictimaî tefsirlerden de istifade edilerek, *Besâiru'l-Kur'ân'da* ortaya konan farklı ve güncel yorumlar ışığında incelenmeye gayret edilecektir.

2.1. İtikadî Konularla İlgili Meseller

Kur'an genellikle tevhid (itikadî), nübüvvet ve ahiret olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır.[174] Ancak bu üç umdenin Kur'an'da aynı oranda ele alındığını söylemek mümkün değildir. Zira Kur'an'da bu üç kısımdan nicelik olarak en çok dikkat çekilen konu tevhit konusudur. Nitekim özünde tevhid mesajlarını barındıran İhlas sûresinin Kur'an'ın üçte birine denk geldiğine işaret eden rivayetler dikkate alındığında bu iddia anlaşılır bir hal almış olur. Bu noktada şu hadisler zikredilebilir: *Allah Resulü (s.a.v.) ashabına; "Sizden biriniz bir gecede Kur'an'ın üçte birini okumaktan aciz olur mu? diye sorar. Bu onlara zor gelir: "Ya Resulallah, hangimiz buna güç yetirebiliriz?" derler. Bunun üzerine Resul-i Ekrem: "Allahü'l Vâhidü's-*

[174] Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Cevâhiru'l-Kur'an*, thk. Muhammed Reşîd Rızâ el-Kabânî (Beyrut: İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1981), 9-14.

Samed (İhlâs) sûresi Kur'an'ın üçte biridir." buyurur.[175] Yine başka bir rivayette Allah Resulü (s.a.v.) *"Kim İhlas sûresini okursa Kur'an'ın üçte birini okumuş olur. Kim de Kâfirûn sûresini okursa, Kur'an'ın dörtte birini okumuş olur."*[176] buyurmuştur. Allah Teâlâ, Kur'an'ın hemen her yerinde sözü Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine getirmiş O'nun yüceliğinden söz etmiştir. Örneğin, insanları yeniden dirilmeye imana davet ederken kâinattan ve insanın kendisinden deliller ve misaller getirmiştir.[177] O yüzden Kur'an'ın genel muhtevasıyla doğru orantılı olarak inanç konusu, mesellerin en çok kullanıldığı alanların başında gelmektedir. İnanç meselesi genellikle soyut bir kavram olarak karşımıza çıktığından Allah (c.c.), bu kapsama giren konuları temsillerle hayatın içerisinden ve insanların müşahit oldukları olaylar üzerinden açıklamaktadır. Örneğin, Allah (c.c.) inanç noktasındaki farklılıklardan dolayı kâfirler ile iman edenler arasındaki farkı ortaya koyarken kuru kuru bir anlatımla "Bunlar birbirinden farklıdır." demek yerine, aralarındaki zıtlığın daha iyi anlaşılması için *"Bu iki zümrenin (müminlerle kâfirlerin) durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların hali hiç eşit olur mu? Hâla ibret almıyor musunuz?"*[178] buyurarak konuyu insanların bildikleri ve şahit oldukları şeyler üzerinden izah etmektedir.

Bu başlık altında îmânî noktada içeriğe sahip olan açık meselleri ele alınacaktır. Bunu yaparken hem itikadî mesajlar veren örneklendirmeleri hem de sahip oldukları inanç sebebiyle mü'min, kâfir, müşrik ve münafık olarak sınıflandırılanların hallerinden haber veren meselleri mercek altına alacağız.

2.1.1. İman-Küfür ile İlgili Meseller

Yüce Allah Kur'an'da birçok yerde haktan ve batıldan,[179] imandan ve küfürden[180] bahsetmektedir. Bu âyetlerde Mevla Teâlâ, hakkın üstün geleceğini,

---

[175] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dimeşk: Dâru'l-Emame, 1993), "Fedailu'l-Kur'an", 69 (No. 4727); Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Mısır: Şirketü Mektebe, 1975), "Fedâilu'l-Kur'an", 11 (No. 2896).

[176] Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Fedâilü'l-Kur'an", 10 (No. 2894); Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 1/66 (No. 186).

[177] el-İsrâ 17/99, el-Ankebût 29/61-63, el-Ahkâf 46/33, el-Kıyâme 75/37-40.

[178] Hûd 11/24. مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

[179] el-Bakara 2/42, el-İsrâ 17/81, el-Kehf 1/56, el-Hac 22/62, Lokmân 31/30, Sebe' 34/49.

batılın yok olacağını, imanın iyi bir şey olduğunu, küfrün ise kötü bir durum olduğunu öğretmektedir. Yüce Allah bu tip karşılaştırmaları bazen açık temsiller üzerinden yapmakta ve söz konusu bu durumları birtakım örneklendirmelerle anlatmaktadır. Bu başlık altında bahse konu açık temsiller incelenecek ve çağdaş müfessirlerin benzer ve farklı görüşleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1.1.1. Nûrun ve Karanlığın Misali

Yüce Allah; *"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir."*[181] buyurarak, iki tip insandan bahsetmektedir. Bunlardan biri yürüdüğü yolu aydınlatacak bir ışık kaynağına sahip olan, nûr sahibi kişi, diğeri ise önünü dahi göremeyecek kadar derin karanlıklar içerisinde kalmış, ondan çıkma imkânı olmayan kişidir. Ayrıca âyet bizlere, karanlıklar içinde olanın, yaptığı işlerin kendisine güzel ve çekici geldiğinden haber vermektedir.

Öncelikle bu âyetin ve devamındaki birkaç âyetin nüzul sebepleri ile alakalı bilgiler, bu âyetler de söz edilen nûrun iman, karanlığın da inkâr olduğunu ortaya koymaktadır. Müfessirler, âyette geçen nûr sahibi kişinin Hz. Ömer, Ammar b. Yâsir veya Peygamber Efendimizin (s.a.v.) amcası Hz. Hamza olduğu noktasında rivayetlerin var olduğu bildirilmiş ve ardından karanlıkta olan kişinin de Ebû Cehil olduğu aktarılmıştır. Verilen bu bilgilerin yanında, âyette zikredilen nûr sahibi kişinin Hz. Peygamberimiz olduğuna dair bir rivayetin mevcudiyetinden de bahsedilmiştir. Ancak bu rivayet, zayıf olduğu ve Allah Resulünün peygamberlikten önce ölü durumda olduğunu söylemenin doğru olmadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir.[182]

---

[180] el-Bakara 2/108, Âli İmrân 3/90, el-Hucurât 49/7.

[181] el-En'âm 6/122. اَوَمَنْ كَانَ مَيْتاً فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

[182] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Kurʾân,* thk. Ebî Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 4/187; İbn 'Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz*, thk. 'Abdi's-Selâm 'Abdiş'Şâfî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 2/341.

Çağdaş müfessirler, bu âyet hakkında sebebi nüzul bilgilerini verdikten sonra pek fazla ayrıntılı açıklamalar yapmamışlardır.[183] Ancak temel kaynağımız olan *Besâiru'l-Kur'ân'da* bu mesel hakkında bazı güncel ifadelerle açıklamalar bulunmaktadır. Müfessir sebebi nüzulünü ifade ederken, âyetin bir nüzul sebebinin olması, manasının ve mesajının da sadece indiği meseleyle alakalı olmasını gerektirmediğini söylemiştir. Dolayısıyla, bir olay üzerine inen âyetlerin mesajları evrensel olarak değerlendirilip, dersler çıkarmak için incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu açıklamaları yaptıktan sonra, âyette geçen, kişiye verildiği vakit onu dirilten ve yol gösteren nûrun Kur'an ve peygamber (yani sünnet) olduğunu söylemiştir. Bu görüşünü "*Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız."*[184] âyetiyle desteklemiştir. Kalbinde Allah'ın (c.c.) vahyi ve peygamberin sünneti olan kişinin, hayatının her anında başvurabileceği bir rehbere sahip olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı da neyle karşılaşırsa karşılaşsın, ne yaşarsa yaşasın bocalamayacağını ve kendisine, doğru bir yol bulacağını söyleyerek meseleyi açıklamıştır. Bunun tam aksine kalbinde vahiyden ve peygamberin sünnetinden hiçbir iz taşımayan kişinin de her daim sendeleyeceğini ve kendine asla bir yol bulamayacağını söylemiştir.[185]

Yaptığı bu açıklamaların ardından meseleyi biraz daha güncelleştirerek hayatın içinden örneklerle bazı anlatımlar yapmıştır. Örneğin, kalbinde vahiy ve peygamberin sünneti olan birinin, evine bir misafir geleceği zaman ne yapacağım endişesine düşmeden, vahye ve peygambere danışarak: "Ben misafirime ne ikram edeyim? Ne anlatayım? Nasıl davranayım?" diyen, vahyi ve peygamberi yan odada gibi bilip onlara her an danışan bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Yine bunun gibi çarşıda, pazarda, otobüste, trende veya başka herhangi bir yerde nasıl davranacağını Allah'ın (c.c.) vahyi ve peygamberin sünnetiyle bilen kimsenin, rahatlıkla bu bildiklerini uygulayarak sıkıntıya girmeden bir hayat geçireceğini, bunun dışında

[183] Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1990), 8/43-44; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1963), 4/151-152.

[184] el-Enfâl 8/24.

[185] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 6/94-95.

olanların ise hayatın içerisinde karşılaştığı şeylerle nasıl baş edeceğini bilmediğinden hep sıkıntı ve bocalama yaşayacağını söylemiştir.[186]

Bu güncellemelerin ardından, Allah'ın (c.c.) bizlere iki tip insanı tanıttığını ve bizlerin de her daim bu tipleri hayatımızda canlı tutmamız gerektiğini söylemiştir. Bir kişiyi tanırken onun ne iş yaptığı, kaç çocuğu olduğu, nereli olduğundan ziyade bahsedilen iki tipten hangisinin tarafında olduğunun bilinmesi gerektiğini beyan etmiştir. Yani tanıştığımız kişi, zulmet tarafında mı yoksa nûr tarafında mı yer alıyor evvela bunun bilinmesinin gerektiğini söylemiştir.[187]

Kur'an'ın ve Peygamberin sünnetinin günlük hayatımız içerisinde varlığının ve hükmünün her daim canlı olması gerektiğine vurgu yapan müfessir dinleyenlerine, böyle olabilmesi için her ikisini de iyi bilmek gerektiğini hatırlatmıştır. Bir kişi Kur'an'ı ve sünneti iyi bilecek ki yapacağı herhangi bir işte onlar ne demiş bilebilsin, doğru mudur yanlış mıdır ayrımını yapabilsin gibi söylemlerle sözünü desteklemiştir. Aksi taktirde bunlardan gafil olan kişinin hayatını Kur'an ve sünnetin ışığında geçirmesinin mümkün ifade etmiştir. Kişi, bunların ışığında bir hayat sürmediği taktirde karanlıklar içerisinde kalacağını hatırlatmıştır. Sonuç olarak Küçük, imanın ve vahyin insana programlı bir yaşam sağladığını, inkarın ise hayatta keşmekeşliğe neden olduğunu belirterek adeta günümüz insanına neden iman etmeliyim sorusunun cevabını vermektedir.

2.1.1.2. Hak ile Batılın Misali

Kur'an'ın birçok yerinde hak ve batıl ile alakalı âyetler bulunmaktadır.[188] Allah (c.c.) hakkın batıla her zaman galip geleceğini batılın yok olup gideceğini muhtelif âyetlerde vurgulamıştır. Yüce Mevla, *"O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren*

[186] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 6/96.
[187] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 6/96-97.
[188] el-İsrâ 17/81, el-Kehf 18/56, Sebe' 34/49, eş-Şûrâ 42/24.

şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir."[189] buyurarak hak ve batılın bir misalini somut meseller üzerinden anlatmaktadır. Gökten inen su ve bu suyun akıntısı sonucu su üzerine çıkan köpüğü ve madenler eritildiğinde üste kalan tabakayı batıla benzetmiş ve onun kaybolup gideceğini geriye kalanın ise hak olduğunu beyan etmiştir.[190]

İncelediğimiz çağdaş dönem tefsirlerde âyette verilen mesajın açıklaması, batılın bazen hakkın üzerine çıkabileceği, her tarafı kaplayıp hakkı örtebileceği ancak elbet bir gün yok olup gideceği minvalinde yapılmıştır.[191] Bu ortak beyanların yanında farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Âyette, biri sel sularının üzerinde oluşan, biri madenlerin eritilmesi sonucu ortaya çıkan cüruf olmak üzere iki farklı köpükten bahsedilmiştir. Bunlardan birincisinde insanın hiçbir etkisi yokken ikincisi insan eliyle meydana gelen bir durumdur. Bu farklılıktan hareketle, gökten Allah (c.c.) tarafından indirilen sular üzerinden verilen örneğin Kur'an'ı temsil ettiğini, madenler üzerinden verilen örneğin ise insanların kendi araştırma ve tecrübeleri ile elde ettikleri beşerî bilgileri temsil ettiğini söyleyen müfessir bulunmaktadır.[192] Ayrıca zikredilen farklı görüşler arasında, âyette bu misalin verilmesinin nedenini, insanların her zaman gözlerinin önünde olan bu olayları görüp yakinen şahit olmalarına rağmen hiç tefekkür etmemeleri olarak zikredilmiş ve böylece bu âyet sayesinde Mevla Teâlâ insanları gördükleri şeyler üzerinde tefekküre teşvik etmiştir, görüşü yer almaktadır.[193]

Besâiru'l-Kur'ân adlı eserinde müfessir, yukarıda zikrettiğimiz görüşlere ilaveten, hakkın batıla her zaman galip geleceğini, batılın yenilgiye ve yok olmaya mahkûm olduğunu fakat bu durumun da Allah'ın (c.c.) sünnetullah yasası gereği iman edenler eliyle gerçekleşeceğini, Müslümanların hakkı batıla galip getirmek için

---

[189] er-Ra'd 13/17. اَنْزَلَ مِنَ السَّمَّاءِ مَّاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رَابِياًۜ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَٓاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهٗۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَۜ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَٓاءًۚ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَۜ

[190] Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemîl vd. (Beyrut: Dâru'l Fikir, 2000), 6/374.

[191] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, 2007), 5/138; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1972), 4/2054; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/530; Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/10.

[192] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 5/138.

[193] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2053; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/530.

çalışması gerektiğini vurgulamıştır.[194] Dolayısıyla Küçük burada, hakkın batıla galip gelmesinin kulun gayretine mâtuf olduğunu vurgulamakta ve pasif değil aktif bir bilince vurgu yapmaktadır. Ali Küçük, âyetin tefsiri bağlamında Müslümanların hak mücadelesi için çalışması gerektiğini vurgulayarak, diğer müfessirlerden farklı bir yorum ortaya koymuştur. İtikadî alana dair ele aldığımız müstakil bu âyetlerin ardından şimdi de inanç gruplarına göre mü'min, kâfir, ehl-i kitap, müşrik ve münafıkların misalleri üzerinde duracağız.

2.1.1.3. Güzel Söz ve Kötü Sözün Misali

Yüce Allah, İbrâhîm sûresinde *"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaca benzer."*[195] buyurarak, iki zıt durumun ve tutumun misalini vermektedir. Bunlardan birincisi güzel sözün misalidir ki bu, kökleri sapa sağlam yere geçmiş, dalları göklere kadar uzanmış, her daim meyvelerini veren verimli, bu özellikleriyle de devamlı olan bir ağaca benzetilmiştir. İkincisi de bunun tam zıttı olan kötü sözün misalidir ki bu, kökleri sağlam olmadığından yerde tutunamayan, ayakta durup kaim olması mümkün olmayan, yere saplanamadığından meyve verme imkânı da bulunmayan, yok olmaya mahkûm bir ağaca benzetilmiştir. İşte bu benzetmeler Allah'ın (c.c.), kastedilen mananın anlaşılması ve idrakinin kolay olması için zikrettiği temsilleridir. Âyetin başlangıcında da "görmedin mi?" ibaresi lafzen sadece peygambere hitap olsa da bütün insanlar için şamil bir ifadedir.[196]

Mısırlı alim Kutup, güzel ağaç ve onun meyvesini söz konusu âyetin siyak sibak ilişkisine dayanarak peygamberler ve onların davetleri olarak açıklamış, çirkin ağacı ise o peygamberlere sırt çeviren, kulak vermeyen inkarcı kavimleri temsil

---

[194] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/10.

[195] İbrâhîm 14/24-26. اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَّاءِۙ (٢٤) تُؤْتِيْٓ اُكُلَهَا كُلَّ حِيْنٍ بِاِذْنِ رَبِّهَاۗ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ (٢٥) وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيْثَةِۣ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (٢٦)

[196] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr* (Kahire: Matba'atü Bûlâk, 1869), 2/189.

ettiğini söyleyerek tefsir etmiştir.[197] Burada bahsedilen güzel söz ve çirkin sözün iman ve küfür sözü olduğu da söylenmiştir. Ayrıca ayetin muhtevasının hem dünya hem de ahiret hayatını kapsadığı da ifade edilmiştir. Bu görüşü desteklemek amacıyla "Bir Müslümana kabirde sorulduğunda: O Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik eder. İşte bu da Allah'ın şu sözünün ifadesidir: *"Allah iman edenleri, dünya hayatında ve ahirette sapasağlam söz üzerinde sabit kılar."*[198] hadisi zikredilmiştir.[199]

Ali Küçük ise âyette bahsedilen güzel sözün "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" olduğunu söylemiştir. İlk Peygamberden bu yana son Peygambere kadar yapılan tebliğin, bahsedilen ağacın sağlamlığına katkıda bulunduğundan bahsetmiştir. Herhangi bir kimse bu kelime-i tevhid sözüne gerçek manada inanırsa o kimseden her zaman yararlı meyveler, sâlih ameller, namaz meyvesi, oruç meyvesi, iffetli ve namuslu davranışlar çıkacağını söylemiştir. Bu kuralın sadece şahıslar için değil toplumlar için de geçerli olduğunu vurgulamıştır. Bu girizgahı yaptıktan sonra kelime-i tevhidin öneminden bahseden müfessir, bu sözün sadece iki dudak arasından söylenen, birkaç harfin bir araya gelmesiyle oluşturduğu, belli bir fonetiğe sahip bir kelime olmadığını, söyleyen kişi üzerinde çok büyük etki ve yaptırımları olduğunu açıklamıştır. Bu kelimeyi söylemeden önce kâfir olanın, söyledikten sonra Müslüman olduğunu, önceden pis olanın temizlendiğini, bu sözden evvel Allah'ın (c.c.) gazabının hak ediyorken, söyledikten sonra rahmetini hakkettiğinden ve daha birçok etkisinin olduğundan söz etmiştir. Bu sözün mahiyetini bilmeden söylemenin az önce bahsettiğimizi etkilerinin olmadığını, söz konusu etkilerin oluşabilmesi için inanmanın şart olduğunu söylemiş ve sözlerine *"...Hayır! Bu onun ağzından çıkan (boş) bir laftan ibarettir..."*[200] âyetini delil olarak getirmiştir. Daha net anlaşılabilmesi için inanmadan kelime-i tevhidi diliyle söylediği halde gerektirdiği gibi yaşamayan bir kişiyi, susamış ve eline tesbih alıp akşamdan sabaha kadar su diyerek tesbih çekip susuzluğunun gitmesini bekleyen kimseye benzeterek sözlerini örneklendirmiştir.[201]

---

[197] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2098.
[198] Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Tefsîr" 68 (No. 4422).
[199] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/232.
[200] el-Mü'minûn 23/100.
[201] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/111-114.

Güzel sözü bu şekilde açıklayan müfessir, kötü sözü de bunun tam zıttı olarak tanımlamış ve küfür sözü olarak açıklamıştır. Allah'ın (c.c.) razı olmadığı bir hayat ve vahye dayanmayan her türlü yaşamın da bu kapsamda değerlendirildiğini ifade etmiştir. Bu tip düşünceye sahip olan her türlü yapı, kurum ve kuruluş ne olursa olsun en ufak bir sarsıntıda, küçücük bir esintide yıkılmaya mahkûm olduklarını çünkü köklerinin yere sağlam bir şekilde tutunmadıklarını ifade etmiş ve ağaç temsiline de bir göndermede bulunmuştur. Yaptığı bu açıklamanın ardından, bazı kimselerin kendisine, "Kelime-i tevhidi yani güzel sözü söyleyen biz Müslümanlar olmamıza rağmen neden biz büyüyüp gelişemiyoruz da hep kötü söz sahibi olanlar gelişiyorlar ve refah içerisinde yaşıyorlar?" şeklinde soru sorduklarından bahsetmiştir. Söz konusu soruya iki faklı açıdan cevap veren müfessir, bunun ilk nedenini Müslüman olanların kelime-i tevhidi sadece dilleriyle söylemeleri olarak açıklamıştır. Oysaki müfessirin daha önce de ifade ettiği gibi bu kelime, sadece dille söylenecek bir şey değil, bir hayatı değiştirecek, öncelikleri, değerleri belirleyecek bir söz olarak karşımızda durmaktadır. Müslümanların buna önem vermemeleri, dilleriyle söyleyince yeterliymiş telakkisine kapılmış olmaları, bu kelimenin gerektirdiği namaz, oruç, zekât, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker, akraba ziyareti gibi dinin emirlerini yerine getirmemeleri, soruda bahsedilen durumun birinci sebebi olarak açıklanmıştır.[202]

Soruya ikinci bir bakış açısıyla cevap veren müfessir, kâfirlerin öyle bahsedildiği gibi aslında refah ve mutluluk içerisinde olmadıklarını, paralarının, servetlerinin, güçlerinin bulunmasının onların mutlu olduğu anlamına gelmediğini, onların kalplerinin, evlerinin, yurtlarının cehennem gibi olduğunu, her türlü insani duygularını kaybettiklerini, güvensiz bir ortamlarının olduğunu söyleyerek, aslında kötü söz sahibi olanların âyette bahsedildiği gibi kökleri yere geçmemiş, verimsiz bir ağaç benzeri olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca sorulan soruda ve Müslüman zihinlerde bulunan kâfirlerin gelişmiş oldukları vehminin sorunlu bir yaklaşım olduğunu ve bu aşağılık kompleksinin yıkılması gerektiğini ifade etmiştir. Müfessir, birilerinin Amerika'nın ordusu çok mükemmel, Alman'ın hukuk sistemi çok iyi, İsveç'in teknolojisi çok gelişmiş gibi söylemlerde bulunmasına kulak asmamak gerektiğini, yeryüzünde kâfirlere imreneceğimiz hiçbir şeyimiz olmadığını, onlara

[202] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/116.

asla güvenilmeyeceğini ve onların en rezil ve en sefil mahluklar olduğunu söyleyerek Müslümanların aklında oluşan ezilmişlik düşüncesinin silinmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.[203]

Görüldüğü üzere Küçük, konuyu güncel bir tarzda ele almış ve toplumda var olan Batı hayranlığı algısının yanlış olduğuna işaret etmiştir. Müslümanların Batıya gıpta edecekleri bir şey olmadığını söyleyerek insanlara özgüven kazandırmayı hedeflemiştir. Kendisinin hayatının bir döneminde Batıda yaşamış olması, onun bu yaklaşımında bir temel oluşturmuş gibi görünmektedir. Çünkü Batıdaki kâfirlerin ruh hallerinden, iç dünyalarından bahsetmesi onlara gayet iyi vakıf olduğunu göstermektedir.

2.1.2. Mü'minlerle İlgili Meseller

Hz. Allah Kur'an'da mü'minleri birçok farklı sûrede birbirinden farklı özellikleriyle tanıtmaktadır.[204] Ancak bizim konumuz mü'minlerden ve onların özelliklerinden mesel yoluyla bahseden âyetlerdir. Kur'an'da doğrudan mü'minlerden bahseden açık mesel âyeti sadece bir tane bulunmaktadır.[205] Ancak birçok âyette ise müminler ve mümin olmayanların karşılaştırıldığı meseller bulunmaktadır. Bu başlık altında hem doğrudan müminlerden bahseden hem de müminleri mümin olmayanlarla karşılaştırmalı olarak ele alan meseller ele alınacaktır.

2.1.2.1. Kör ve Sağır ile Gören ve İşitenin Misali

Allah Teâlâ, Hûd sûresinin 18. âyetinden itibaren mü'min ve zalim kimselerden bahsetmektedir. Bu âyetlerde zalimlerden, Allah (c.c.) hakkında yalan uyduran,[206] Allah (c.c.) yolundan alıkoyan ve onu eğri göstermeye çalışan, ahireti inkâr eden[207] ve bunlardan dolayı da cezalarının kat kat olacağı[208] şeklinde birtakım bilgiler verilerek tanıtılmıştır. Nitekim müfessirler de söz konusu âyetteki zalimleri,

---

[203] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/117-118.
[204] el-Bakara 2/1-5, Âl-i İmrân 3/133-135, el-Enfâl 8/2, el-Mü'minûn 23/1-10, el-Furkân 25/63-77.
[205] el-Fetih 48/29.
[206] Hûd 11/18.
[207] Hûd 11/19.
[208] Hûd 11/20.

müşrik olarak tefsir etmişlerdir.[209] Mü'minler ise iman eden, salih amel işleyen ve gönül huzuruyla teslim olan kimseler olarak tanıtılmıştır. İki grup hakkında verilen bu bilgilerin ardından Mevla Teâlâ *"Bu iki zümrenin (müminlerle kâfirlerin) durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların hali hiç eşit olur mu? Hâla ibret almıyor musunuz?"*[210] buyurarak bir benzetme yapmıştır. Yapılan bu benzetmenin ardından da bu iki grubun bir olmayacağı haber verilmiştir.

Gözler önüne serilen somut bir tablo ile iki gruptan birinin körler ve sağırlara benzetilmiş olmasından hareketle yapılan bir açıklamada, bu iki organın görevlerinin gördükleri ve duyduklarını kalbe ve akla iletmek olduğu söylenmiş, yapılan bu benzetme sayesinde de bunların hiçbirinin çalışmadığına bir işaret olduğu ifade edilmiştir. Benzetmede bulunan ikinci grupta ise hepsinin sorunsuz çalıştığı ve bu sayede de doğru yolu buldukları vurgulanmıştır.[211]

Müfessirlerden kimisi söz konusu mesel ile alakalı hiçbir şey söylemezken[212] kimisi de yukarıda belirttiğimiz üzere kısaca değinmiştir. Bu nokta da Küçük de çok uzun bir açıklama yapmamıştır. Ancak mü'minlerin Kur'an'ın ve Peygamber'in (s.a.v.) nurundan istifade eden kimseler olduğunu ve bundan dolayı da görme ve duyma noktasında basiret sahibi olduklarını söylemiştir. Ayrıca diğer grupta bahsedilen kimselerin kâfirler olduğunu, kendi hava ve heveslerinin peşinden koştuklarından dolayı hakikati görme ve duyma noktasında körler ve sağırlar olduklarını ifade etmiştir.[213]

Küçük, çok uzun açıklamalar yapmamış olmakla beraber mü'minlerin basiret sahibi olduklarından ve diğer grubun da kendi heva ve heveslerine uyduklarından bahsederek diğer müfessirlerden kısmen farklı bir açıklama getirmiştir.

2.1.2.2. Başkasının Malı Olan Köle ile Hür Kimsenin Misali

Yüce Allah mü'minleri ve kâfirleri bir misal üzerinden tanıtmaktadır. Bu bağlamda *"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile*

---

[209] Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî, *Bahrü'l-ʿulûm* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/144; İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/154; Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 6/84; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/1867.

[210] Hûd 11/24. مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلاً أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

[211] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/1868.

[212] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 4/531; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 3/517-519.

[213] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 8/338.

katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (bunu) bilmezler."[214] buyuran Mevla Teâlâ, kâfir olan kimseleri başkanın malı olmuş, hiçbir şeye gücü yetmeyen kimse olarak tanıtmıştır. Bunun tam aksine mü'minlerden hür, kendisine rızık verilmiş ve bu rızıklarda gizli açık kendi iradesi harcayan kimse olarak bahsedilmiştir. Söz konusu bu âyette mü'min ve kâfirlerin karşılaştırılması yapılmaktadır, şeklinde görüş beyan edenler bulunmaktadır.[215] Bu görüşün yanında âyette bahsedilen benzetmenin, iki grubun değil, belirli iki kişinin misali olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Şöyle ki âyette zikredilen başkasının malı olan köle hakkında Ebû Cehil, Ebü'l-Ays b. Ümeyye, Ebü'l-Havâcir şeklinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla beraber kendisine rızık verilen ve gizli açık onu harcayan kimse hakkında da Ebû Bekir, Osman b. Affân, Hişam b. Amr şeklinde birkaç farklı isim zikredilmektedir. Bu görüşlerle birlikte genel kanı, âyetin kastının bütün mü'min ve kâfir kimseler olduğu yönündedir.[216]

Elmalılı, yukarıda da ifade edilen âyetten kastın kişi değil gruplar olduğu görüşünü savunmuş ve bu görüşünü âyette bulunan "هَلْ يَسْتَوُنَ" kelimesinin çoğul zikredilmiş olmasını kullanarak desteklemiştir. Ayrıca Fâtiha sûresinde ifade edilen *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."*[217] İfadesinin bir Müslüman için en büyük hürriyet olduğunu ve bundan dolayı da Allah'ın (c.c.) mü'minleri hür olarak nitelendirdiğini savunmuştur. Bu hürriyeti verenin de Yüce Allah olduğunu ve bundan dolayı da O'na (c.c.) çokça hamd edilmesi gerektiğini de âyette geçen "اَلْحَمْدُ لِلّٰه" ifadesi üzerinden vurgulamıştır.[218]

---

[214] en-Nahl 16/75. ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِراًّ وَجَهْراً هَلْ يَسْتَوُنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

[215] Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, thk. Abdu'r-Rezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-Arabiyye, 2001), 2/573; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kurʾân*, thk. Muhammed Alî Muavvaz - Âdil Ahmed Abdi'l-Mevcûd (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 3/435.

[216] Semerkandî, *Bahrü'l-ʿulûm*, 2/283; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/32; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, thk. Abdu'r-Rezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 3/89; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/583; Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân*, 3/435.

[217] el-Fâtiha 1/5.

[218] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 5/248-249.

Âyet hakkında fazla yorum yapmayan Kutub, verilen örneğin hayatın içerisinden bir misal olduğunu söylemiştir. Peygamber döneminde kâfirlerin kölelere sahip olduklarını ve hiçbir şey yapamayan bu köleler ile hür kimseleri bir tutmadıklarını ifade etmiştir. Bu durumdan dolayı da Allah'ın (c.c.) onların bildikleri somut şeyler üzerinden misal verdiğini iddia etmiştir.[219] Âyeti siyak sibak çerçevesinde değerlendirip kastedilen grupların mü'min ve müşrikler olduğunu söyleyen Derveze, âyette güçlü ve etkileyici bir sitemin bulunduğunu söylemiştir.[220]

Âyetin yorumlamasında fazlaca bir şey söylemeyen Küçük, insanlara mülkün gerçek sahibi olan Hz. Allah'ı unutmamaları gerektiğini hatırlatmıştır. Bizim efendimizin O (c.c.) olduğunu, hiçbir zaman elimizde bulunanları "benim" diye nitelendirmememiz gerektiğini, vereninin Yüce Allah olduğunu vurgulamıştır.[221]

Küçük, âyetin tefsirinde çok kısa bir açıklamayla yetinmiştir. Âyette kastedilen grupların veya kişilerin kimler olduğu gibi konulara girmemiştir. Kanaatimizce âyetin tefsiri minvalinde yaptığı açıklamalar, kendi ifadeleriyle Arapça bilmeyen ilk okul mezunu kimsenin tam manasıyla âyeti anlayabilmesi için yeterli değildir.

2.1.2.3. Dilsiz ve Efendisine Yük Olan Köle ile İyiliği Emreden ve Doğru Yolda Olan Kimsenin Misali

Mevla Teâlâ *"Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?"*[222] mealindeki âyette iki adam üzerinden bir temsil getirmektedir. Bahsedilen bu iki profilden biri dilsiz, efendisine yük olan, hiçbir işe yaramayan kimse iken söz konusu ikinci kişi ise bunun tam aksine iyiliği emreden, doğru yolda yürüyen bir şahıs olarak tanıtılmaktadır. Burada yapılan örneklendirmede bahsedilen kişilerin kimleri temsil ettiği noktasında birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bu meselin Hz. Allah ile putlar, mü'min ile kâfir, Hz. Peygamber ile kâfirler hususunda olabileceği

---

[219] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2183.

[220] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/159-160.

[221] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/335-336.

[222] en-Nahl 16/76. وَضَرَبَ اللهُ مَثَلاً رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

şeklinde üç faklı görüş bulunmaktadır.[223] Bu görüşlerin yanında âyette bahsedilen iyiliği emreden kişi Hz. Hamza, Osmân b. Affân (a.s.) ve Osmân b. Mez'ûn (a.s.) olarak ifade edilmiş olmakla beraber, söz konusu âyetin Osman b. Affân (a.s.) ve kölesi hakkında veya Hâşim bin Amr b. Hars b. Rebî'a el-Kureşî hakkında indiği rivayetler arasında yer almaktadır.[224]

Araştırmamızın kapsamında bulunan çağdaş dönem müfessirler söz konusu âyet hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmamışlardır. Yukarıda da ifade edilmiş olan âyette kimin kastedildiği noktasında da müfessirler birbirlerinden farklı görüş beyan etmişlerdir. Elmalılı ve Derveze âyette kastedilen kişilerin mü'minler ve kâfirler olduğunu söylerken[225] Kutub, Yüce Allah ve putlar hakkında olduğunu söylemiştir.[226] Bu bilgilerin dışında müfessirler kayda değer herhangi bir açıklama yapmamışlardır.

Küçük, diğerlerinin ifade ettiği gibi âyette kastın kim olduğu noktasında herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak yaptığı açıklamalardan mü'min ve kâfir olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Âyette de bahsedildiği gibi müfessir de bahse konu iki kişi arasında hiçbir eşitlik olmadığını, birinin toplumu inşa ve ihya etme gibi bir vizyonu ve misyonu varken diğerinin bırak başkasına kendine bile bir faydasının olmadığını ifade etmiştir.[227]

Müfessirin böyle kısa açıklamalar yapıyor olması başka birkaç âyette de bulunan bir vakıadır. Ancak bu tutumu her tabakadan insana Kur'an anlatmayı hedefleyen ve herkesin anlaması için ayrı bir çaba sarf ettiğini söyleyen bir kimse için eleştirilecek bir durumdur. Çünkü böyle mesel âyetlerinde yapılan kısacık yorumların âyetlerin anlaşılmasında olumsuz bir etkisi bulunmaktadır.

2.1.2.4. Allah'ın Nûrunun Misali

Yüce Allah kendisinin bir nûrunun olduğunu bizlere haber vermiştir. Mevla Teâlâ, kimilerinin "Müminlerin kalbine Allah (c.c.) tarafından yerleştirilen,

---

[223] Semerkandî, *Bahrü'l-ʿulûm*, 2/283; İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/411; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl fî meʿâni't-tenzîl*, thk. Muhammed Alî Şâkîr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 3/90; Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, 6/570.

[224] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 6/32.

[225] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 5/249; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/160.

[226] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2183.

[227] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/338.

kendisiyle doğru yoldu buldukları hidayet kaynağı." diyerek tarif ettiği, "Bu nûr'dan kasıt Kur'an'dır." veya "Kasıt Hz. Peygamberdir." şeklinde açıkladığı[228] nûru tanıtırken şöyle buyurmuştur: *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir."*[229] Âyette birçok benzetme yapılmaktadır. İçerisinde lamba bulunan kandil, kristal bir fanus, kendisine dışarıdan hiçbir etki olmasa dahi etrafını aydınlatabilen, hiçbir yere nispet edilmeyen mübarek bir zeytin ağacı âyette zikredilen temsillerdir.

Görebildiğimiz kadarıyla müfessirler âyetin açıklamasını yapılırken, âyette bulunan temsillerin bizzat ne oldukları ayrıntılı bir şekilde ele almamışlardır. Âyette mevcut olan Allah'ın (c.c.) nûru ile alakalı müfessirlerden kimisi uzun uzun tartışmaları gündem yapmış ve kastın Allah Teâlâ'nın nûrun yaratıcısı olduğunu ifade etmiştir.[230] Âyette geçen zeytin ağacıyla alakalı da bazı görüşler serdedilmiştir. Bu zeytin ağacının, öğleden önce ve öğleden sonra güneş alabilecek bir tepede bulunmasından dolayı doğuya ve batıya ait olmayan bir ağaç olarak zikredildiği söylenirken, bunun bildiğimiz dünya zeytinlerinden olmadığını, mekânı olmayan bir ağaç olduğu şeklinde açıklamalar da bulunmaktadır.[231] Bu ağacın Tûr-i Sînâ'da yetişen bir ağaç olduğunu ve bundan dolayı mübareklik kazandığını söyleyenlerde bulunmaktadır.[232]

Çağdaş müfessirlerden İzzet Derveze ise söz konusu ayet üzerinden hem Ehl-i sünnet hem de Şia adına yapılan yorumları eleştirerek diğer müfessirlerden ayrılmıştır. Zikrettiği bir rivayetle, Allah'ın (c.c.) bu âyette nebisini tasvir ettiğini, mişkât Nebi'nin göğsü, misbâh kalbi, şecere Hanîf olan İbrahim'in (a.s.) ağacı, bu

---

[228] Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/623.

[229] en-Nûr 24/35. اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۭ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۭ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ ۭ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۭ نُورٌ عَلٰي نُوْرٍ ۭ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ

[230] Ayrıntılı bilgi için bk. Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 6/22-27.

[231] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 6/28.

[232] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2519.

ağacın doğuda ve batıda olmaması da İbrahim'in (a.s.) ne Yahudi ne de Hristiyan olmayışı şeklinde açıklamaların Ehl-i sünnetin görüşü olduğunu söylemiştir. Bununla beraber, Ebû Ca'fer'den naklettiği bir rivayette, âyette mevcut olan şişenin içindeki bulunan kandil tabiri Peygamber'in göğsündeki ilim nûrudur. O şişe de Ali'nin (r.a.) göğsüdür ki böylece Peygamber ilmi Hz. Ali'nin kalbine girmiş olur. Bu kandilin kendisine ateş değmeden etrafını aydınlatması da Muhammed'in (s.a.v.) ailesinden olan alimin kendisine sorulmadan önce ilimle konuşmasıdır. Nûr üstüne nûr ise Muhammed'in (s.a.v.) ailesinden ilim ve hikmet nuruyla desteklenen bir imamdır. Bunlar yer yüzünde Hz. Allah'ın halifeleridir. Her çağda nasıl Allah'ın (c.c.) nûru hiç eksilmiyorsa bu desteklenmiş imamlarda da muhakkak her dönemde mevcutturlar, şeklindeki görüşlerin Şia'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Bu iki rivayeti de zikrettikten sonra Ehl-i sünnetin görüşünün zorlama olduğunu, Şia'nın savunduğu görüşün ise aşırı bir tarafgirlik içerdiğini söyleyerek eleştirmiştir.[233]

Çağdaş diğer müfessirlerin aksine Ali Küçük, âyette varolan temsillerin neyi ifade ettiğini tek tek açıklamıştır. Bunları yaparken âyette geçen *"Allah'ın nûru"* ifadesinin muhtelif âyetler zikrederek Kur'an[234] ve Peygamber (s.a.v.)[235] olabileceğini söylemiş ve bu teşbihi hidayet kaynağı olan Peygamber, Kur'an ve Allah'ın (c.c.) dini olarak tefsir etmiştir. Kandilin içinde bulunduğu kap mü'min, cam kafes mü'minin kalbi, yanan kandil ise ham maddesinde iman ve tevhid bulunan mü'minin fıtratı, o kandili tutuşturan yağ da sâlih amellerdir, şeklinde açıklamalar yaparak âyeti tefsir etmiştir.[236]

Yaptığı bu açıklamaların ardından kalbinde bu nûru taşıyan mü'minin, onun evinin, ailesinin, içinde bulunduğu toplumun hep aydınlık olacağına işaret etmiştir. Bu mü'min, her fırsatta Hz. Peygamberin sünnetini ve Kur'an'ın âyetlerini okuyarak kalbindeki aydınlık nûr üzerine nûr ile artmaya davam edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu din nûrunun, doğudan veya batıdan, kuzeyden veya güneyden gelecek herhangi bir sisteme ihtiyaç duymadığını, Kur'an ve Peygamberin (s.a.v.) sünnetinin her türlü sistemin üzerinde olduğunu ve kıyamete kadar bütün insanların

[233] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 8/423.
[234] en-Nisâ 4/174; et-Teğâbûn 64/8.
[235] el-Ahzâb 33/45-46.
[236] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 11/224.

problemlerini çözme kapasitesinin olduğunu bu âyetin içerdiği manalar arasında dile getirmiştir.[237]

Küçük, ilk başta da eseri tanıtırken ifade ettiğimiz gibi meseleyi, Arapça bilmeyen ilk okul mezunu kimsenin dahi anlayabileceği tarzda gayet açık bir şekilde tefsir etmiştir. İncelediğimiz diğer tefsirlerin aksine Ali Küçük, nûrun yani ışığın kaynağının ne olduğu, âyette mezkur olunan ağaç hakkında teferruatlı bilgilerine, karanlık ve aydınlık gibi şeylerin ayrıntılı izahlarına girmeden meseleyi çok sade ve anlaşılır tarzda izah etmiştir. Bu farklılığın yanında radikal bir yaklaşımla mü'minlerin herhangi bir yerden gelecek kanuna veya yönetime ihtiyaçlarının olmadığını söyleyerek, Müslümanların batının veya doğunun kanun anlamında hiçbir şeyine ihtiyaçları olmadığını, Allah'ın (c.c.) kanunlarının kıyamete kadar yeterli olacağını vurgulamıştır. Kanaatimizce böyle bir yaklaşım, âyetin anlaşılmasını oldukça kolaylaştıran bir yöntemdir. Aksi taktirde zaten anlaşılması güç olan bu tip âyetlerin tefsirinde, anlatılmak istenen mesajın dışına çıkıp, teferruatlı anlatımlar yapmak hem okuyucuyu konudan uzaklaştırmakta hem de âyetin anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Küçük'ün, bu mesel üzerinden İslami sistem ve İslami toplum özlemini dile getirdiği, meselleri adeta içerisinde yaşadığı toplumun güncel sorunlarını yansıttığı bir ayna gibi kullandığı görülmektedir.

2.1.2.5. Çok Efendisi Olan Köle ile Tek Sahibi Olan Kölenin Misali

Yüce Allah, müşriklerin inançlarının yanlışlığını, hayatın içerisinden, mantık çerçevesinde bir örnekle ortaya koymaktadır. Onların iddia ettiği gibi Allah'tan (c.c.) başka ilahların varlığı anlayışı Zümer sûresinde geçen *"Allah, çekişip duran birçok ortakların sahip olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler."*[238] mealindeki âyetle eleştirilmiştir. Aralarında ihtilaf bulunan, birbirleriyle tartışan, her biri kendi işi için çekiştiren birçok sahibi olan köle ile bir tane efendisi olan, sadece ona hizmet eden, ondan başkasının emri altına girmeyen köle üzerinden bir misal verilmiş ve üzerinde tefekkür etmeleri istenmiştir.[239]

---

[237] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/225.

[238] ez-Zümer 39/29. ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً رَجُلاً فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلاً سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلاً اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

[239] Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîll*, 4/56.

Âyette verilen misalin mü'min ve müşrik karşılaştırılmasının yapıldığını söyleyen Kutub, müşrik kişinin birbiriyle çekişen birçok emir vereni olduğunu, bu nedenden dolayı da verilen emirleri yerine getirme hususunda eksik kaldığını, gücü ve enerjisinin dağıldığını, doğru ve düzgün bir yola giremediğini söyleyerek bu kişinin durumunu açıklamıştır. Bunun karşısında ise âyetteki meselden hareketle mü'min bir kulun bulunduğunu, bu kulun efendisinin bir olduğunu ve sadece onun emrine bağlı olduğunu, efendisinin kendisinden ne istediğini neyle yükümlü tuttuğunu bildiğini, bundan dolayı da huzur içerisinde, emin bir vaziyette, doğru bir yolda yürüdüğünü söyleyerek mü'min kimsenin durumunu izah etmiştir. Ayrıca mü'min olan kulun tek bir efendisinin olmasından dolayı gücünün sadece bir noktada birleştiğini, yönünün de tek olduğunu vurgulamıştır. Bu açıklamalarının ardından da âyette ki mevcut mesel hakkında "Bu örnek, tevhid hakikati ve şirk gerçeğini bütün yönleriyle tasvir etmektedir" diyerek, söz konusu âyetin önemli bir örnek olduğunu söylemiştir.[240] Âyetin sonunda bulunan *"Bu ikisi eşit midir?"* sorusu, bizleri bir mantık yürütmeye götürmekte ve âyetin evveline baktığımızda da mantık, bu ikisinin eşit olmadığını ve muvahhidin durumunun müşriğe tercih edilmesini söylemektedir.[241]

Âyetteki meselin mü'min ve müşrik karşılaştırması olduğunu söyleyen ve bu minvalde yaptığı açıklamalarda diğer müfessirlerle ortak ifadeleri kullanan Küçük, konuyu hayatın içerisinden örneklerle daha da anlaşılır hale getirmiştir. Birçok efendisi olan kişiyi tanıtırken, bu kimselerin bir taraftan rabbinin emirleri varken diğer taraftan modanın, çevrenin, adetlerin, törelerin, yönetimlerin, ağaların, paşaların, müdürün emirlerine uymuş ve onlara kul köle olmuş kişiler olduğunu söyleyerek tanıtmış ve Müslümanlar içerisinde bu durumda olanları uyarmıştır. Bu açıklamaların ardından şirk mantığının yanlışlığının, söz konusu âyetle açıkça ortaya konulduğunu vurgulamış ve camide Hz. Allah'ı, sokakta başkasını dinlemenin, namaz konusunda Yüce Allah'ın dediğini yaparken, kılık kıyafet konusunda başkasının dediğini yapmanın, oruç konusundan Mevla Teâlâ'yı razı ederken, hukuk konusunda başkasını razı etmenin hiçbir mantığı olmadığını, başkalarının karşısında

[240] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/3049-3050.
[241] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 4/317-318.

eğilip bükülmenin gereksiz olduğunu ifade etmiş ve böylece Müslümanlara uyarılarda bulunmuştur.[242]

Bu sözleriyle diğer müfessirlerden ayrılan Küçük, her alanda Yüce Allah'ın dinlenmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Sadece dini konularda camide, namazda, oruçta, hacda değil hayatın her alanında O'nun (c.c.) hükümlerinin hâkim olması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla o, meseller üzerinden içerisinde bulunduğu döneme ve topluma yönelik başka hiçbir tefsirde görülmeyecek mesajlar vermiştir.

2.1.2.6. Mü'minlerin Gövdesi Üzerinde Dikilen Ekinle Temsili

Yüce Allah, Peygamber Efendimiz ve beraberinde bulunan Müslümanların Tevrat'ta ve İncil'de bulunan özelliklerinden bahsetmektedir. Fetih sûresinin sonunda yer alan *"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir."*[243] âyetinde Allah Teâlâ, müminlerin filizlenip gövdesi üzerine dikilen bir ekine benzetildiğine dair İncil'den bir mesel aktarmıştır. Burada Yüce Allah Hz. Muhammed Efendimizin kendisinin elçisi olduğundan bahsetmiş ve Peygamberin ve beraberindeki Müslümanların kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametli, rükû ve secde eden, Allah'ın (c.c.) rızasını ve lütfunu arzulayan, yüzlerinde secde izleri bulunan kimseler olarak tanıtmış ve bu özelliklerinin Tevrat'ta geçen vasıfları olduğunu söylemiştir. Bunun ardından İncil'deki misallerinden bahsederek, onların evvela filizini yarıp çıkan bir ekin gibi olduklarını, daha sonra da bu ekini kuvvetlendirerek kalınlaşan ve gövdesi üzerinde ayakta duran bir hale geldiklerini, bu hallerinden onu ekenlerin memnun olduğunu fakat kâfirlerin rahatsız olduklarını söyleyerek bir mesel

---

[242] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 13/555-556.

[243] el-Fetih 48/29. مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُۥٓ اَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَاناً سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظِيماً

üzerinden Müslümanları tanıtmıştır. Bu misalde bahsedilen ekin (كَزَرْعٍ) Hz. Muhammed, onun filizi (شَطْئَهُ) Hz. Ebû Bekir, onu kuvvetlendiren (فَآزَرَهُ) Hz. Ömer, kalınlaştıran (فَاسْتَغْلَظَ) Hz. Osman, gövdesi üzerinde ayakta tutan (فَاسْتَوىٰ عَلىٰ سُوقِهِ) Hz. Ali şeklinde ulema tarafından tefsir edilmiştir.[244] Âyetin sonunda da bu Müslümanlardan iman edip salih amel işleyenlere büyük bir mükafatın olduğu müjdelenmiştir.

Âyetin açıklaması yapılırken uzun bir pasaj olması nedeniyle âyet parça parça ele alınacak ve ilk olarak Ali Küçük dışındaki müfessirlerin benzer ve farklı görüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından Küçük'ün görüşlerin farklı bir paragrafta ifade edilecektir. Âyetin başında yer alan *"Muhammed Allah'ın elçisidir."* bölümü, kimileri tarafından bir önceki âyetle irtibat kurularak tefsir edilmiş ve Hz. Muhammed'in İslam dinini diğer dinlere üstün hale getirmek için gönderildiğini ve bu noktada da Allah'ın (c.c.) desteğinin onunla olacağının bir ifadesi olarak açıklanmıştır.[245] Kimisi de sûrenin içeriğinde yer alan Hudeybiye antlaşmasına bir atıf olduğunu, müşriklerin o antlaşmanın başında bu ifadenin yer almasına müsaade etmediklerini fakat bu hakikati Yüce Allah'ın ifade ettiğini söylemiştir.[246] Âyette yer alan ikinci ifade de ise Mevla Teâlâ *"Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler."* buyurmuştur. Bu ifadeler açıklanırken Müslümanların bir kimseyi sevme veya sevmemesini onun imanının belirlediğine vurgu yapılmıştır. Ashabın, aralarında babaları, kardeşleri, eşleri dostları olmasına rağmen kâfirlere karşı çok şiddetli oldukları, sevdiklerini ise Müslüman oldukları için sevdikleri söylenmiş ve sevginin de nefretin de Hz. Allah rızası için olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, tefsirlerin içeriğinde ve yorumlarında farklılıklara sebep olabilmektedir.[247] *"Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün."* ifadesini, kimisi fiziki olarak sürekli namaz kıldıklarını söyleyerek tefsir ederken,[248] kimisi de onların yaşantılarının içerisinde rükû ve secde halinin var olduğunu, hayatlarının her alanında namazın gereklilikleri neyse onu yerine

---

[244] Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl*, 4/173; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meʿânî*, thk. Alî Abdi'l-Bârî 'Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 13/281.

[245] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/181; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 8/615-616.

[246] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3331.

[247] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3331.

[248] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/181.

getirdiklerini, bundan dolayı da sürekli ibadetteymiş gibi olduklarını söylemiştir.[249] Âyette zikredilen *"Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir."* ifadesinden hareketle müfessirler ortak bir görüş olarak bunun fiziki anlamda yüze bakıldığında görülen bir iz olmadığını, İslam'ın karakterinin, vakar ve tevazuunun hayatlarının her alanında bulunması olarak açıklanmıştır. Kimilerinin bu âyeti fiziki bir iz olarak anladıklarını ve yüzlerinde izler çıkması için alınlarını yere sürttüklerinden de bahsedilmiş ve bu durumun Peygamber (s.a.v.) tarafından yasaklandığını söylenmişlerdir. Ayrıca burada özellikle secde halinin ifade edilmesinin nedeni, secdenin korku, boyun eğme ve Yüce Allah'a kulluğu en olgun şekli ile yansıtan bir rükün olması olarak açıklanmıştır. Bu görüşlere ilaveten âyette bahsedilen secde izlerinin, mahşer günü Müslümanların yüzünde belirecek olan nur olarak yorumlayanların olduğu da kaydedilmiştir.[250] Yine âyette geçen *"Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır."* ifadesini Kutub, Müslümanların özelliklerine çok eski zamanlardan beri işaret olduğunu, henüz bu bahsedilen Müslümanlar dünyada yokken özelliklerinin böyle tanıtıldığını söylemiştir.[251] Bu vasıflandırmanın ardından Müslümanların İncil'de bulunan misalleri anlatılmaya başlanmıştır. Elmalılı, âyette *"İncil'deki misalleri"* diye bahsedilen misalin İncil'den bağımsız müstakil bir misal olduğunu, "Onların İncil'deki misalleri" ifadesinin kendisinden önceye ait olduğunu söyleyenler bulunduğunu ifade etmiştir. Şöyle ki; söz konusu bu görüşü savunanlar, âyette yer alan "ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَ مَثَلُهُمْ فِي الاِنْجٖيلِ" ifadesinin takdirinin " ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَ الاِنْجٖيلِ" şeklinde olduğunu ve mananın da "Onların Tevrat'taki ve İncil'deki misalleri işte böyledir." şeklinde olduğunu söylemektedirler.[252] Söz konusu bu misal âyette; *"Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir."* şeklinde ifade edilmiştir. Bu misal açılanırken, Müslümanların ilk başta az olduklarına, zamanla çoğalıp kuvvetlendiklerine ve kendilerinde hiçbir zayıflık kalmadığına, dik ve düzgün olduklarına vurgu yapılmış ve âyette bulunan *"ekiciler"* ifadesinden kastın Hz. Peygamber ve eğitim öğretim üstatları olarak açıklanmıştır. Ayrıca burada

[249] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3332.
[250] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/181-182; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3332.
[251] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3332.
[252] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/182.

kastedilen kişilerin sadece ashap değil, kıyamete kadar Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e iman eden herkesin olduğunu söyleyenlerin bulunduğu da tefsirlerde ifade edilmiştir.[253] Son olarak Derveze, bu âyet Müslümanların Hudeybiye antlaşmasında çektikleri sıkıntılardan dolayı onlara bir huzur vermektedir demiş ve âyetin muhtevasından hareketle birtakım alimlerin sahabeye karşı söylenen nefret ifadelerinin küfrü gerektiği hükmüne vardıkları ifade etmiş, bunun ardından da bu görüşü eleştirmiştir.[254]

Küçük, Peygamberin (s.a.v.) ve beraberinde iman etmiş ashabın kendi aralarında merhametli kâfirlere kaşı şiddetli oluşlarını açıklarken Mâide sûresinde yer alan *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir."*[255] mealinde âyeti zikretmiş ve ele aldığımız Fetih sûresinin son âyetinde bahsedilen kişilerin söz konusu özellikleri olmasaydı, onların da helak olacağını ve yerlerine başkalarının getirileceğini söylemiş ve dünya üzerinde bulunan hiçbir Müslüman topluluğun "Bu din benim tekelimdedir." mantığına kapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Müslümanların yüzünde secde izinin bulunmasını, Yüce Allah'ın her türlü emrine hiç beklemeden teslimiyet göstermeleri olarak açıklamıştır. Âyette yer alan meseli açıklarken müfessir, çok ayrıntılı bilgiler vermemiş, sadece kâfirlerin, Müslümanların bu kadar çok büyüyüp şahlanmalarına şaşırdıklarını, Müslümanların Mekke'de veya Medine'de yok olup gideceklerini düşünürlerken bu kadar büyümeleri ve güçlenmeleri onları çokça şaşırtmış olduğuna dikkat çekmiştir. Bu açıklamaların ardından, âyetin son kısmına değinen Küçük, kim Yüce Allah'a iman eder ve bu imanını salih amellerle pratiğe dökerse O'nun (c.c.) istediği bir hayat yaşarsa Hz. Allah'ın onlara mağfireti, bağışlamayı vadettiğini söylemiştir. Bu mükafatın sadece o zamanın Müslümanları için değil günümüz Müslümanları için de bir hak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o gün Müslümanlara Hudeybiyeyi yaşatan,

[253] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/182-183; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3332-3333.

[254] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 8/616-617.

[255] el-Mâide 5/54. Elimizde bulunan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eserde zikrettiğimiz Mâide sûresindeki âyetin meali verilmiş olmasına rağmen, "Tevbe sûresinde Rabbimiz bunun bir benzerini şöyle diyordu." ifadeleriyle Küçük, zikrettiği âyetin Tevbe sûresinde geçtiğini söylemiştir.

Hayber'in fethini ve Mekke'nin fethini tattıran, daha sonra tüm Arabistan'ın ve Anadolu'nun fethini yaşatanın Allah Teâlâ olduğunu ve bahsedilen manada Yüce Mevla ve Resûlü (s.a.v.) yolunda yürüyen Müslümanlar olursak bizlere de daha nice fetihler Hz. Allah tarafından bahşedileceğini vurgulamıştır.[256] Görüldüğü üzere Küçük, meselde bahsedilen durumdan hareketle yine içerisinde yaşadığı toplum arasında bir bağ kurmayı ihmal etmemiştir. O, Anadolu'nun fethi ile meseldeki salih amel arasında bir bağ kurarak dinleyenlerinin heyecanını diri tutan bir yorum getirmiştir.

2.1.3. Kâfirlerle İlgili Meseller

Kur'an'da tanıtılan bir diğer inanç grubu da kâfirlerdir. Yüce Allah'ı inkâr eden, hakikati örten kimseler olan kâfirler,[257] birçok âyette gündem yapılmış ve cezalandırılacakları bildirilmiştir. Bu bağlamda kâfirlerden bahseden bazı âyetler birtakım meseller içermektedir. Bu başlık altında da bu meselleri ele alıp, ihtiva ettiği mesajları müfessirlerin yorumlarından istifade ederek ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1.3.1. Sadece Çobanın Çağrısını İşiten Hayvan Gibi Olmaları

Yüce Allah *"(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler."*[258] buyurarak bizlere kâfirleri, sadece çobanların çağrısını işiten hayvanlara benzeterek tanıtmıştır. Bu âyet onları hayvanlara benzetmekle beraber kâfirleri hayır haberlerini duyma konusunda sağır, hakkı söyleme hususunda dilsiz ve hidayeti görme noktasında da kör olarak vasıflandırmıştır.[259] Bu özelliklerinden dolayı da düşünmeyen varlıklar olduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan bu benzetme, inanmayanların hayvanlar gibi hatta onlardan daha aşağıda olduğunu belirten ayetlerle de paralellik arz etmektedir.[260]

Âyette bulunan meseli açıklarken daha önce geçen âyetlerle irtibat kuran Abduh, bu kimselerin önceki âyetlerde taklitçiler ve delillerini araştırmadan atalarını

---

[256] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 15/372-375.

[257] Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26/533.

[258] el-Bakara 2/171. وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

[259] Semerkandî, *Bahrü'l-ʿulûm*, 1/113.

[260] el-Furkân 25/44.

üzerinde buldukları yola uyan kimseler olarak tanıtıldığını ve bu âyette de onların bu durumlarını daha fazla kötülemek ve azarlamak amacıyla hayvana benzetildiklerini söylemiştir. Âyetin tefsirinde küfür ile dalaletin farklı şeyler olduğuna vurgu yapan müfessir, dalalette olan kişinin bir hak arayışında olduğunu fakat bulamadığını veya kendisine yol gösteren kimse olmadığından hakkı bulamayan kimse olduğunu söylemiştir. Küfür ehli yani kâfirler ise kendi istekleri ile hakkı görmesine rağmen ondan yüz çeviren, dikkatini hakkın işaretlerine yoğunlaştırmayan kimseler olduğunu söylemiştir. Bu açıklamalarının ardından söz konusu âyetle irtibat kurarak bu kimselerin hayvanlar gibi bilinçsiz ve anlayışsız olduğunu söylemiştir. İrtibatını devam ettiren Abduh, bu hayvanları kim nasıl isterse öyle yönlendirebileceğini, bu kimselerin taklit ettikleri ataları karşısındaki durumlarının çobanın önündeki koyunlar gibi olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu sürünün çobanın seslenmesine göre şekillendiğini, ancak çobanın niçin çağırdığını bilmediklerine vurgu yapmıştır. Bu açıklamalarının ardından inanç açısından delili olmadan Müslüman olan, fıkıh ve illetini bilmeden sorumluluğu kabul eden herkesin durumunun aynen bu koyun sürüsü gibi olduğunu söylemiş ve kâfirlerle alakalı olan bu âyetin kapsamını genişleterek, âyette bahsedilen özelliklere sahip olan herkesi âyetin kapsamı içerisine katmıştır. Bununla birlikte âyetin, kişinin ancak dinini anladığında ve bizzat kendisi dinini tanıdığında mü'min olacağını açıkça ifade ettiğini söylemiştir. Abduh'un fıkıh ve illetini bilmeyenleri kâfirlerle aynı kategoriye dahil etmesi şüphesiz eleştiriye açık bir durumdur. Bu açıklamalarının ardından âyetin ikinci kısmında bahsedilen özellikleri açıklarken kâfirlerin sağır oluşlarını, hakkında düşünmek ve anlamak şeklinde hakkı duymadıkları şeklinde, dilsiz oluşlarını inanarak ve bilerek hakkı söylemedikleri şeklinde, kör oluşlarını da Allah'ın (c.c.) hak olduğunu iyice anlamaları için afakî ve enfüsi âyetlere bakmadıkları şeklinde açıklamıştır.[261]

Âyette bahsedilen çobanın, kâfirleri hakikate çağıran davetçiler olduğu ifade edilmiştir. Bu davetçiler insanca şeyler söylediklerinden dolayı kâfirlerin bu kimseleri anlamadıkları, hayvan oluşlarıyla irtibatlandırılarak ifade edilmiş ve bu kimselerin sadece anlamsız bağırmalara ve seslere kulak verdikleri söylenmiştir.[262] Ayrıca âyetin kâfirlerin taklitçiliklerinin eleştirilmesinin yanında verdiği mesajlardan

[261] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2/76-77.
[262] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 1/484.

biri de İslam'ın eski veya yeni oluşuna bakmadan akla ve mantığa uygun olanları benimsediği, geniş ufuklu ve her geçen gün yenilebilen bir din olduğu görüşüdür.[263]

Taklitçilik noktasında yapılan yorumlarda diğer müfessirlerle kısmen benzer açıklamalar yapan Küçük, âyette bahsedilen söz konusu çobanın yine kâfirlerin kendileri olabileceği söyleyerek müfessirlerden ayrılmıştır. Bu kimselerin kendi seslerini işitmeyen, işitse de anlamayan birbirine anlamsızca bağıran kimseler olduğunu söylemiştir. Bu görüşünü hayatın içerisinden örnekle açıklayan müfessir, birtakım kimselerin, atam, anam, babam, senin izindeyiz, senin yolundan geliyoruz gibi sloganlar attıklarını söylemiş ve bu bağırış ve çağırışlarının anlamsız olduğunu ve başkaları tarafından dinlenmediğini ifade etmiştir. Ayrıca müfessir, bir kişinin İslam hakkında edindiğin herhangi bir bilgiyi araştırması gerektiği ve delillerini bilmesi gerektiğini vurgulamış, şayet kendisine söylenen şey yanlış bir bilgi ise burada sorumluluğun bilgiyi verene değil onu duyup araştırmadan uygulayana ait olduğunu söylemiştir.[264]

Görüldüğü üzere müfessir âyette bahsedilen çobanın hidayete davet eden davetçi değil de yine kendi içlerinden bir kimse olduğunu söyleyerek farklı bir yaklaşım ortaya koymuş ve toplumun içerisinde bulunan bir uygulama üzerinden örnek vererek âyeti açıklamıştır. Dolayısıyla onun burada da meselleri kendi yaşadığı topluma yönelik yer yer siyasi mesajlar vermek için kullandığı söylenebilir. Ayrıca müfessir Müslümanların da dinlerini taklitle değil delilleriyle bilmesi gerektiğini söyleyerek Abduh'un görüşüne yakın açıklamalarda bulunmuştur. Bundan dolayı bu yönüyle mukallidin imanını muteber gören Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Ehl-i sünnet anlayışıyla çelişkili bir yorum yaptığı söylenebilir.

2.1.3.2. Amellerinin Ekinleri Mahveden Kavurucu Rüzgar Gibi Olması

Yüce Allah, *"Onların, bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamaların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmedi; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar."*[265] âyetinde ise kâfirlerin amellerini mesel üzerinden

[263] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/281.

[264] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 2/252.

[265] Âl-i İmrân 3/117. مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

açıklamaktadır. Zikrettiğimiz âyetin öncesine baktığımızda burada kastedilen kimselerin, kendilerine malları ve evlatlarının, Allah'a (c.c.) karşı hiçbir fayda sağlamadığı inkârcı kâfirler olduğu anlaşılmaktadır. Kendileri hakkında bahsedilen bu özelliklerin ardından cehennemlik oldukları ve orada ebedi olarak kalacakları ifade edilmiş ve bunların ardından da zikrettiğimiz âyet gelmiştir. Bağlantılı olarak âyetleri incelediğimizde cehennemi hak eden bu kâfirlerin dünya hayatında yaptıkları harcamalarının, dünyalarını ve ahiretlerini heba eden, ekinleri mahveden, içerisinde sıcak ve zehirlerin bulunduğu veya yüksek ses ve ateşin bulunduğu rivayet edilen rüzgâr gibi olduğu ortaya konmuştur.[266]

Çağdaş İslam düşüncesinin öncülerinden olan Muhammed Abduh, âyette geçen *"helak edici rüzgâr"* kısmını, kâfirlerin maddi hazlar, makam ve mevki elde etmek, ün kazanmak, sözlerinin muteber olmasını sağlamak için infak ettikleri malları temsil ettiğini söyleyerek tefsir etmiştir. Bu amaçlar uğrunda yapılan harcamaların da kendilerini Allah'ın (c.c.) yolundan alı koyduğunu ifade etmiştir. Müfessir, harcadıkları bu malların ister hayır olsun ister başka bir amaçla olsun helak edici olduğunu söylemiş ve bundan dolayı da harcadıkları mallardan herhangi bir biçimde yararlanamayacaklarını ifade etmiştir. Kendisinin bu görüşünü ortaya koyduktan sonra diğer bazı müfessirlerin buradaki harcamalar noktasında birtakım tahsislerde bulunmuş olduklarını ve bu harcamaları, Resulullah'a (s.a.v.) düşmanlık ve onun davetinin önünü kesmek için yapılan harcamalar olarak açıklandıklarını beyan etmiştir. Yine müfessir, bazılarının ise burada kastedilenin riya ya da takiyye için münafıkların yaptıkları harcamalar olduğunu söylediklerini beyan etmiştir. Ayrıca zikrettiğimiz bu görüşlerinin ardından müfessir, âyette kendilerine zulmettiklerinden dolayı ekinleri zarar gören bir topluluktan bahsedilmesinden ve birtakım müfessirlerin görüşlerinden hareketle insanların ekin, nesil gibi varlıklarına yönelik musibetlerin, işlemiş oldukları günahlarına karşılık bir ceza olmak üzere gelmiş olabileceğine bir işaretin var olduğunu iddia etmiştir.[267]

Âyette kastedilen inkâr edenlerin kimler olduğu noktasında kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Derveze, bu âyet ile alakalı herhangi bir sebebi nüzulün bulunmadığını fakat bazı müfessirlerin İbn Abbas'tan bir görüşe dayanarak, inkâr

[266] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 3/133.
[267] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4/63-65.

edenlerden kastedilenin Ebû Cehil ve Ebû Süfyân olduğunu savunduklarını söylemiştir. Ancak kendisinin bu konudaki kanaati burada kastedilenlerin Yahudiler olduğu yönündedir. Bu görüşünü, önceki âyetlerle irtibat kurarak Yahudilerin mallarının çokluklarıyla ve Müslümanlarla savaşabilecek güçte olduklarını söyleyerek övündüklerini söyleyerek delillendirmiştir.[268]

Yukarıda harcanan mallar ile alakalı olarak farklı görüşlerin bulunduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda *Besâiru'l-Kur'ân'da* müfessir, bu harcamaları kâfirlerin Müslümanları yok etmek için yaptıkları askeri ve savaş yatırımları olarak açıklamıştır. Fakat bu harcamalarının, yeni çiçek açmış bir ağaca soğuk bir rüzgârın isabet etmesi sonucu çiçeklerinin dökülmesi gibi onların da bu yatırımlarının yok olup gideceğini ifade etmiştir.[269]

Yaptığı bu açıklamalarla kâfirlerin ellerinde bulunun güçlerinin aslında çok büyük şeyler olmadığını, ellerinde bulunan bütün güçlerinin, bir kavurucu rüzgârın isabeti ile ağaçların yapraklarının ve meyvelerinin döküldüğü gibi yok olup gideceğini söylemiş, Müslümanların bu güçler karşısında asla zaaf göstermemeleri gerektiğini de âyetin vermek istediği mesajlar arasında zikretmiştir. Diğer âyetlerin tefsirinde karşılaştığımız gibi burada da Küçük, Müslümanların herhangi bir güce karşı korku duymamaları gerektiğini vurgulamıştır.

2.1.3.3. Âyetlere Sırt Çevirenlerin Köpek Gibi Olması

Kendisine âyetler geldikten sonra, onlardan uzaklaşıp sırt çeviren ve nihayetinde de azgınlardan olan kimsenin misalini Allah (c.c.) köpek üzerinden bizlere anlatmaktadır. Mevla Teâlâ *"Onlara (yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu*

[268] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 7/217.
[269] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 4/42.

böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler."[270] buyurarak, âyette mezkur olan söz konusu kişinin kendine gelen âyetlerle ilk başta ilminin artması veya küfrün ondan kalkıp âyetlerle yücelip yükselmesinden[271] ve daha sonra kendi heves ve arzularının peşine düşmek suretiyle kâfirlerden olduğundan bahsetmektedir. İşte bu durum içerisinde bulunan kişi, her halinde dili dışarda soluyan bir köpeğe benzetilmiştir.

Çağdaş müfessirler, yukarıda verdiğimiz âyetlerin ilkini açıklarlarken, burada bahsedilenin kim olduğu konusunda bazı bilgiler aktarmışlardır. Görebildiğimiz kadarıyla neredeyse eserlerine başvurduğumuz bütün müfessirler, burada bahsedilen kişinin kim olduğunun âyetin anlaşılması noktasında pek önem arz etmediğini söylemişlerdir. Genel olarak müfessirler, rivayetlerde geçen isimleri zikrettikten sonra bu bilgilere çok da gerek olmadığını ifade etmişlerdir. Özellikle Abduh, bu rivayetleri zikretmiş ve ardından aktarılan bu bilgileri isrâiliyyat olmaları iddiasıyla eleştirmiş ve bu iddiasını bazı bilgilerle desteklemiştir.[272] Bel'am b. Bâûrâ, Filistin'de yaşayan iyi bir insan, Araplardan kendisini İbrahim'in (a.s.) dininden sanan Ümeyye b. Salt, Yûşa b. Nûn zamanında yaşamış bir adam, İbrahim'in (a.s.) dini üzere olan rahip Ebû Amir, müfessirlerin rivayetlerde geçtiğini söyledikleri isimlerdir.[273]

Âyette geçen, sıyrılıp çıkma manasında kullanılan "فانسلخ" kelimesinin içerdiği mana üzerinde duran müfessirler, bu kelimenin yılanın derisini değiştirmek için kullanılan bir tabir olduğunu ve Allah'ın (c.c.) âyetlerini öğrenip bildikten sonra onların gerektirdiği gibi yaşamayan ve bunlardan kaçan kimsenin de böyle sıyrılmaya çalıştığını ifade etmişlerdir. Genel olarak zikredilen bu ortak görüşle beraber Abduh, bu kullanımın, söz konusu âyette bahsedilen kişinin âyetlere bâtınî olarak değil de zahiren sahip olduğu şeklinde bir mananın çıkarılmasını sağladığını söylemiştir.[274]

Radikal bir bakış açsına sahip olan Seyyid Kutub söz konusu âyetlerin yorumunda kendisine âyetler gelip de ondan sıyrılanların bazı din alimleri olduğunu

---

[270] el-Aʿrâf 7/175-176. وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِيْٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ (١٧٥) وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ۚ فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۗ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ (١٧٦)

[271] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 2/251.

[272] Ayrıntılı bilgi için bk. Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 9/340-349.

[273] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 3/1397-1398; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 2/535.

[274] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 9/340.

söylemiştir. Bu kimseleri, dini öğrenip bilmelerine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı Yüce Allah'ın koyduğu kanunlar dışında kendi çıkarları doğrultusunda fetvalar vermekle suçlamış ve eleştirmiştir. Bu alimlerin, kanun koyma yetkisinin Hz. Allah'ın hakkı olduğunu, bu hakkı kendisinde görenlerin ilahlık iddiasında bulunmuş olacaklarını ve bunu yapanların kâfir olduklarını, ayrıca onlara bu yetki veren ve peşinden gidenlerinde bu küfre ortak olduklarını bilen ve söyleyen kimseler olduğunu iddia etmiştir. Ancak daha sonra bunların, kendilerini şâri' olarak gören zalim idarecilere dua ettiklerini, bizzat kendilerinin küfrüne hükmettikleri bu insanlara "Müslüman" ismini yakıştırdıklarını söyleyerek eleştirmiş ve bu âyetin kapsamına girdiğini söylemiştir. Görüldüğü üzere Kutub, şeriat dışında bir yönetimin ve bunlara destek verilmesinin küfrü gerektirdiğini savunmuş ve din adamı olanlarında buna destek olmasını ağır dille eleştirmiştir. Bu kimseleri, Allah'ın (c.c.) âyetlerinden sıyrılıp çıkan, azgınlardan olan ve kendisine şeytanın musallat olduğu kimseler şeklindeki mezkûr âyetin kapsamında değerlendirmiştir.[275]

Çağdaş dönem tefsirlerinden biri olan *Besâiru'l-Kur'ân'da* ise Küçük, yukarıda zikrettiğimizi âyette bahsedilen şahsın kim olduğu noktasındaki zikredilmiş farklı isimlerin hepsini ifade etmeden bu kişinin ya Bel'am b. Bâûrâ ya da Ümeyye b. Salt olduğunu söylemiştir. Bel'am'dan, Tevrat'a çok iyi bir şekilde hâkim olan, fakat onun hükümlerine yaslanmak yerine sırtını düzene veya heva ve hevesine yaslamış, bunların keyfine göre veya dünyalık menfaatlerine göre Hz. Allah'ın âyetlerini yorumlama gafletine kapılmış birisi, şeklinde bahsetmektedir. Ümeyye b. Salt'ı ise Hz. Peygamberimiz zamanında yaşamış, O'nun gelmesini bekleyen, özellikleri noktasında şiirler yazan ancak Yüce Allah elçisini Kureyş'ten biri olarak gönderince gururu ve kibrinden dolayı imanından vazgeçen, Allah Resulü'nün (s.a.v.) "Şiirleri iman eden ama kendisi iman etmeyen adam"[276] şeklinden bahsettiği biri olarak tanıtmıştır.[277]

Âyetteki sıyrılıp çıkma ifadesini, derisi soyulmuş bir insan nasıl korumasız ve dayanıksız ise Allah'ın (c.c.) âyetleriden sıyrılanların da öyle korumasız olacağını ve bundan dolayı da kendisine şeytanın arkadaş olmasının çok kolay olduğunu ifade

[275] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 3/1397.

[276] Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-ʿArab*, thk. Abdi's-Selâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hânecî, 1997), 1/249.

[277] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 7/169.

etmiştir. Bu görüşünü *"Kim Rahman'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytan ona musallat ederiz"*[278] âyetiyle desteklemiş ve yine bu minvalde birkaç farklı âyeti daha zikretmiştir.[279]

Zikrettiğimiz A'râf sûresinin 176. âyetinin tefsirinde bazı müfessirler, dünya hayatının menfaatleri peşinde koşan, kendisini dünyanın meşgalesine kaptırmış kişinin durumuna bir temsil olarak, dili dışarıda soluyan köpeğin misalinin verildiğini söylemişlerdir. Müfessirler, bu kimse kendisi uyarılsa bile yine de dünyaya dalmaktan vazgeçmez ve her halükârda dili dışarıda soluyan köpek gibi kendisi de bu uğurda koşuşturmaya devam eder, şeklinde ifadelerle âyeti tefsir etmişlerdir.[280]

Besâiru'l-Kur'ân'da ise müfessir, âyette geçen *"her halükârda soluyan köpek"* temsilini iki farklı şekilde yorumlamıştır.[281] Birinci yorumunda Küçük, burada bahsedilen köpeğin bugün, dinden haberdar olan birtakım kimi profesör, kimi doktor, kimi doçent olan kimseler olduğunu söylemiştir. Bu kimselerin herhangi bir zorlama veya baskı durumu olmasa bile dini, mevcut düzenin, zalimlerin lehine bozmadan yana tavır sergilediklerini ifade etmiştir. Allah'ın (c.c.) âyetlerini, başlarına bir şey gelir veya konforları bozulur korkusuyla herhangi bir zulüm olmasa bile her yerde dile getirmekten korkan kimseleri, tıpkı âyette köpeğin durumuna benzetmiştir. Onların bu durumlarını ağır ifadeler kullanarak açıklamıştır. Onların kendilerine atılan her şeyi yemek zannettiklerini, sadece kendi çıkarlarını düşündüklerini, kendilerine yiyecek gelen bir kapıya sadık olduklarını ancak bundan sonra daha fazla menfaat gelen bir kapı bulduklarında oraya yöneldiklerini, hangi kapıdan ne atılacağı belli olmaz diyerek dini gündeme getirmediklerini veya kendisine kemik atanların istediği şekilde açıklamalar yaptıklarını, devletten bir makam kapma arzusuyla Hz. Allah'ın dinini eğip büktüklerini, zalim iktidarların

[278] ez-Zuhruf 43/36.

[279] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, /170.

[280] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 9/342-343; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 3/1398.

[281] Çalışmamızın ilk bölümünde *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eseri tanıtırken, vaaz formatında yapılan sohbetlerin yazıya geçirilerek kitap haline getirilmesi sonucu ortaya çıkan bir eser olduğunu ifade etmiştik. Böyle bir çalışmanın bazı olumsuzlukları olabileceğini de Ali Küçük'ün kendi ifadeleri ile dile getirmiştik. İşte söz konusu sorunlardan biriyle burada karşılaşmaktayız. Bu âyetin tefsirinde Küçük, meseleyi birkaç farklı şekilde açıklayacağını söylemiş, bunları maddeler halinde sıralayacağını anlamamızı sağlayacak şekilde "1" diyerek açıklamaya başlamıştır. Ancak bu maddelerin sıralı bir şekilde devamının gelmediği görülmektedir. Açıklamaların ilerleyen bölümlerinde "Bu köpeğin bir özelliği de…" şeklinde bir ifade kullanarak ikinci bakış açısını da ortaya koyduğunu anlamaktayız.

bozuk düzenlerini, İslam dışı hayatlarını Kur'an ve sünnetten bir takım destekler bularak meşru gösterdiklerini ve Mevlâ Teâlâ'nın âyetleri ile zalimleri destekliklerini söylemek suretiyle bu kimselerin özelliklerini sıralamıştır.[282] Bu sözleriyle Küçük, kendi döneminde muhtelif ilahiyat fakültelerinde görev yapıp, dinin aleyhine birtakım söylemlere sahip olan kişileri hedef almış ve eleştiri oklarını o kimselere yöneltmiştir.

İkinci bir bakış açısıyla müfessir, bu "köpeklerin" bir özelliği olarak, Allah'ın (c.c.) âyetleri gündem edildiğinde, Müslümanların sesi yükselmeye başladığında, sisteme aykırı söylemler ortaya çıktığında bu sesleri bastırmak için inlerinden ulumaları olduğunu söyleyerek, meseli tefsir etmiştir.[283]

Bu açıklamaların ardından meseleyi daha güncel bir yaklaşımla ele almış ve bugün kendisine Müslüman diyen, Allah'ın (c.c.) kitabından ve Hz. Peygamberin sünnetinden haberdar olan, ancak sanki bunlardan bîhaber şekilde yaşayan, Yüce Allah'ın kanunları yokmuşçasına bir hayat süren kişilerin, âyetlerle yücelip dünya ve ahirette şerefli bir hayata talip olmak yerine her ikisinde de rezil bir hayata talip olacaklarını söyleyerek, âyetin günümüz Müslümanına yönelik mesajını da ortaya koymuştur.[284]

Görüldüğü üzere Küçük, âyetin tefsirinde din adamlarını eleştirme noktasında Kutub'un görüşleriyle paralel açıklamalar yaparak onun yorumlarından istifade ettiğini göstermektedir. Ancak onun Kutub'un görüşlerinden istifade etmekle birlikte kendi yaşadığı toplumdaki sorunları gündem ederek tamamen güncel yorumlar getirdiği görülmektedir. Ayrıca kanaatimizce müfessir, özellikle yukarıda zikrettiğimiz ikinci yaklaşımıyla âyetin kastettiği manadan biraz uzak bir yorum getirmektedir. Çünkü âyette Yüce Allah, temsilini getirdiği kişilerden, dünyaya saplanmış ve hevasının peşinden koşan kimseler olarak bahsetmektedir. Müfessir ise birinci yorumunda kısmen onların bu özelliklerini de dile getirerek tefsir etmiş olsa da ikinci yaklaşımında sanki dünyaya dalma ve hevalarına tabi olma meselesini çok gündem etmeden açıklamalarda bulunmuştur.

---

[282] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 7/175-177.
[283] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 7/177.
[284] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 7/177.

2.1.3.4. Allah Dışında Başka İlahlara Dua Edenlerin Temsili[285]

Yüce Allah bizlere, sadece kendisine dua edilmesi gerekirken, kendisinden başkasına dua eden kâfirleri, somut bir örnekle anlatmaktadır. Onların el açıp dua etmelerini, uzakta duran bir suya ellerini açıp suyun kendisine gelmesini bekleyen bir kişinin durumuna benzetmiş ve *"El açıp yalvarmaya lâyık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırmıştır."*[286] buyurmuştur. Nasıl bu durumunda olan biri suyu içemeyecekse duasını başkasına yapan kimse de ona karşılık bulamayacaktır.

Elmalılı, âyette geçen "والذين" edatının genellikle akıllı varlıklar için kullanıldığını söylemiş ve âyetin sadece putlar üzerinden tefsir edilmesinin hem siyak-sibak açısından uygun düşmediğini hem de eksik kalan bir açıklama olacağını ifade etmiştir. Bundan dolayı da bu âyette yalnızca şuursuz putlar değil, insanların kendilerinden yardım dilendikleri liderleri de kapsadığını ifade etmiştir. O Allah'ın (c.c.) dışında yardım diledikleri liderlerinin gizli olanı zaten duymadıklarını, açıktan söyleneni de işitseler dahi Yüce Allah'ın kendilerine imkân ve fırsat vermediği müddetçe yardım etmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.[287]

Çalışmanın temel kaynağı olan *Besâiru'l-Kur'ân* müellifi ise bugünkü insanların, yöneticilerini kendilerine rab bilerek onlardan iyi bir kanun yapmalarını istemeleri, ekonomileri ve eğitim sistemleri gibi şeyleri düzeltmeleri için onlara yalvarmaları şeklinde açıklamalar yaparak âyette bahsedilenleri güncellemiştir.[288] Müfessirler, âyette bahsedilen meseli, ellerini ve ağzını açmış uzakta bulunan bir suya seslenen ancak tıpkı putlar gibi işitmesi mümkün olmadığı için kendisine gelmeyecek olan şeyi bekleyen kimseler şeklinde açıklamışlardır.[289] Ancak bunlardan farklı olarak Küçük, uzakta duran bir su değil de sağanak bir yağmurun

---

[285] Bu başlık altında ele aldığımız er-Ra'd sûresinin 14. âyeti her ne kadar müşrik amelini ifade ediyor olsa da âyetin sonunda *"Kafirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşmıştır."* buyrulmasından dolayı kâfirleri ile ilgili meseller arasında ele alınmıştır. Nitekim ele aldığımız bu tefsirlerde bu mesel, müşriklerle sınırlandırılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/305.

[286] er-Ra'd 13/14. لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

[287] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 5/133-135.

[288] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 8/534.

[289] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2052; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/527.

altında bulunan ancak ellerini tamamen açtığı için suyu tutamayan kimse yorumuyla meseli açıklamıştır.[290]

Bu aktardıklarına ilaveten müfessir, kâfirlerin Hz. Allah'tan başka kime dua ederlerse etsinler, o dua ettiklerinin bu duaları işitip icabet etmeyeceklerini ifade etmek için, tarih boyunca Yüce Allah'ın dışında dua ettikleri varlıkları üç grup olarak ifade etmiştir. Bunlardan birincisi, bildiğimiz taştan, ahşaptan yaptıkları putlar, ikincisi, geçmiş zamanda yaşamış Mevla Teâlâ'nın elçileri ve O'nun (c.c.) sâlih kulları, üçüncüsü de yine geçmişte yaşamış sapıtmış ve insanları saptırmış olan kimseler olduğunu söylemek suretiyle bir tasnif yapmıştır. Birinci sırada yer alan putlar, ne kendi varlıklarından haberdardırlar ne de kendilerine dua edenlerin dualarını bilmektedirler. O putlar cansız, duymayan ve duygulanmayan varlıklardır. İkinci sırada yer alan elçiler ve sâlih kullar ise yaşadıkları dönemde sadece Yüce Allah'a kulluk etmişler ve ona kulluğa insanları davet etmişlerdir. Fakat bu kimseler vefatlarından sonra kendilerine yapılan duaları duymazlar, duyamazlar çünkü ölüdürler. Ayrıca Yüce Allah bu kullarına, kendilerinden sonra gelen birtakım zalimlerin kendilerini putlaştırdıklarını, ömürlerini adadıkları davanın tam aksine işler yaptıklarını duyurarak onları üzmek istemez. Üçüncü grup olan kendileri sapmış ve başkalarını da doğru yoldan sapıtmış kimseler, öldükten sonra hiçbir şey duyamazlar. Yüce Allah nasıl sâlih kullarını üzmemek için onlara bu duaları duyurmuyorsa bu zalim kimselerin de yoldan çıkarma noktasında başarıya ulaştıklarını düşünerek sevinmemeleri için onlara yapılan yalvarışları işittirmez diyen Küçük, bahsetmiş olduğu üç grup putları ve onlara yapılan duaların mahiyetini açıklamıştır.[291]

Müfessir yapmış olduğu bu tasnifle aslında put denen şeyin sadece taştan ve ahşaptan yapılmış objeler olmadığını da ortaya koymuştur. Bazen insanların, sâlih kimseler olduklarına inandıkları kişileri, vefatlarından sonra Peygamberleri ve bazen de bunun tam aksine azgın, kendilerini yoldan çıkaran kimseleri ilahlaştırdıklarından bahsederek, bu farklılığı ortaya koymuştur. Bu yorumları yaptıktan sonra müfessir, taptıkları ilahlar birbirinden faklı olsa da bu kimselerin putlarına yaptıkları duaları hiçbir zaman kabul edilmeyeceğini âyetteki meselden de hareketle ifade etmiştir. Söz

[290] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 8/536.
[291] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 8/535-536.

konusu putların ne olduğu, diğer tefsirlerde kısmen değinilmiş bir konu olmakla beraber Küçük, konuyu daha açık bir şekilde ifade etmiş ve putların mahiyeti noktasında net ve anlaşılır açıklamalar yapmıştır.

2.1.3.5. Amellerinin Savrulan Kül Gibi Olması

Yüce Mevla, kâfirlerin yapmış oldukları iyi amellerin durumunu *"Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur): Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur."*[292] buyurarak bir mesel üzerinden açıklamaktadır. Bu âyetin varlığından veya mahiyetinden haberdar olmayan birçok Müslüman bugün, iyi iş yapan kâfirlerin durumlarının ne olacağını, yaptıkları bu kadar iyiliğin bir karşılığının olup olmayacağını sormaktadırlar. İşte zikrettiğimiz âyet, yöneltilen bu tip soruların hepsine net bir cevap vererek, onların iyi amellerin (misafire ikram etme, hayvanlar kurban etme)[293] boşa gittiğini rüzgârın önünde savrulan ve kaybolan kül yığını temsili üzerinden anlatmaktadır.

Bu çalışmanın ağırlıklı olarak inceleme konusu yaptığı çağdaş tefsirlerde kalpte iman bulunmayan bir bedenden çıkan amelin, herhangi bir makineden sadır olan mekanik hareketlerden farklı olmadığını söylemişlerdir. Amelleri kıymetli ve değerli yapan şeyin, insanı o ameli işlemeye sevk eden nedenlerin kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Yani amelleri işlemeye kalpte bulunan iman sevk ediyorsa o ameller muteberdir. Ancak sevk edici neden iman değilse o taktirde ameller kaybolup yok olmaya mahkumdurlar.[294]

Son dönemin ülkemizde yetişen tefsir araştırmacılarından olan Küçük, âyette zikredilen kâfirlerin amellerini tefsir ederken onların dünyada ellerinde bulunan göz kamaştırıcı kültürleri, büyük medeniyetleri, görkemli saltanatları, askeri ve ekonomik güçleri olarak açıklamış ve bunların rüzgârın önünde savrulup gideceğini söylemiştir. Bunun tam aksine de mü'min kimselerin zerre kadar amellerinin değerli ve kıymetli olduğunu da vurgulamıştır.[295]

---

[292] İbrâhîm 14/18. مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ

[293] Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 6/308.

[294] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2094; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/225-226.

[295] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/101.

Kanaatimizce Ali Küçük'ün buradaki yaklaşımı âyetin kastettiği manadan biraz uzak bir yorum olarak durmaktadır. Çünkü âyette açıkça kâfirlerin amellerinden bahsetmektedir. Yani onların hayır namına yaptıkları bütün işleri bu kapsam içerisini girmektedir. Örneğin bir kâfirin fakir bir kimseye yardım etmesi iyi bir ameldir ancak rüzgârın önünde savrulan kül gibi kıymeti harbiyesi yoktur. Müfessirin ifade ettiği gibi kültürleri, ekonomileri, askeri güçleri gibi şeyler onların amelleri olarak değil de dünyalık kazançları olarak değerlendirilebilecek şeylerdir. Ancak âyette kastedilen ahiret açısından kazandıklarıdır.[296]

2.1.3.6. Amellerinin Çöldeki Serap Gibi Olması

Mevla Teâlâ'nın âyetlerine inanmayan, dünya hayatında hakikati örten, gerçekleri gizleyen kâfirler kendi amelleri hep doğru ve iyi zannederler. Ancak Yüce Allah, Nûr sûresindeki "*İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanı başında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür."*[297] âyetinde anlatmış olduğu meselde, kâfirlerin bu düşüncelerinin, ıssız bir çölde su gördüğünü zanneden, baktığı yerde güneşin sıcağının yere vurmasından dolayı oluşan görüntüyü bir su birikintisi varmış gibi vehmeden ama yürüyüp yanına vardığında hayal kırıklığına uğrayan bir kimsenin hali üzerinden bizlere anlatmaktadır. Şöyle âyet üzerinde bir müddet tefekkür edildiğinde zikredilen mesel bizlere hayalimizde canlandırabileceğimiz canlılıkta bir örnek sunmaktadır. Issız bir çölün ortasında susuzluktan ölmek üzere olan birinin su buldum zannedip ona sevinmesi, bunun ardından da gördüğü şeyin su olmadığını anlaması ne kadar derin bir üzüntü ve korku verirse kâfireler de ahiret günü aynı üzüntü ve korku ile karşılaşacaklarını verilen bu örnek üzerinden anlamaktayız. Ayrıca Hz. Allah'ın saymaya ve uzun uzun hesap yapmaya ihtiyacı olmadığından kıyamet günü hesap sorma işinin süratli bir şekilde gerçekleşeceği de haber verilmiştir.[298]

---

[296] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 13/212.

[297] en-Nûr 24/39. وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَآءً حَتّٰى اِذَا جَآءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئاً وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

[298] Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yûsuf Alî Bedevî (Beyrut: Dâru'l-Kelime't-Tayyib, 1998), 2/509.

Âyette kâfirlerin umduklarının aksine bir akıbetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki o kâfirler, dünya hayatında düşman oldukları, inkâr ettikleri Yüce Allah'ı karşılarında görecekler ve dünyadayken ıssız bir çölde su bulduklarını zannederek tıpkı serap görür gibi karşılığını umdukları amellerin boşa gittiğini anlayacaklar ve Hz. Allah'ı yanlarında bulduklarından dolayı korkacaklardır, şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Ayrıca, o kâfirlerin ahirette karşılarında dünyadayken düşman olduğu bir kimseyi görselerdi yine aynı şekilde korkacaklarını ifade ederek sadece Mevla Teâlâ'yı görmek suretiyle değil de genel olarak bir korkunun onlar üzerinde hâkim olduğuna vurgu yapmaktadır.[299]

Kur'an sûrelerinin nüzul sırasına göre oluşturulan *Tefsîru'l-Hadîs* adlı eserde müfessir, mezkûr âyetin nüzul sebebi ile alakalı olarak bazı kaynaklarda mevcut bir rivayetin bulunduğunu kaydetmiştir. Söz konusu rivayet, Mücahit'ten (r.a.) nakledilen, Câhiliye devrinde dini bir tavra sahip olan fakat İslam geldiğinde inkârcı bir tutum sergileyen Ümeyye oğlu Utbe b. Utbe (ö. 2/624) hakkında nazil olduğu hakkındaki rivayettir. Müfessir bunu naklettikten sonra âyetin bu rivayete uygun bir durumda olmadığını, bu âyetlerin önceki âyetlerle bir ilişkisi olduğunu zikretmiştir. Ayrıca cumhur ulemanın da "Bu âyet, bütün kâfirler hakkında nazil olmuştur." dediklerini de nakletmiştir.[300]

Kâfirleri, dünya hayatında her istediklerini elde etmeye alışmış, ne arzu ettilerse kendi istekleri doğrultusunda onları gerçekleştirmek için meşru, gayri meşru her türlü yola başvurmuş kimseler olarak tanıtan Küçük, âyette bahsedilen kimseleri de bu sıfatları doğrultusunda ele almıştır. Zikrettiği bu sıfatlarının yanında güncel bir yaklaşım sergileyerek bu kimselerin, ellerinde bulunan siyasi, ekonomik ve askeri güçlerle Müslümanlara bu dünyayı dar edebileceklerini, İmam-Hatip okullarını kapatabileceklerini, Kur'an kurslarını bitirebileceklerini zannettiklerini söyleyerek ülkemiz tarihte yaşanmış bazı olaylara gönderme yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kimselerin nasıl dünyada arzu ettikleri her şeye sahip olabileceklerini zannediyorlarsa dünyada tek otorite olarak kendilerini görüyorlarsa Allah'ı (c.c.) ve onun emirlerini örtüp onlardan uzak durarak nasıl kendilerini muktedir ve kudret sahibi olarak görüyorlarsa işte aynı şekilde yaşadığı bu hayatın sonunda asla hesaba

[299] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2521.
[300] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 8/429.

çekilmeyeceğini ve ahirete dair ne varsa hiçbirinin geçekleşmeyeceğini zannederek bir hayat yaşadıklarından bahsetmektedir. Bu yorumdan dolayı müfessir âyette bahsedilen kâfirlerin, böyle bir inanış ve yaşayışın ardından ölümden sonra hayat ile karşılaştıklarında ve Allah'ın (c.c.) azabını ve hesabını karşılarında bulduklarında, tıpkı çölde serap görerek su bulduğunu zanneden ve yanına vardığında gördüğü şeyin su olmadığını anlayan kimse gibi derin bir üzüntü ve endişe içerisine düşeceklerini verilen mesel üzerinden açıklamaktadır.[301]

Görüldüğü üzere müfessir âyette varolan serap görme temsilini, kâfirlerin, öldükten sonra dirilmeme, Allah'ın (c.c.) varlığını yok sayma şeklindeki tutum ve zanları olarak açıklamıştır. Bu açıklamalarıyla Seyyit Kutub ile olan benzerlikleri göze çarpmaktadır. Anlayabildiğimiz kadarıyla müfessir, insanın çok susadığında, çölde gördüğü serabı su zannetmesi ve onun kesin olduğuna inanması ile kâfirlerin, Allah'ın (c.c.) olmadığını, hesabının, cezasının, mükâfatının olmayacağını bir serap misali görüyor ve öyle inanıyor olmaları arasında bir benzerliğin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber toplumun yaşadığı olaylarla ilişki kurmak suretiyle âyeti açıklayan müfessir, güncel birkaç konuya değinmiş ve bu yönüyle de diğer tefsirlerden ayrılmıştır.

2.1.3.7. Amellerinin Engin Denizlerdeki Karanlık Gibi Olması

Yüce Mevla Nûr sûresinde önce kendi nûrunun misalini verir ve ardından o nûrun yeryüzüne dağılmasını sağlayan evlerin ve içindekilerinin özelliklerinden bahsettikten sonra[302], nûrunu kaybetmiş ve karanlıklar içerisinde kalmış, Allah'ın (c.c.) nûrunu söndürmek için uğraşan kâfirlerin misallerini bizlere anlatmaktadır. *"Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.*"[303] buyuran Allah (c.c.), adeta bir tarafta yeryüzünde Yüce Allah'ın nûrunun kaynağı olma özelliğine sahip olanlar, diğer tarafta ise tamamen yolunu kaybetmiş,

---

[301] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/231-234.

[302] en-Nûr 24/35-38.

[303] en-Nûr 24/40. اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَٓا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُوراً فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

dünyada Rabbimizin nûrundan bir nebze olsun faydalanmadıkları için derin karanlıklar içerisinde kalmış iki gurubu gözler önüne sermektedir. Söz konusu nûrun içerisinde bulunduğu evlerdeki ahalinin özellikleri, sabah akşam Hz. Allah'ı tesbih eden, ne alış veriş ne de ticaretin onları Allah Teâlâ'yı anmaktan ve hatırlamaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı, o dehşet verici kıyamet gününden korkan kimseler olarak tanıtılmıştır.[304] Rahmân'ın nûrundan istifade etmeyen kâfirlerden ise Yüce Allah, çölde bir serap görüp onu su zanneden ve nihayet onun yanına vardığında hakikati gören, inanmadığı o Yüce Allah'ı orada bulmuş olan kimseler olarak bahseder. Bunlara ilaveten yine kâfirleri kat kat karanlıklar içerisinde kalmış, elini çıkarsa onu dahi göremeyen, engin bir denizin ortasında dalgalar arasında bir kaos ortamında olan kimseler olarak tanıtmıştır.[305] Burada bahsedilen kat kat karanlıkları kalbinde şirk, göğsünde küfür, bedeninde nifak karanlığı olan kâfirler şeklinde yorumlayan kimseler bulunmaktadır.[306]

Âyette ellerini uzattıklarında onu dahi göremeyecek kadar karanlık içerisinde olmaları ifadesinden hareketle kâfirlerin, bunca derin bir karanlık içerisinde iken dışarıdan gelecek bir hayrı ve gerçeği görmelerinin mümkün olmadığına bir işaret olduğu tefsirlerde kaydedilmiştir.[307] Kimi müfessir, az önce de ifade ettiğimiz Mevla Teâlâ'nın nûru ve kâfirlerin karanlıklarının peş peşe zikredilmesi üzerinden, bu nûrun kalp için hidayet ve basiret olduğunu, fıtratın Hz. Allah'ın yasalarına bağlanması olduğunu ve kim bu nûra bağlanmamışsa o kimselerin dağılmaz derin karanlıklar içerisinde olduğunu, huzur ve güvenin bulunmadığı bir ortamda olduklarını, dönüşü olmayan bir sapıklık içerisinde bulunduklarını söyleyerek iki durum arasında bir bağlantı kurulmuştur.[308]

Zikredilen iki gurup üzerinden insanların tefekkür etmeleri gerektiğine vurgu yapan Küçük, kendi iradesi ile nûru tercih etmeyen kimseyi Yüce Allah'ın nûra iletmeyeceğini, nûr ve karanlık arasında kişinin kendisinin bir tercihte bulunması gerektiğini, hangi tarafta durduğuna dikkat etmesi ve ölüm gelinceye kadar safını

[304] Ayrıntılı bilgi için bk. en-Nûr 24/35-37.

[305] en-Nûr 24/39-40.

[306] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelbî (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1/404.

[307] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 6/31; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2521.

[308] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2521.

doğru tutması gerektiğini söylemiş ve aydınlık yol mu yoksa karanlıklar içerisinde bir dünya mı sorusunu sorarak insanları tefekküre teşvik etmiştir.[309]

Bu âyetin tefsirinde de vaaz formatında yapılan sohbetin etkisiyle insanları düşünmeye teşvik eden Küçük, diğer tefsirlerde bulunan teferruatlı açıklamalara girmemiş ve konunun en kolay şekilde kavranmasını hedeflemiştir.

2.1.4. Münafıklarla İlgili Meseller

Allah Teâlâ Kur'an'da bizlere münafıkları çeşitli âyetlerle tanıtmıştır. Örneğin, *"İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde «Allah'a ve ahiret gününe inandık» derler."*[310] âyetinde olduğu gibi Allah (c.c.), iman noktasında takındıkları tavırları haber vermektedir. Bununla birlikte *"«Başüstüne» derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar. Allah da onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan; sana vekil olarak Allah yeter."*[311] âyetiyle de bu kimselerin takındıkları iki yüzlü tavırları ortaya koymaktadır.

Bu âyetlerin yanında Hz. Allah, münafıklardan meseller vasıtasıyla da bahsetmekte ve onların tutum ve davranışlarını, çeşitli benzetmeler kullanarak daha anlaşılır bir tarzda ifade etmektedir.

2.1.4.1.Ateş Yakıp Tam Aydınlanacakken Karanlıkta Kalan Kimseye Benzetilmeleri

Yüce Allah, Bakara sûresinin başında bizlere sırasıyla mü'minlerden, kâfirlerden ve müşriklerden bahsettikten sonra münafıkların durumundan ve onların özelliklerinden diğerlerine oranla daha uzun ve ayrıntılı bir şeklide söz etmektedir. Allah Teâlâ, münafıklar dışında zikrettiğimiz gruplar hakkında kısa açıklamalarla iktifa ederken, nifak ehlini daha ayrıntılı ve örneklerle birlikte tanıtmaktadır. Bu bağlamda *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını*

[309] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/235-236.
[310] el-Bakara 2/8.
[311] en-Nisâ 4/81.

giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler."[312] âyetinde Mevla Teâlâ bizlere münafıkların durumlarını, ateş yakan bir adam üzerinden anlatmaktadır. Yakılan ateşin etrafını aydınlattığını ve bundan sonra Allah (c.c.) kendisinin o aydınlığı giderdiğinden bahsetmektedir. Ateşin aydınlığı gidince de münafıkların karanlıklar içerisinde kaldığını beyan buyurmuştur.

Çağdaş dönemde tefsiri toplumla buluşturma iddiasıyla yola çıkan Muhammed Abduh, âyeti iman ile ilişkilendirerek birtakım açıklamalarda bulunur. Ona göre, Rableri tarafından kendilerine indirilen kitaba inandıklarını ileri süren kimseler, kendilerindeki sözde iman sebebiyle gönüllerinde bir ateşin yakılmasını ve o ateşin saçtığı nur sayesinde içerisinde bulanan kuşku ve şüphelerden arınıp doğru yolu bulmayı arzu ederler. Bu ışık sayesinde heva ve heveslerinden, şehevi arzularından kurtulup doğru yolu bulabileceklerini zannederler. Bu ateş ne zaman kendilerinin çevresini aydınlatsa yani münafıkların içerlerinde barındırdıklarını iddia ettikleri o iman ne zaman bir nebze olsun gönüllerine tesir etmeye başlasa kurtulacaklarını zannettikleri duyguları kendilerini kuşatır ve o kadar cazip gelir ki tekrar o kötü hasletlerine dönerler. Kendilerinin, sözde de olsa iman ettiklerini söyleyerek yaktıkları o nur söner ve gerçek duyguları ortaya çıkar. Bundan sonra da kendilerini aydınlatan o ateşin nuru sönmüş olur. Hatta fıtratlarında var olan iman nuru da sönüverir.[313] Bu açıklamalardan anlaşılan odur ki, âyette ateşi yakan kimseler münafıkların kendileridir. Kendi sözleriyle bir kıvılcım çakıyorlar ancak hakiki manada iman etmediklerinden tekrar karanlıklar içerisinde kalmaya devam ediyorlar.

Buna ilaveten âyetin tefsirinde *"aydınlığını giderir"* ifadesinin ateşin sönmesi mi yoksa ondan istifade edenlerin gözlerinin nurunun alınması olduğu noktasında farklı yorumlar yapılmıştır. Kimi müfessir burada iki mananın da uygun olacağını söylemiştir. Şöyle ki; ateş yakmak ısınmak ve aydınlanmak amacı gibi faydalı amaçlar taşımakla beraber, kundaklama ve yangın çıkarma amacı için de kullanılabilmektedir. Şayet bu âyetteki ateşi fesat çıkarma olarak kabul edersek o taktirde aydınlığı alınanın ateş olması yorumu isabetlidir. Diğer mana tercih edilirse söndürülen ateş değil gözlerin nurudur denebilir. İlk tercih edilen yorumda bir

[312] el-Bakara 2/17. مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ
[313] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1/140-141.

harikuladelik pek fazla söz konusu değildir. Ateşin sönmesi gayet tabii bir olaydır. Ancak gözlerin nurunun alınması daha ilahi bir mesajı barındırmaktadır ki bu mesellerin amacına da uygundur.[314]

Bu yorumların yanında bir de bu ateşi yakanın kim olduğu noktasında farklı bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu yoruma göre ateşi yakanın Peygamber Efendimiz'dir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu ateşi yakıyor, münafıklar bir müddet bundan istifade ediyorlar fakat, daha sonra kendi kötü niyetleri ve nefsanî arzularına dalarak karanlıklar içiresinde kalıyorlar. Ateşi yakan Peygamber Efendimiz olunca, Hz. Allah'ın bu ateşi söndürmesi söz konusu olamaz. Burada sönen münafıkların gözlerinin nurudur, şeklinde açıklamalarla da bu görüş desteklenmiştir. Söz konusu farklı yaklaşımda ateş yakma eyleminin Hz. Peygamber olması, tebliğ göreviyle ilişkilendirilmiştir. Hz. Peygamber dini anlattıkça bir ateş yakmakta ve kimileri bu ateşten istifade etmektedir. Fail Hz. Peygamber olunca elbette ki ateşin Yüce Allah tarafından söndürülmesi de akla uygun bir durum değildir. Çünkü Hz. Peygambere bu görevi veren bizatihi Mevla Teâlâ'dır. Bu durumdan ötürü sönen şey yakılan ateş değil, münafıkların gözlerinin hakikati görme nurudur.[315]

Ayrıca ateşi yakanın münafıkların kendilerinin olduğunu söyleyen müfessir de bulunmaktadır. Bu görüşe göre münafıklar, kâfirler gibi değillerdir. Onlar ilk başta az da olsa kalplerinde bir iman kırıntısı bulundurmaktadırlar. İşte o kırıntı yaktıkları ateştir. Kendi istekleri ile bu ateşin aydınlığından faydalanmaktan yüz çevirdiklerinde, bunu yapmalarının bir cezası olarak Allah'ta (c.c.) onların aydınlıklarını giderip, karanlıklar içerisinde bırakmıştır.[316]

Çalışmamızın temel kaynağı olan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eserde müfessir, bu âyetteki meseleyi güncel bir bakış açısıyla ele almış ve birkaç farklı örnekle tefsir etmiştir. Burada ateşi yakanın, diğer bazı yorumların aksine kişinin kendisinin olduğunu ifade etmiş ve "Kişi kendisi bir ateş yakar bu ateşten kendisi istifade etmez de başkalarının istifade etmesini sağlar.", diyerek farklı bir yorum ortaya koymuştur. Kendisinden örnek vererek meseleyi açıklamaya çalışan Küçük, yaptığı sohbetlerle ve dersleriyle insanlar için aydınlanacakları bir ışık yaktığını söyledikten sonra, şayet bunlardan şahsı müstefîd olmazsa o taktirde âyette zikredilen ateş yakıp karanlıkta

[314] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 1/219-220.
[315] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/143.
[316] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/46.

kalan kişinin kendisi olacağını ifade etmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için dinleyenleri, günde binlerce ekmek pişirip satmasına rağmen akşam evine bir ekmek dahi götürmeyen bir fırın sahibi misalini zikrederek tefekküre sevk etmiştir.[317]

Görüldüğü üzere müfessirimiz, âyette geçen durumu kendi üzerinden bir örnekle ve insanların bildikleri, şahit oldukları bir durum vasıtasıyla açıklamak suretiyle konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Yaptığı bu açıklamalardan, bugün insanlara din anlatan, Kur'an'ı gündem yapan her bir kişiyi kastettiği de anlaşılmaktadır. Bu yorumuyla hem kendisine hem de dini anlatan herkese birtakım eleştiriler yöneltmiş ve anlatılanlardan önce anlatan kimsenin hissedar olması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi taktirde âyette zikredilen grubun içerisinde olma tehlikesinin bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca Küçük, diğer tefsirlerde gördüğümüz çeşitli tartışmaların içerisine girmemiş ve konuyu net bir şekilde açıklama gayretinde olmuştur. Küçük burada da münafıklar hakkındaki bir mesel üzerinden Müslümanlar için bir hisse çıkarma temelinde meseli izah etme yoluna gitmiştir.

2.1.4.2.Yoğun Karanlık, Gök Gürültüsü ve Şimşek Bulunan Yağmura Yakalanmış Kimseye Benzetilmeleri

Yüce Allah münafıkların durumunu anlatmak için ilk olarak verdiğimiz meselle yetinmemiş, onların nasıl sıkıntılı bir durumun içerisinde olduğuna dair bir başka misal getirmiştir. *"Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve şimşek bulunan yağmur(a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. (O esnada) şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir."*[318] buyuran Allah (c.c.), münafıkların halini temsile devam ederek onları, yoğun karanlıklar içerisinde, kuvvetli bir yağmura tutulmuş, çok sıkıntılı bir ortamda bulanan kişinin durumuna benzetmiştir. Böyle karanlık ve korku dolu bir

[317] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 1/243-244.

[318] el-Bakara 2/19-20. اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاۤءِ فِيْهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌۚ يَجْعَلُوْنَ اَصَابِعَهُمْ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِۗ وَاللّٰهُ مُحِيْطٌۢ بِالْكٰفِرِيْنَ (١٩) يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْۗ كُلَّمَآ اَضَاۤءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوْاۗ وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (٢٠)

ortamda, bir şimşek çakar ve onun saçtığı ışıkta bir müddet yürürler. O şimşeğin parıltısı gidince de karanlıklar içerisinde kalırlar. Bu mesel de içerisinde çeşitli teşbihleri barındırmaktadır.

Çağdaş müfessirler içerisinde, bu âyetleri yorumlarken münafıklar için bir mesel olduğu hakikatini bir kenara koyarak, meseleyi sadece bilimsel bir bakış açısıyla ele alan müfessir bulunmaktadır.[319] Bunun tam aksine, doğa olayları ile ilgili âyetlerden, bilimsel bir olaya işaretler aramanın, Kur'an'ın ilgi alanına giren konulardan olmadığını, bu tip âyetlerin ibret alınmak, dersler çıkarmak, aklın anlama ve kavrama kabiliyetini geliştirmek için Kur'an'da var olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.[320]

Osmanlının son dönem müfessirlerinden olan Elmalılı, bilimsel bazı açıklamalarının ardından, âyette mevcut olan her bir argümanın ifade ettiği manayı açıklamak suretiyle söz konusu âyetleri tefsir etmiştir. Müfessir âyette geçen yağmuru, hayat kaynağı olması hasebiyle İslam dinine, karanlıkları, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) geldiğinde dünyanın mevcut hali ve İslam'a karşı kâfirlerin şüphe duyan tavırlarına, şimşek ve gök gürültüsünü, dinin korkutan mesajlarına, yıldırımları, münafıkların ve kâfirlerin uğradıkları ceza ve musibetlere benzetmiştir.[321]

Yapılan bu yorumlardan farklı olarak Küçük, söz konusu âyetteki yağmuru Kur'an olarak tefsir etmiştir. Meselde geçen karanlık, gök gürültüsü ve şimşeği ise Kur'an'ı anlama, ondan istifade etme, kulluk yapma yolunda insanın önüne çıkan engeller ve İslam düşmanlarının Müslümanlara karşı sergiledikleri tehlike ve güçlükler olarak açıklamıştır. Müfessirin zikrettiği bu görüşleri, incelediğimiz diğer tefsirlerden farklı bir yaklaşım olarak serdetmiştir. Vaaz formatında yapılan sohbetlerden oluşan bir eser olması münasebetiyle müfessir, zikrettiği bu görüşleri nereden esinlenerek oluşturduğunu kaynak göstererek belirtmemiştir. Görebildiğimiz kadarıyla Küçük'ün aktarmış olduğu bu bilgi, klasik kaynaklarda yer alan yorumlardandır.[322]

---

[319] Ayrıntılı bilgi için bk. Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 1/221-230.

[320] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1/138; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/143.

[321] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 1/230-231.

[322] Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Terâsi, 2002), 1/92; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/315.

Bu temsilleri beyan ettikten sonra da münafıkların, İslam'ı yaşamaya koyulduklarında karşılarına çıkan en ufak bir zorluk ve sıkıntı anında kendilerinden beklenen kulluğu terk ettiklerini söylemiştir. Bunu söylerken, meseleyi biraz daha güncel hale getirmiş, bu sıkıntıların, tayin çıkması, maaş kesilmesi, soruşturma başlatılması şeklinde şeyler olduğunu ve bunlardan korkarak gerekli kulluk görevlerini yapmayanların da bu güruh içerisinden olduğunu ifade etmiştir.[323] Kanaatimizce müfessirin burada dile getirdikleri biraz ağır eleştiriler olarak değerlendirilebilir sözlerdir. Çünkü insanların karşılaştıkları sıkıntılar neticesinde yaptıkları bir hatadan dolayı bir temsil üzerinden hareket ederek münafıklıkla itham etmek oldukça sorunlu bir yaklaşımdır. Kaldı ki bu yaklaşım Ehl-i sünnetin "Ehl-i kıble tekfir edilemez."[324] görüşüne de aykırı bir tutumdur.

Müfessir, aynı âyete farklı bakış açıları ile yaklaşarak, karanlık, yıldırım ve şimşek argümanlarını, "Münafıkların önyargılarına ve beklentilerine ters düşen âyetler" olarak yorumladığı gibi Kur'an'ın barındırdığı tehdit ve delil âyetleri olabileceği yönünde açıklamalar da yapmıştır. İlk bakış açısıyla münafıkların, kendi düşüncelerine ters düşen bir âyetle karşılaştıklarında, şaşkınlık içerisinde kaldıklarını ve emredilenleri de yapmadıklarını söylemiştir. Örneğin, cihat âyetleri, münafıkların karanlık, şimşek ve yıldırımdan korktukları gibi korkmalarına sebep olduğundan, bu emir karşısında onlar dona kalırlar. Müfessirin ortaya koyduğu ikinci bakış açısında Kur'an'da bulunan bazı tehditler, vaatler ve deliller şimşek ve yıldırımlara benzetilmiştir. Münafıkların, bu içerikteki âyetleri işittikleri zaman korkularından kulaklarını tıkadıklarını söylemiştir. Nitekim bu kimselerin cehennemden bahsedilen bir mesajı işittiklerinde gidecekleri yerin dehşetini duyduklarından dinlememek için parmaklarıyla kulaklarını kapattıklarını söyleyerek Münafıkların durumlarını açıklamıştır.[325]

Bahse konu Bakara sûresi 20. âyetin açıklamasını yaparken müfessirimiz, kendi tarzında güncellemelerle meseleyi örneklendirerek konuyu ele almıştır. Görebildiğimiz kadarıyla, münafıkların az bir süre için önlerini aydınlatan ve yürümelerine sebep olan, daha sonra da kaybolup karanlıklar içerinde kalmalarına neden olan "şimşek" temsilini, Kur'an olarak tefsir etmiştir. Söz konusu kişilerin

[323] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 1/247-248.
[324] Nu'mân b. Sâbit Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber* (Mektebtü'l-Furkân, 1999), 76.
[325] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 1/248.

belli vakitlerinde başkalarının Kur'an sohbetlerine katıldıklarını, bir müddet onlardan istifade ettiklerini, bunun sayesinde de çok az bir süre onun ışığıyla adım atabildiklerini ifade etmiştir. Ali Küçük, şimşek denen doğa olayının, kişinin kendi eliyle ortaya çıkaramayacağı bir şey olmasını, bu şahısların kendilerinin Kur'an'ı okumamaları, başkalarının okumasıyla yetinmeleriyle ilişkilendirerek açıklamıştır. Yine bu kimselerin "başkaları okusun, anlasın, bize de anlatsınlar bize bu yeter" mantığıyla hareket ettiklerini zikretmiştir. Bu şimşeğin etkisi geçtiğinde, içerisine düştükleri karanlıkların, küfür, nifak ve şüphe karanlığı olduğunu söylemiştir.[326]

Bu yaklaşımlarının yanında şimşek temsilini, dünya hayatında söylenen "la ilahe illallah" sözüdür, şeklinde de yorumlamıştır. Bazı adamlar bunu söyleyerek hayatlarında şimşeği çakıyorlar ancak bunun gerekliliklerini yerine getirmediklerinden o şimşeğin aydınlığı sönüyor ve karanlıklar içerisinde kalıyorlar, demiştir. Müfessirimiz, münafıkların dünyadayken Müslüman gibi görünmelerinden dolayı İslam nimetlerinden faydalanmalarının da bu âyetin tefsiri noktasında ifade edilen görüşler arasında yer aldığını söylemiştir.[327]

Âyetin tefsirinde müfessir, *"Münafık erkeklerle münafık kadınların, müminlere: Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir ışık arayın! denilir. Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir"*[328] mealindeki âyetle irtibat kurarak, bahse konu Bakara sûresinin bu âyetinde de dünyadaki nurlarının ahirette söneceğine işaret olduğunu söylemiştir.[329]

Görüldüğü üzere Küçük, uzun uzun açıklamalar yaparak âyetleri daha güncel yaklaşımlarla ele almış ve toplumun içerisinde yer alan birtakım yanlış düşünceleri eleştirmiştir. Herkesin kendi gayret ve çabasıyla dini öğrenmesi gerektiğini, başkalarının dini biliyor olmasının kişiye hiçbir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. Toplumda hâkim olan, dini sadece alimler öğrenebilir algısının yıkılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu yorumlarıyla diğer müfessirlerden ayrılan Küçük, yaşadığı dönemde mevcut bir hadise olan, birtakım kişi ve gruplar tarafından dini yaşantının

---

[326] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 1/245.

[327] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 1/245.

[328] el-Hadîd 57/13; Elimizde bulunan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eserde bu âyetin numarası 12 olarak belirtilmiştir. Ancak meal olarak el-Hadîd sûresi 13. âyetin meali kullanılmıştır.

[329] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 1/246-247.

engellenmesi ve kısıtlanması durumuna da işaret ederek toplumsal sorunları gündem yapmaktan geri durmamıştır.

2.1.4.3. Şeytana Benzetilmeleri

Yüce Allah münafıkları, vesvese vermeleri ve terk edip gitmeleri yönünden şeytana benzeterek bizlere anlatmaktadır. Münafıkların tıpkı şeytanlar gibi olduğunu, her ikisinin durumunun da aynı olduğunu Haşr sûresinde geçen *"Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana «İnkâr et» der. İnsan inkâr edince de: Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım, der."*[330] mealindeki âyetle bizlere aktarmaktadır.

Söz konusu âyette bahsedilen şeytanın "şeytan cinsi", insanın ise "insan cinsi" olduğunu söyleyenler bulunmakla beraber şeytandan maksadın "iblis" insandan maksadın ise "Ebû Cehil" olduğunu iddia edenlerin bulunduğu Yazır tarafından ifade edilmiştir. Yine müfessir, Hz. Ali'den nakledilen: "Ermişlerden biri kendi köşesinde ibadet ederdi. Bir gün, kadının birine bir hal hasıl olmuş ve kardeşleri de o kadını ermiş kişinin yanına götürüp bırakmışlardı. Kadın bu zatın hoşuna gitmiş ve onunla zina yapmıştı. Bunun üzerine kadın hamile kalmış, derken şeytan bu ermiş kişinin yanına gelerek, 'Sen bu kadını öldür, şayet durumu öğrenirlerse rezil olursun.' demişti. Bunun üzerine adam kadını öldürdü ve bir yere gömmüştü. Daha sonra kadının kardeşleri gelip adamı yakaladılar ve tam götürürlerken şeytan tekrar gelip o zatın kulağına 'Onu sana hoş gösteren bendim, şimdi bana secde edersen seni kurtarırım' demişti. Bunun üzerine de adam ona secde etmiş ve şeytan da ondan uzaklaşmıştı." rivayetini aktarmış ve söz konusu âyetin buna işaret ettiğini söylemiştir.[331] Bu görüşlerin yanında âyette bahsedilen benzetmenin münafıkların Nadiroğullarına, Müslümanlara karşı savaştıklarında yardım edeceklerine dair söz vermelerinin ardından bu sözlerinden caymaları hakkında olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.[332]

---

[330] el-Haşr 59/16. كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّي بَرِيۤءٌ مِنْكَ اِنِّيٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

[331] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/517. Birtakım kaynaklarda söz konusu rivayet İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) nakledilmekte ve rivayette geçen "ermiş kişi" İbn Abbas'ın rivayetinde "Berzîsa" adında bir rahip olarak zikredilmektedir. Bahsettiğimiz bu ikinci rivayette de olay benzer şekilde cereyan etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9/285.

[332] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3530; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 7/321.

Küçük âyette bulunan benzetmedeki ortak noktayı, şeytan ve münafığın her ikisinin de akıllarını kullanmayışları olarak ifade etmiştir. Her ikisinin de akılsız, fıkıhsız ve fehimsiz (anlayışsız) olduğunu söylemiştir. Bu açıklamaların ardından şeytanın günümüz de neyi ifade ettiğini açıklayan Küçük, uygulanan eğitim sistemi ve sosyal yasalar ile insanları kâfir yapmaya çalışan, başları dara düştüklerinde "Biz de Allah'a inanıyoruz, Müslümanız." diyen iki ayaklı şeytanlar olduğunu iddia etmiştir.[333]

Müfessirin diğer âyetlerin açıklamalarında da çokça rastladığımız güncel yorumlar bu âyette de kendini göstermekte ve bu yönüyle de diğer müfessirlerden ayrılmaktadır. Söz konusu âyetin tefsirinde Küçük, doğrudan meselde bahsedilen duruma örnek olup olmadığına bakmaksızın günümüzde mevcut olan eğitim sistemini ve onu kuranları şeytanlıkla itham etmiş ve amaçlarının insanları dinden uzaklaştırmak olduğunu söylemiştir.

2.1.4.4. Duvara Dayanmış Kütüklere Benzetilmeleri

Mevla Teâlâ, Münâfikûn sûresindeki *"Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?"*[334] bu âyetle münafıkların hallerini bir başka misalle daha gözlerimizin önüne sermektedir. Sûrenin başlangıcında Hz. Allah, münafık olan kimselerin Peygamberin yanına geldiklerinde, onun Peygamber olduğuna şahitlik ederek yeminler ettiklerinden ve ardından da bu yeminlerini kalplerinde bulanan küfürlerine bir kalkan olarak kullandıklarından bahsetmektedir. Mevla Teâlâ münafıkların böyle olmalarının sebebini de önce iman edip sonra inkâr etmeleri olarak açıklamıştır.[335] Onların bu özelliklerini tanıttıktan sonra Yüce Allah, onların sözlerinin etkileyici olduğunu söylemiş ve Peygamber Efendimize (s.a.v.) bu kimseleri tanıtmaya başlamıştır. Hz. Allah o münafıkların sözlerinin etkileyici ve tesirli olması sebebiyle, konuştuklarında dikkatleri celbettiklerinden bahsettikten sonra bu kimselerin duvara yaslanmış

---

[333] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/402-403.

[334] el-Münâfikûn 63/4. وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْۗ وَاِنْ يَقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْۗ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌۗ يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْۗ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْۗ قٰتَلَهُمُ اللّٰهُۚ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ

[335] el-Münâfikûn 63/1-3.

kütükler gibi ruhsuz bendenler, hayalsiz gölgeler[336] olduğunu ve her söyleneni kendi aleyhlerine sandıklarını ortaya koymuş, onların düşman olduğundan ve sakınılması gerektiğini emrederek peygamberini ve bütün mü'minleri uyarmıştır.

Âyette tanıtılan münafıkların, cisimlerinin güzelliği noktasında yapılan açıklamalardan hareketle, Peygamberimiz (s.a.v.) zamanından yaşamış Medine münafıklarından Abdullah b. Übeyy, Muğis b. Kays, Ced b. Kays ve arkadaşlarının söz konusu münafıklar olabileceğini söyleyen müfessirler bulunmaktadır.[337] Bu görüşün tam aksine, âyette münafıkların bir oduna benzetilmesinin, sessiz kaldıkları müddetçe tıpkı güzel yontulmuş bir odun gibi göze hoş göründüklerine ancak, konuştukça içi boş olan odun gibi duygudan, ruhtan, heyecandan yoksun olarak boş bir şekilde konuştuklarına bir işaret olduğunu söyleyen müfessir de bulunmaktadır. Konuşmaları açısından getirdiği bu yorumun yanında bir de duvara yaslanmış olmalarını da kendilerinde hiçbir canlılık belirtisi ve tek başlarına ayakta duracak kadar güce sahip olmadıklarına bir işaretin varlığına dikkat çekmiştir.[338] Âyette geçen, işittikleri her sesi kendi aleyhlerine sanmaları şeklindeki ifadeyi, korkak olduklarından kendilerine bir zarar geleceği endişesiyle ne zaman yüksek bir ses işitseler, hemen tırstıklarına dair görüşler serdederek tefsir etmişlerdir.[339]

Söz konusu âyetin tefsirinde Küçük, *"onların kalıpları hoşuna gider"* ifadesini münafıkların sahip oldukları makamlar olarak tefsir etmiş ve bugün âyette zikredilen o kimselerin kalıplarının amir, âlim, patron, öğretmen gibi statüleri olduğunu söylemiştir. Yani onların cisimleri dışarıdan bakıldığında bir makam sahibi, itibarı yüksek kimseler olarak görünmektedir. Peygamber Efendimize (s.a.v.) cisimleri gösterişli olan mezkûr kimselerin kalıplarının hoşuna gitmesi, o makama sahip olanların iman etmelerini istediğinden dolayı olduğunu kaydetmiştir. Yine kütük benzetmesi üzerinden, onların ruhu olmayan cesetler olduğunu ve kendilerine elbise giydirilmiş ağaçlar olduklarından bahsetmiştir. Yaptığı bu açıklamaların ardından münafıkların dikkat çeken konuşmalarını açıklamış ve onların fesahat ve belagat ile konuştuklarını ifade ettikten sonra bahsettiği makam sahibi insanların da

[336] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9/320.
[337] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 8/69; Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/52.
[338] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3574.
[339] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 8/69; Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3574-3575.

günümüzde, ekran karşısına çıkıp etkileyici ve tesirli konuştuklarını söyleyerek bir gönderme yapmaktadır.[340]

Ayrıca müfessirimiz, bu tip kimselerin en ufak bir öksürükten dahi gizledikleri münafıklıkları ortaya çıkacak endişesiyle korktuklarını, gizlemeye çalıştıkları şeylerin önünde incecik bir perde olmasından dolayı en ufak bir rüzgarda açılacağını da bildiklerinden çok kolay korktuklarını söyledikten sonra, âyetin sonunda geçen *"Allah onların canlarını alsın"* ifadesini de ya Allah'ın (c.c.) direkt olarak o kimselere bedduası veya mü'minlere bu münafıklar hakkında böyle demeleri noktasında bir emri olduğu şeklinde yorumlamıştır.[341]

Küçük, münafıkların düşman olduklarına dair kısmı tefsir ederken başka âyetlerle irtibat kurarak meseleyi açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda *"İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır."*[342] âyeti, zikrettiği âyetlerden bir tanesidir. Müfessir bu âyette bahsedilen kimseleri içi başka dışı başka, kendisinin iyi bir Müslüman olduğuna ve insanlar için iyi şeyler düşünüp yapmak istediğine dair Allah (c.c.) adına yemin eden kimseler olarak tanıtmıştır. Böyle kimseleri dinleyenlere daha iyi tanıtmak adına güncelleme yaparak, seçim zamanı yaklaştığında kendilerinin alakası olmamasına rağmen vatan, millet, ezan, bayrak, kitap, Peygamber gibi mukaddesatı dillerine dolayan "Biz de çok iyi Müslümanlarız, tek amacımız İslam'a ve Müslümanlara hizmet etmektir." vaatleri ile Müslümanları kandıran kimselerin, işte bu âyette bahsedilen kimselere olduğunu söylemiştir. Bu tip kimselerin de en azılı düşman olduğunu, onlardan uzak durulması gerektiğini âyetin bağlamında zikretmiştir.[343]

Bu minvalde açıklamalarına devam eden müfessir, *"O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez."*[344] âyetini de verdikten sonra bahse konu kişilerin özelliklerini sıralamaya devam etmiştir. Bu bağlamda âyette geçen *"tevella"* ifadesinin "sizin yanınızdan ayrılınca" manasında olabileceği

[340] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/523-524.
[341] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/524-525.
[342] el-Bakara 2/204.
[343] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/526-527.
[344] el-Bakara 2/205.

gibi "bir işin başına geçince, birilerinin velayetini üstlenip idareci olunca" şeklinde iki anlamı da içerdiğini ortaya koymuştur. Bu kimselerinin âyette ifade edilen amaçlarının ilki olan fesat çıkarmak ifadesini küfrü ve şirki yaymak olarak tefsir etmiştir. İkinci amaç olan nesli bozma meselesini de günümüzde eğitim sisteminde yapılan değişikliklere, yetişen nesli Kur'an'dan, Peygamberden (s.a.v.) uzak ve habersiz bir şekilde büyütmek olarak açıklamıştır. Ayrıca bugün doğum kontrolü denen şeylerle henüz dünyaya gelmemiş ümmetin çocuklarına musallat olup onları itlaf edenlere değinmek suretiyle mevcut dünyamızda son dönemlerde çokça yaygınlaşan ve genç neslin çocuk yapmamaları için ellerinden geleni yapan sisteme karşı duyduğu kini açıkça ifade etmiş ve onların gerçek amaçlarını kendince ortaya koymuştur. Bu sistemi işletenlerin kimliklerini ve karakterlerini tam manasıyla ortaya koymak için nesli bozmak isteyen bu grubun, çok tatlı bir dille, gençlerini düşündükleri için böyle yaptıklarını söyleyen, "Aman siz bakamazsınız.", "Siz aç kalırsınız." gibi söylemlerle adete gençlerde, böyle bir dünyaya çocuk getirmek çok büyük bir tehlike arz ediyor bilincini oluşturmaya çalışan kimseler olduğunu söyleyerek vasıflarını ve tavırlarını açıkça ortaya koymuştur. Zikredilen söz konusu amaçlarının üçüncüsü de ekinleri bozmak olan bu kimseleri, sırf para uğruna, kurdukları fabrikalardan çıkan atıkları doğaya salarak insanları ve tabiatı zehirleyen kişiler sıfatıyla tanıtmıştır.[345]

Görüldüğü üzere Ali Küçük, konuyu güncel bir bakış açısıyla ele almış ve âyette bahsedilen münafıkları, öğretmen, patron, amir gibi belli makam sahibi, dili laf yapan, içlerinde gizlediklerinin ortaya çıkması endişesinden dolayı en ufak sesten ürken kimseler olarak tanıtmış, başka âyetlerle kurduğu irtibatlar vesilesiyle bunların sıfatlarını dini kendi çıkarları için kullanan, seçim zamanlarında Müslümanlardan görünmek adına tavır takınan, amaçlarını da şirki ve küfrü yayarak fesat çıkarmak, günümüzde çokça kullanılan doğum kontrol yöntemleri ile nesli itlaf etmek, ekinleri bozmak olduğunu söyleyerek bu kimseleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Aslında Küçük'ün tüm bu açıklamalarını yakın zamanda ülkemizdeki din-devlet-toplum arasındaki problemlerin yansıması olarak okumak yanlış olmayacaktır.

[345] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/527-528.

2.1.5. Müşriklerle İlgili Meseller

Kur'an'da özelliklerinden bahsedilen ve bizlere tanıtılan bir diğer grup da müşriklerdir. Bu kimseler Yüce Allah'la beraber başka ilahlara ibadet eden, Mevla Teâlâ'ya ortaklar koşan kişilerdir. Hz. Allah bu kimselerden *"İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksın."*[346] diyerek bahsetmiş ve bizlerin azılı düşmanı olarak tanıtmıştır. Düşmanımızı daha iyi tanımamız için de bu kimselerin hallerinden, tavırlarından, tutum ve davranışlarından ayrıntılı bir şekilde meseller yoluyla bahsedilmiş ve hangi özelliklere sahip oldukları ortaya konmuştur.

2.1.5.1.Gökten Düşüp Kendisini Kuşların Kaptığı ya da Rüzgarın Sürüklediği Nesneye Benzetilmeleri

Yüce Allah "*Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri (O'nun birliğini tanıyan müminler olun). Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir."*[347] buyurarak bizlere münafıklarla alakalı bir misal vermektedir. Mevla Teâlâ, bu âyetin evvelinde putlardan sakınılması gerektiğini ifade ettikten sonra, putlara tapan, Allah'a (c.c.) başka ilahları denk tutan kimseleri gökten yani yüksek bir yerden düşüp paramparça olan, rüzgarların uzak diyarlara savurduğu kişi olarak tanıtmıştır. Şirk günahının vahametinden bahseden bu mesel, bu günaha dalmış kimseleri veya içinde bulundukları ruh hallerini farklı bir temsille ortaya koymaktadır. Burada zikredilen ruh hali kimi kaynaklar da müşriklerin kıyamet günü yaşayacakları durumun tasviri olarak açıklanmıştır.[348]

İncelediğimiz tefsirlerde bu meselin açıklaması sadedinde pek fazla malumat bulunmasa da Kutub, âyette dikkat çeken hususun sahnenin sertliğinin metinde yer alan "fe" harfi ile sağlanan hızlı sıralanışın yanında hareketin çabukluğu olduğunu söylemiştir. Bu meselin müşriklerin hallerini çok güzel bir şekilde ifade ettiğini söyleyen Kutub, Allah'a (c.c.) ortak koşan kimselerin, imanın yüce ufuklarından yokluğa, uçsuz bucaksız bir boşluğa doğru yuvarlandıklarını söyleyerek meselle

---

[346] el-Mâide 5/82.

[347] el-Hac 22/31. حُنَفَاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاۤءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِي بِهِ الرّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ

[348] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/236.

müşriklerin irtibatını ortaya koymuştur. Yine bu kimselerin sağlam bir temele yani tevhid temeline bağlanmadıklarını, bundan dolayı da güvenli yurtlarını yitirdiklerini, sığınabilecekleri herhangi bir sığınaklarının olmadığını, bu durumun neticesinde de nefsâni arzularının kendilerini bir rüzgâr gibi savurduğunu söyleyerek konuyu açıklamıştır.[349]

Âyetin girişinde yer alan uyarılardan bahseden Küçük ise insanın sadece Yüce Allah'a kul olması gerektiğini vurgularken, hayatın hiçbir alanında onun dışında bir otoritenin kabul edilmemesi gerektiğini söylemiş ve yaşamın belli bölümlerinde Allah'ın (c.c.) dediklerini uygulayan, belli bölümlerinde ise başkalarının veya kendisinin kanunlarını uygulamak suretiyle hayatını parça parça edenlerden olunmaması gerektiğini söylemiştir. Yaptığı bu girizgahın ardından, fıtratta bulunan tevhit anlayışını bozan kimselerin ruh hallerini, âyette bahsedilen mesele benzetmiş ve böyle kimseleri, Hz. Allah'ın kanunlarını hayatın her alanına uygulamayıp sanki Mevlâ Teâlâ her şeye karışamaz anlayışı ile hareket edenler olarak tanıtmış ve âyette geçen benzetmenin sebebini de böylece ortaya koymuştur. Bahse konu meseli somut bir hale getirmek adına, müşrik olan kimselerin Hz. Allah'a kulluktan kaçmalarının neticesinde başlarına kuzgun gibi tağutların çöktüğünü, bir olan Allah'a (c.c.) kulluktan kaçarken şeytanın, nefsin, karısının veya kocasının, ana babasının, politik ve dini liderlerinin, ağasının, patronunun, çevresinin, örf ve adetlerinin, modanın ve bunun gibi daha birçok tağutun kulu olduklarını söyleyerek, paramparça hale geldiklerini beyan etmiştir.[350]

Böylece müfessir, âyette zikredilen müşriklerin parçalanmışlıklarının temsilini, şirk koşmak suretiyle bir olandan vazgeçip birçok ilaha tapmayı bir parçalanma olarak açıklayarak âyetle bir irtibat kurmuş ve bu tip insanları yöneten, kendi emirleri altında gezdiren birçok gücün mevcut olduğunu vurgulayarak âyeti tefsir etmiştir. Diğer bir ifadeyle toplumda var olan birtakım problemli anlayış ve yaşayışları bu kez de müşrikler için verilen bir mesel üzerinden dile getirmiştir. Dolayısıyla toplumdaki bazı basit ilişkileri Allah'a şirk koşmayla özdeşleştirdiği bu tür yerlerde Küçük'ün Seyyid Kutub'la birebir aynı düşünceyi dile getirmesi onun etkisini net bir şekilde göstermektedir.

---

[349] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2421.

[350] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 10/525-526.

2.1.5.2. Allah'a Ortak Koşulan Varlıkların Bir Sineği Bile Yaratamaması

Yüce Allah, müşrik inancının anlamsızlığını ve yanlışlığını aklın idrak edebileceği bir argümanla ortaya koyarak; *"Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!"*[351] buyurmuştur. Yaratılış açısından küçük bir varlık gibi görünen, fakat içerisinde olağanüstü mucizeleri barındıran sinek örneği üzerinden, taptıkları putların acizlikleri açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Bir sineği yaratmak bir yana, o sineğin kendilerine vereceği zararı dahi defedememelerini, kendilerini ona karşı koruma noktasındaki acizliklerini aklın idrakine sunmak suretiyle, onlara tapınmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Âyetin sonunda da ifade edildiği gibi isteyen yani ona tapıp ondan medet uman, yardım bekleyen, şifa ve bereket bekleyen de aciz, istenen o putlar da bunları yapma noktasında aciz varlıklardır. Âyetin sonunda yer alan *"İsteyen de âciz, kendinden istenen de!"* ifadesinde bulan kendisinden istenen diye bahsedilen putlardır. İsteyen diye söz edilen ise kimileri tarafından müşrikler, kimileri tarafından da kendilerinden bir parça koparan sinek olarak açıklanmıştır.[352]

Âyette özellikle sinek örneğinin verilmesinin nedeni açıklanırken hem küçük olması hem de en tehlikeli hastalıkların mikrobunu taşıyıcı özelliklerinin bulunmasını zikretmişleridir. Sineğin veba, verem, tifo gibi ölümcül hastalıklara neden olmasından dolayı insanlar ne kadar güçlü ve kuvvetli olsalar da küçücük bir hayvanın, kendilerine vereceği zararı engelleyememelerine bir işaretin olduğu, bundan dolayı da sinek örneğinin verilmesi, Kur'an'ın i'câzının göstergesi olarak zikredilmiştir. Âyette sineğin zikredilmesinin nedenlerinden bir diğeri de eziklik duygusunu daha derin bir şekilde hissettirmektir. Şöyle ki; sineği yaratmanın mahlukat açısından zorluğu ve imkansızlığı, bir deveyi veya fili yaratmakla aynıdır. Ancak sineğin küçük bir varlık olmasından dolayı onu yaratamamanın verdiği eziklik diğerlerinin vereceği histen daha yüksek olmaktadır. Bu özelliklere ilaveten âyette "Bir yırtıcı hayvan onlardan bir şey kapıp götürseydi bunu geri alamazlardı." ifadesi kullanılsaydı bu zayıflığa değil güçlülüğe işaret ederdi. Böylece sinek örneğinin

---

[351] el-Hac 22/73. يَا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُۚ اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَاباً وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُۚ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئاً لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

[352] Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân*, 4/137; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 7/275.

verilmesi zikredilen nedenlerinden dolayı Kur'an'ın olağanüstü ifade tarzını göstermektedir.[353] Ayrıca âyette ortaya koyulan pratik örnekle, müşriklerin ortak koştukları ilahların ne denli güçsüz ve çaresiz olduklarının yanı sıra, müşriklerin inanç sistemlerinin de ne derece çürük ve anlamsız bir şey olduğu somutlaştırılmaktadır.[354]

Güncel bir bakış açısıyla meseleyi ele alan Küçük, âyette bahsedilen müşriklerin tapındıkları şeylerin vasıflarını sayarken, kendilerine ibadet edilen, şifa beklenen, hukuk dilendikleri, yasa bekledikleri kimseler olarak zikretmiştir. Günümüzde milyonlarca insanın kendisine tapındığı, binlerce askeri olan put tanrılarının üzerlerine bir kuş pislese dahi engel olamamalarını âyette geçen sinek meseline benzetmiştir. Ayrıca İslam ile küfür ve şirk mantığının ayrıldığı noktanın da burası olduğunu ifade etmiştir. Yani İslam dininde koruyan Allah (c.c.), korunan kullardır, küfür ve şirk inancında ise bunun tam tersine koruyan kullar, korunan tanrılardır, diyen Küçük, eğer durum böyle olmasa o taptıkları putların tapılmaya layık varlıklar olarak kalmaları mümkün olmadığını söylemiştir.[355]

Görüldüğü üzere müfessir, şirk mantığı ile İslam mantığını mukayese etmiş ve ikisinin ilah anlayışı arasındaki farkı ortaya koymuştur. Müşrik kimselerin şirk koştukları varlıkların tanrı olarak kalabilmesi ve değer görebilmesi için, kendilerinin o tanrılarını korumaları gerektiğini söylemiştir. Ayrıca müşriklerin şirk koştukları varlıklardan bahsederken diğer müfessirlerden farklı bir yaklaşımla, kendisinden kanun bekledikleri, kendilerini yönetecek hukuk sistemlerine muhtaç oldukları kişiler olarak tanıtmış ve bu yaklaşımıyla Allah'ın (c.c.) kanun ve yasaları dışında başka hukuk kurallarına bağlanma arzu ve isteğinin yanlış olduğunu ortaya koymuştur.

2.1.5.3. Kendilerinin Örümceğe, İnançlarının da Örümcek Yuvasına Benzetilmesi

Mevla Teâlâ, şirk mantığının nasıl bir durum olduğunu daha iyi kavrayabilmemiz için meseleyi bizlere, günlük hayatta karşılaştığımız ve somut bir durum üzerinden anlatmaktadır. Yüce Allah'tan başkasını dost edinenleri, O'ndan başkasına dayanıp güvenenleri, gayet dayanıksız ve en ufak bir etkiyle yıkılabilen bir

[353] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2443-2444.
[354] Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 6/76.
[355] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 11/40-41.

örümceğin evine benzeterek *"Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!"*[356] buyurmuştur. Yani onların dayanıp güvendikleri, hiçbir gücü olmayan varlıklar olarak anlatılmaktadır. Nasıl örümcek bir yuva yaptığında kendisini sağlam bir evin içerisinde zannediyorsa o müşrikler de Allah'tan (c.c.) başka ortaklarını da öyle sağlam ve yıkılmaz zannetmektedirler. Onların kendilerini korudukları vehmiyle yaşarlar. Ne sıcaktan ne soğuktan korumayan bir ev gibidir onların Allah'tan (c.c.) başka edindikleri ilahlar. Halbuki durum bunun tam tersidir. O putlar ne kendilerini koruma gücüne ne de başkasını himaye etme kuvvetine sahip değildir.[357]

Radikal bir yaklaşıma sahip olan Kutub, âyette bahsedilen örümcek yuvasını açıklarken insanların aldandıkları birkaç grubu zikretmiştir. İnsanların birtakım güçlere aldandıklarını, onların çekiciliğine kapılıp da kendilerine ilah edindiklerini ve himayeleri altına girdiklerini söylemiştir. Bu tip şirk koşan insanlar, bazen iktidar sahiplerinin ellerinde bulunan caydırıcı güce aldanarak, bu otoritenin yeryüzünde dilediği her şeyi yapmaya güçlerinin olduğunu zannederler. Bu zanlarından dolayı korkarak ve ümit ederek bu gücün himayesi altına girmeye çalışırlar. Müfessirin zikrettiği ilk grup budur. İnsanların aldanıp Allah'a (c.c.) ortak koştukları ikinci grubu ise zenginlik ve mal varlığının sağladığı güç olarak açıklamıştır. Zenginliğin ve mal varlığının çok olmasının bir üstünlük sağladığını düşündüklerinden ve insanların sırtına binmek için bir vesile olarak gördüklerinden, zenginlik ve malı tek otorite kabul edip ona dayanmakta olduklarını ifade etmiştir. Üçüncü olarak da insanların bilimin gücünü aldandığını söylemiştir. Zenginliğin, gücün, malın ve servetin sadece bilim sayesinde olduğunu zannederek tıpkı mabetlerde ibadet eden kullar gibi taparcasına bilime yönelmek suretiyle Allah'ın (c.c.) otoritesini görmezden geldiklerine vurgu yapmıştır. Bunları sıraladıktan sonra, insan, tüm bu sayılanları yaratanın, onlara egemen olanın, onları bahşedenin Allah (c.c.) olduğunu unutunca, onların göz kamaştıran güç, otorite, zenginlik gibi özelliklerine aldandıklarını beyan etmiştir.[358]

---

[356] el-Ankebût 29/41. مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِۚ اِتَّخَذَتْ بَيْتاًۜ وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِۘ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

[357] Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl*, 3/381.

[358] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2736-2737.

Yaptığı bu açıklamaların ardından müfessir, âyetin Müslümanlar açısından içerdiği mesajı aktarmıştır. Müslüman dava adamlarının, çeşitli baskı ve işkenceden geçerken, yeryüzündeki güçlerin onlara uyguladıkları her türlü şiddete karşı, o kimselerin tıpkı âyette ifade edildiği gibi örümcek ağından başka hiçbir güçlerinin olmadığını akıllarından çıkarmamaları gerektiğini vurgulamıştır. Müslüman dava adamı varlık alemindeki güçlerin gerçek mahiyetini bildiğinden, her şeyin sahibi olan Yüce Allah'a dayanması gerektiğini ve o güçlerin kendisini aldatmasına, satın almasına müsaade etmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[359]

Çağımız müfessirlerinden olan Ali Küçük, yukarıda zikrettiğimiz açıklamalara nispeten yakın birtakım görüşler serdetmiştir. Müfessir, âyeti tefsir ederken Hz. Allah ve örümcek karşılaştırması yapmış ve Rabbimizin velayeti, örümceğin velayeti, Rabbimizin koruması, örümcek evinin koruması şeklinde mukayesede bulunmuştur. Bu mukayeselerinin içerisinde Rahmân'ın velayetinde olanlar ve Mevla Teâlâ'nın aldığı kararları uygulayanlar ile velayetini başkasına teslim eden, başkasının koyduğu kanunları uygulayan, Mevla Teâlâ'ya teslim olmak yerine müdürüne, amirine, siyasetçilerine, A.B.D'ye teslim olanları da zikretmiştir. Bunları saydıktan sonra Allah'ın (c.c.) karşısında hangi güç olursa olsun, ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar onların durumunun örümcek evi gibi olduğuna ve evlerin en güçsüz ve dayanıksızı o ev olduğuna dikkat çekmiş, bunun ardından da âyette Yüce Allah'ın insanların tapındıkları bu varlıklar karşısında sonsuz güç, kudret ve ilim sahibi olduğuna bir vurgunun bulunduğunu söylemiştir.[360]

Âyette geçen örümcek ağı temsilinin, Hz. Allah dışında dayanılan, güvenilen kim varsa hepsini kapsadığını ifade eden müfessir, Yüce Allah koyduğu kanunlar dururken, kendi çıkarlarından dolayı başkalarının sistemlerini, kurallarını kabul eden kimselerin, bu dayandıkları ve Yüce Allah'a rağmen kurallarını uyguladıkları kişi ve devletlerin ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar hepsinin âyette ifade edildiği gibi en dayanaksız ev olan örümcek evi gibi olduğunu söyleyerek, insanları sadece Allah'a (c.c.) kul olmaya, onun kanunlarına sarılmaya davet etmiştir.[361]

---

[359] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2737.
[360] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 12/241.
[361] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 12/242.

Yine diğer âyetlerde olduğu gibi güncel açıklamalar yapan Küçük, bu âyetin yorumunda Seyyid Kutub'un görüşlerinden etkilenmiş izlenimi vermektedir. Her ikisi de bazı güçlerin kimileri tarafından çekici ve cazip görülmesini doğru bulmadıklarını, insanların güçlü diye hayranlık duydukları kişiler ve devletlerin aslında bir örümcek ağı kadar güçsüz ve dayanıksız olduklarını söylemişlerdir. Ali Küçük'ün bunun gibi birtakım benzer açıklamalar yapmış olması Kutub'dan etkilendiğini göstermektedir.

2.1.5.4. Kölenin Efendisine Denk Olmayışının Temsili

Kur'an'da bulanan temsillerin amaçlarından biri de soyut bir meseleyi somut bir şekilde muhatabın zihninde canlanacak bir tarzda anlatmaktır. Allah Teâlâ *"Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir: Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda -birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit (haklara sahip)- ortaklarınız var mı? İşte biz âyetlerimizi, aklını kullanacak bir kavim için böylece açıklıyoruz."*[362] âyetinde, insanların soyut bir meseleyi anlayabilmeleri için, kendi yaşantılarından bir temsil getirerek, somut bir tarzda, durumu akla yakınlaştıracak sorular sorarak şirke dalmış olanları uyarmıştır. Şirk koşanlara, kendi mallarında ve sahip oldukları her ne servet varsa onlarda, ellerinin altında bulunan kölelerini ortaklar yapıp yapmadıklarını sorarak o şirk ehlini akıllarını kullanmaya teşvik etmiştir. Şayet akıllarını kullanırlarsa nasıl kendi mülklerine başkasını ortak etmiyorlarsa yerlerin ve göklerin mâliki olan Allah'a (c.c.) ortak koşmamaları gerektiğini idrak edeceklerdir.

Şirkin nasıl bir yanlış olduğunu Allah Teâlâ muhataba, kendisinden bir pay biçerek anlayabileceğini göstermektedir. Elinizde bulunan mallar size Allah (c.c.) tarafında mülk olarak verilmiş ve geçici olmasına rağmen kimseyi onlara ortak etmiyorsunuz da bu nimetleri var etme yoluyla sahip olan, malik oluşu sonsuz olan Allah'a (c.c.) nasıl ortaklar koşabiliyorsunuz, sorusuyla Mevla Teâlâ gerçekleri ortaya koymuştur.[363]

Kimi müfessire göre, âyete zikredilen bu örnek, sadece putları Allah'a (c.c.) ortak koşanlar için değil, melek, cin, ağaç gibi türü ne olursa olsun herhangi bir şeyi

---

[362] er-Rûm 30/28. ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلاً مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

[363] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 6/253.

ilahlıkta ortak kabul edenler için verilmiştir. Ayrıca soru sorarak verilen bu örneği, mantık kurallarına ve doğru düşünmeye dayanan, gayet yalın, kesin yargılı, tartışma götürmez bir geçek olarak muhataba sunulduğunu söylemişlerdir.[364]

Besâiru'l-Kur'ân eserinin müellifi, âyette zikredilen insanların sahip oldukları mülkleri ve köleleri açıklarken, vaaz formatında anlattığından ve dinleyenlerinde meseleyi kolay kavrayabilmesini hedeflediğinden dolayı günlük hayatın içerisinden örnekler vererek tefsir etmeye çalışmıştır. Mülkleri açıklarken bunların, dünyada sahip olunan tarla, şirket, fabrika, müdürlük ve amirlik gibi şeyler olduğunu ifade etmiş ve verenin Allah (c.c.) olduğunun vurgulamıştır. Âyetteki köle ifadesini, işverenin altında çalışan işçiler, amirin emrinde çalışan memurlar, ülke yöneticisi için o ülkenin halkı olduğunu söyleyerek tefsir etmiştir. Nasıl ki bu saydığımız makamdaki insanlar kendi işlerine, altında bulananları ortak etmiyorsa iş yeri sahibi işçilerine, "Gelin bu iş yeri hepimizin." veya fabrikatör çalışanlarına "Bu fabrikanın kazancına sizde ortaksınız, sizin de hakkınız var, gelin bu kazancı hep beraber bölüşelim." demiyorsa Yüce Allah'ın mülkünde de ona ortak tutmanın doğru olmadığını bahse konu temsili açıklarken söylemiştir.[365]

Görebildiğimiz kadarıyla müfessir, direkt isim olarak belirtmese de "Deizm" düşüncesini de bu âyetin tefsirinde eleştirmiştir. Dünyaya karışmayan bir tanrı anlayışına sahip olan bu inanışı, Allah'ın (c.c.) mülkünde, onu devre dışı bırakıp da kendisini hak sahibi olarak görmek şeklinde açıklamıştır. Bu kimselerin de âyette bahsedilen kimselere benzediklerini, sahip olduklarına kimseyi ortak tutmazlarken, Hz. Allah'ın mülkü olan yer yüzünde kendilerini hak sahibi olarak görüp, asıl sahibi devre dışı bırakmaya çalıştıklarını söylemiş ve söz konusu kişileri âyetin kapsamında değerlendirmiştir.[366]

Görüldüğü üzere Küçük, diğer müfessirlerden farklı olarak âyette zikredilen mülklerin neler olduğunu insanların kolay anlayabilmeleri için tarla, şirket, fabrika gibi örnekler vermiştir. Ayrıca âyette geçen köle ifadesini, günümüzde böyle bir uygulamanın da mevcut olmaması hasebiyle farklı bir yaklaşım ortaya koyarak iş verenin emri altında çalışan işçi, amir altında çalışan memur olarak açıklamıştır.

---

[364] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2766.
[365] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 12/301.
[366] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 12/301-302.

Kur'an'da bulunan itikadî alana dair açık mesel âyetleri Ali Küçük başta olmak üzere belli başlı çağdaş müfessirler üzerinden ele alındıktan sonra şimdi de amelî noktada içeriğe sahip olan, muhtevasında amelî alana dair mesajlar barındıran açık mesel âyetleri, "Amelî Konularla İlgili Meseller" başlığı altında incelenecektir.

2.1.6. Ehl-i Kitapla İlgili Meseller

Ehl-i kitap kullanımı, "İlahî bir kitaba inananlar." anlamına gelen bir tamlamadır. Bu yönüyle içerisine Müslüman, Yahudi ve Hristiyan olanlarla birlikte diğer ilahi kitaplara iman eden herkes girmektedir. Ancak Kur'an'da, genellikle Mekke döneminin sonları ve Medine döneminde nazil olan âyetlerde yer alan, toplam otuz bir defa geçen Ehl-i kitap kullanımı Tevrat ve İncil'e inanan Yahudi ve Hristiyanlar için kullanılır.[367] Mevla Teâlâ bu âyetlerle bizlere kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanları tanıtmış, onların tutum ve davranışlarından haberler vermiştir.

Bu başlık altında Ehl-i kitabın hallerinden açık temsîli bir anlatımla haber veren âyetler, Ali Küçük'ün tefsiri merkeze alınarak çağdaş bazı tefsirler üzerinden ele değerlendirilecektir

2.1.6.1. Allah'ın Kitabını Terk Etmelerinin Temsili

Ehl-i kitaptan bir grubun, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hakikat olduğunu bilmelerine rağmen onu inkâr etmeleri, Allah (c.c.) tarafından kitaplarını (Tevrat veya Kur'an)[368] arkalarına atanlar benzetmesi yapılarak, *"Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince ehl-i kitaptan bir gurup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terkettiler."*[369] şeklinde tanıtılmıştır. Oysaki Peygamber (s.a.v.) onların ellerinde bulunan Tevrat'taki bilgileri doğruluyor ve böylece hak peygamber olduğunu o kimselere kanıtlıyordu. Fakat ellerinde kitap bulunanlar inatlarından O'nun peygamber olduğunu kabul etmiyor ve kitaptaki bilgileri bilmiyormuş gibi davranıp Hz. Muhammed'in peygamberliğini

---

[367] Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerîm'e göre Ehl-i Kitap (Ehlü'l-Kitap)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Ağustos 2005), 32-33.

[368] Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz*, thk. Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şamiye, 1989), 121; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 1/147; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/362.

[369] el-Bakara 2/101. وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

inkâr ediyorlardı. İşte bu durumu Yüce Allah bizlere bir temsil kullanmak suretiyle anlatmıştır.

Âyette bulunan *"Sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terkettiler."* kısmında yer alan arkalarına attıkları kitabın ne olduğu konusu çağdaş müfessirler arasında iki faklı görüş öne çıkmaktadır. Kimi müfessirlerin savunduğu birinci görüşe göre, arkalarına attıkları kitaptan kasıt, Tevrat'ın içerisinde yer alan Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik edici ve O'nun peygamberlik vasıflarını tasvir eden kısımları tahrif edip kitaplarından çıkarmaları olarak açıklanmış ve Tevrat'ın tamamının terk edilmediği görüşü savunulmuştur.[370] İkinci görüşte ise arkalarına attıkları kitap, Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an'dır.[371]

Âyette bahsedilen söz konusu davranışın, Yahudilerin yaptıkları her antlaşmayı aralarında bir grubun bozmasına bir örnek oluşturduğu görüşü bulunmaktadır. Allah (c.c.) onlardan kendilerine gelen her peygamberi doğrulayacaklarına dair söz almış olmasına rağmen[372] onlar Hz. Muhammed'i yalanlamışlar ve yine verdikleri sözden caymışlardır. Ayrıca bu âyette alaycı bir tavrın bulunduğu da söylenmektedir. Kendilerine daha önceden kitap verilmiş olanlara yeni bir kitap geldiğinde onu inkâr etmeleri alayın konusu olarak bahsedilmiştir. Çünkü putperest bir kavmin böyle bir kitap geldikten sonra inkâr etmesi şaşılacak bir durum değilken, daha önceden kendilerine kitap gelmiş ve bu hakikati biliyor olmalarına rağmen inkâr etmeleri hayret edilecek bir durumdur.[373]

Meseleyi biraz daha basit ve güncel bir tarza ele alan Küçük, kitabı arkaya atmak demenin, kitabın önüne başka kitaplar geçirmek veya kendi düşüncelerini, şahsi kanaatlerini, kendi değer yargılarını, şahsi menfaatlerini kitabın önünde tutmak anlamına gelebileceğini söylemiştir. Bununla birlikte kitabı arkaya atmak söylemiyle, kitaptan yüz çevirmek, onunla ilgiyi ve alakayı kesmek, hayatında yaptığı herhangi bir şeyi kitap ne der diye düşünmeden yapmak, sanki kitabın varlığından habersiz yaşamak, şeklindeki manaların kastedilmiş olabileceğini ifade etmiştir. Yaptığı bu açıklamaların ardından, günümüz Müslümanlarının da kitaplarına yani Kur'an'a, bahsettiği şekilde muamele ettiklerine vurgu yapmış ve

[370] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1/624-625; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/205.
[371] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/94-95.
[372] el-Mâide 5/12.
[373] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/94-95.

kitabın ikinci, üçüncü plana atıldığını, kitaptan önce nice hayaller kurulduğunu ortaya koymuştur.[374]

Müslümanlara şuur kazandırmak amacıyla açıklamalar yapan Küçük, diğer âyetlerin tefsirlerinde olduğu gibi bu âyette de toplumun sorunlarına değinmiştir. Toplumda meydana gelen Kur'an'dan uzaklaşma, yaşamın içerisinden Kur'an ve sünnetin kanunlarını çekip sadece dini uygulamalarda başvurulan bir kaynak haline dönüştürme sorununa değinmiş ve bunun yanlış bir durum olduğunu ifade etmiştir. Kur'an ve sünnetin hayatın her alanında söz sahibi olması gerektiğini, düğünlerde, kınalarda, dükkân açarken, ev yaparken vs. her noktada bu kaynakların var olması gerektiğini şiddetle vurgulamıştır. Böyle olmadığı taktirde âyette bahsi geçen kitabı arkalarına atanlar durumuna düşüleceğine de dikkat çekmiştir.

2.1.6.2.Tevrat'la Amel Etmeyen Yahudilerin Kitap Yüklü Merkeplere Benzetilmeleri

Yüce Allah, kendilerine kitap verilen ve bu kitabın indirdikleri ile sorumlu tutulan, fakat bu sorumluluğun farkında olmayan, kendisine emredilenlerden veya yasaklananlardan bîhaber yaşayan Yahudileri,[375] ciltlerle dolu ağır kitap yükü taşıyan merkebe benzeterek tanıtmış ve *"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."*[376] diye buyurmuştur. Yahudilerin Tevrat'la amel etmemeleri, ona sırt çevirmiş olmalarından dolayı Mevla Teâlâ o kişileri, Hz. Allah'ın âyetlerini yalanlayan kimseler olarak vasıflandırmıştır. Âyetin son kısmında da Yüce Allah'ın kanunlardan biri açıklanmış ve zalim bir topluluğun hidayete erdirilmeyeceği hatırlatılmıştır.

Âyette zikredilen Tevrat ile amel etmeme meselesini, Tevrat'ta bulunan ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik edici kısımların çıkarılması ve değiştirilmesi şeklinde açıklayan müfessirler bulunmakla birlikte,[377] "Burada

---

[374] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 2/108.

[375] Vâhidî, *el-Vecîz*, 1095; Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl*, 4/290; Âlûsî, *Rûhu'l-meʿânî*, 14/290.

[376] el-Cuma 62/5. مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَاراًۢ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

[377] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 8/33; Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/505.

kastedilen Tevrat'ta bulunan bütün şeriat ve akide hükümleridir." diyen de bulunmaktadır.[378]

Söz konusu temsilde zikredilen merkepler grubunun içerisine giren kişilerin sadece Yahudiler olmadığı, onlar gibi davranan herkesin yani Müslümanların da bu sınıfa dahil olduğunu söyleyen Küçük, kitabı bilip onunla amel etmeme eyleminin aslında merkepten daha aşağı bir mertebe olduğunu söylemiştir. Merkeplerin şuurlarının olmaması onların maruz görülme sebebi olabilirken, şuur sahibi insanların bilerek hakikatlerden yüz çevirmeleri, merkepten daha aşağı bir mertebede olmanın sebebi olarak zikredilmiştir. Müfessir, Kur'an'ı ezberleyen, onu okuyan, onu zihinlerine ve karınlarına dolduran, fakat bunların ardından onun hükümlerini yaşamayan, onun emrettikleriyle amel etmeyen, Kur'an hafızasında bulunmasına rağmen hayatında Kur'an'dan iz bulunmayan, onu ezberlememiş ve onunla tanışmamış kimselerden herhangi bir farkı olmayan kimseleri, âyette bahsedilen Yahudilerin durumuna benzetmiş ve kitap yükünü zihinlerinde, dimağlarında taşımalarına rağmen onun emirlerinden uzak bir hayat yaşamalarından ötürü bu tip insanların merkeplerden daha aşağı seviyede kişiler olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Bu sözlerine ilaveten Kur'an emanetinin sadece ezberlenerek değil bizzat hayata uygulanarak korunabileceğini, hükümlerinin uygulanmasıyla muhafaza edilebileceğini söylemiş ve anlaşılmayan, hayata yansıtılmayan, hükümleriyle amel edilmeyen bir kitabın asla muhafaza edilemeyeceğini hatırlatmıştır.[379]

Bu açıklamalarının ardından, Kur'an hafızları için kullanılan "Hâmil'i-l'Kur'ân" tabiri üzerinde birtakım beyanlarda bulunmuştur. Burada geçen "hâmil" kelimesinin Türkçemizde yer alan "hamal" kelimesi ile aynı manada olduğunu, taşıdığı yük ile onu taşımak dışında herhangi bir bağlantısının ve ilişkisinin olmadığı şeklinde anlaşılabileceğini söylemiş ve bundan dolayı da bu manada Kur'an'ın hamalı olmak, ne taşıdığından habersiz sırtlanmak manasında olduğunu belirtmiştir. Ele aldığı kelime üzerinde açıklamalara devam eden müfessir, söz konusu kelimenin yine köken bakımından aynı olup Türkçemizde yer alan "hamile" sözcüğüyle de bir ilişkisi olduğunu ifade etmiştir. Bu ikinci kelimenin manasını açıklarken kişinin taşıdığı yükün kendisinin olduğunu bilmesi, onu benimsemesi şeklinde beyanlarda

[378] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3567.
[379] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/506-507.

bulunmuştur. Daha sonra bizlerin Kur'an'ı yüklenme hususunda, ne taşıdığından habersiz kendisinin olmayan bir yük taşıyan hamal mı, yoksa bizzat kendisine ait alan ve kendisinden bir parça ifade eden hamile mi olmamız gerektiğini sorarak muhataplarını tefekküre teşvik etmiştir.[380]

Müfessir yaptığı bu açıklamaların ardından İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiği hadiste yer alan her bir özelliği maddeler halinde sıralayıp birtakım açıklamalarda bulunmuş[381] ve hem Kur'an yükünü yüklenmiş, ona muhatap olan her bir Müslümanın, hem de onun hafızı olmuş kimselerin nasıl bir yükün altında olduklarının farkında olmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Görüldüğü üzere müfessir yapmış olduğu açıklamalarda, âyette kitap yüklü merkepler olarak vasıflandırılmış Yahudilerden hareketle, Müslümanlara oldukça fazla uyarılarda bulunmuştur. Biz Müslümanların da yaşantımız itibarıyla zikredilen Yahudilere benzemeye başlamış olmamızın endişesinde olan Küçük, cenazeden cenazeye, ölüm yıl dönümlerinde veya başka birtakım programlarda okunup rafa kaldırılan bir Kur'an anlayışını, bu tehlikenin en temel göstergelerinden biri olarak ifade etmiştir. Bu güncel yaklaşımıyla da Müslümanları bu tehlikeye karşı uyarmıştır. Dolayısıyla onun bu yorumlarını mesel her ne kadar Yahudiler hakkında olsa da Kur'an'ın her bir âyetinde müminlere bir mesaj olduğu gerçeğini dile getirdiği şeklinde değerlendirmek gerekmektedir.

2.2. Amelî Konularla İlgili Meseller

Kur'an'da meseller üzerinden anlatılan konulardan birisi de amelî meselelerdir. Dinin emrettiği ve nehyettiği birçok amel bulunmaktadır. Yüce Allah (c.c.), bu emir ve yasaklarının mükafat ve ceza türünden bir karşılığı olduğunu da bizlere bildirilmektedir. Ancak bizler yaptığımız bir hayrın, iyi bir işin mükafatının nasıl ve ne kadar verileceğini tam olarak kestirebilme imkanına sahip değiliz. Örneğin bir kişi sadaka verdiği zaman bir sevap kazandığını muhakkak bilir ama bunun ölçüsünün ne kadar olduğunu, hangi oranda bir karşılığının olduğunu bilemez ve bunu insan tabiatı gereği merak eder. Veya bunun tam aksine bir kişi iyilik yapar ama onu yaparken içerisine riya, başa kakma, rencide etme gibi olmaması gereken

[380] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/507-508.
[381] Ayrıntılı bilgi için bk. Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/508-513.

şeyler karıştırır da bundan bir mükafat elde edeceğini zanneder. İşte Hz. Allah, bu gibi durumlarda, insanların karşılıklarının neler olduğunu, nasıl mükafat veya ceza alacaklarını, kavrayışımızın kolay olması için birtakım örnekler üzerinden haber vermiştir. Örneğin, Allah rızası için yapılan en ufak bir hayrın, yedi yüz başak veren bir tohum gibi olduğunun haber verilmesi,[382] bizlere infakın ne kadar değerli ve kazançlı olduğunu öğretmektedir. Bunun yanında gösteriş yaparak, hayır yaptığı kişiyi ezerek ve başa kakarak yapılan infakın da düz bir kaya üzerinde bulunan az bir toprak olduğunu ve en ufak bir yağmurda kayıp gittiğini bildirerek,[383] aslında yaptığı işin, uğraşın boşuna gittiğini hayatımızın içerisinden örneklerle gözler önüne serilmektedir. İşte bu başlık altında Allah'ın (c.c.), ameli meselelerle alakalı vermiş olduğu açık meseller ele alınacaktır.

2.2.1. Allah Yolunda İnfak Edenin Durumunun Yedi Başak Bitiren Daneye Benzetilmesi

Kur'an'ın o mûciz kelamından karşımızda duran *"Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir."*[384] mealindeki bu âyet, aklımızla tam karşılığını somutlaştıramadığımız, idrakinde zorluk çektiğimiz infak amelinin mükafatını somut bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca klasik kaynaklarda bu âyetin Osman b. Afvan (a.s.) ve Abdurrahman b. Avf (a.s.) hakkında nazil olduğu bilgisi yer almaktadır. Bahsedilen rivayete göre Allah Resulü Tebük seferine çıkmadan önce ashabına sadaka vermesine tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf (r.a.) elinde bulunan sekiz bin dirhemin dört binini getirip sadaka verdi ve geriye bıraktığı dört bin dirhem ile ailesini geçindireceğini söyledi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz ona *"Allah, tuttuğun ve verdiğin şeylerde seni bereketlendirsin."* diyerek dua etmiştir. Bunun ardından Osman b. Afvan (a.s.) da savaşa gidecek olanların teçhizatlarını kendisinin karşılayacağını söylemiş ve söz konusu âyet bu olay üzerine nazil olmuştur.[385]

---

[382] el-Bakara 2/261.

[383] el-Bakara 2/264.

[384] el-Bakara 2/261. مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَّاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

[385] Semerkandî, *Bahrü'l-ʿulûm*, 1/174-175.

Âyette bulunan harcamaların ne olduğu noktasında Yazır, hayır namıma yapılan her türlü harcama olmakla beraber, toplumun menfaatine yapılan hayırlarındır, demiştir. Bu minvalde sadaka-i câriye kapsamında değerlendirilen amellerin, kendisinden birçok kimsenin istifade etmesi ve devamlı olması nedeniyle, onlardan gelecek olan sevabın da aynı oranda sürekli ve fazla olacağını söylemiştir. Ayrıca yine âyette geçen Allah yolundan maksadın ne olduğu noktasında farklı görüşlerin bulunduğunu söylemiştir. Bu görüşlerden birinin, Allah'ın (c.c.) rızasını kazandıracak her türlü hayırlı iş, şeklinde yapılan yorum olduğunu kaydetmiştir.[386] Bununla birlikte "في سبيل الله" ifadesi hem örfte hem de şeriatta daha çok cihat için kullanılan bir kavram olmasından hareketle, bu âyette cihat yapan mücahidin sevabından bahsedildiğini, diğer amellerin karşılığının ise bire on olarak verildiğini söyleyenlerin bulunduğunu, ortaya koymuştur. Bu bilgileri verdikten son müfessir, kendi görüşünü ifade ederek yapılan iyi bir amelin en alt sınırının bire on olduğunu, bununla beraber cihat ve bazı harcamaların sevaplarının ise daha fazla olduğunu ifade etmiş ve bu ifadenin sadece cihat ile sınırlı olmadığını söylemiştir.[387]

Âyette bahsedilen mükafat, matematiksel bir işlem olarak bir tek tanenin yedi yüz taneye yükselmesi şeklinde bir anlatımla ifade edilmiştir. Kutub, söz konusu âyette bulunan canlı manzaranın bundan çok daha kapsamlı ve güzel, duyguları harekete geçirmesi ve vicdanları etkilemesi bakımından daha büyük bir şey olduğunu söylemiştir. Bu sözlerinin ardından da âyette bulunan bu manzaranın insanları Allah (c.c.) yolunda harcamaya ve vermeye teşvik ettiğini, sadaka vermenin mallardan eksilmek demek olmadığını izah ettiğini söylemiştir.[388]

Âyetin tefsirinde temas edilen bir başka husus da mü'min bir kişinin hiçbir hayrı küçük görmemesi gerektiğine, bir tane tohum kadar bir hayır yapma imkânı varsa onu yapması gerektiğine, zikrettiğimiz âyette işaretin bulunduğudur. Kişi bir taneden ne olur dememeli ve onu Allah (c.c.) için harcamalıdır. Bundan anlaşılan odur ki, mükafatı belirleyen, hayrın çokluğu değil, niyeti ve giderdiği ihtiyacın oranıdır. Elinde bir çuval hurması bulunup ondan bir tane hurma vererek hayır yapan ile elinde bulunan bir hurmayı kendisinin ihtiyacı olmasına rağmen yarısını

[386] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3/109-112.
[387] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 3/160-161.
[388] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/306.

başkasına paylaşanın sevabının eşit olmaması, zikredilen görüşe örnek olarak getirilmiştir.[389]

İncelediğimiz âyetin tefsirinde Ali Küçük'ün Yazır'ın görüşlerini kullandığını görmekteyiz. Küçük, Elmalılı'nın birtakım görüşlerini, ara ara yaptığı yorumların içerisinde kullanmaktadır. Bunun örneklerinden biri de ele aldığımız söz konusu âyettir. Bu durum bizlere Ali Küçük'ün çok fazla olmasa da kısmen Elmalılı'dan etkilendiğini de göstermektedir.

2.2.2. Başa Kakılarak Yapılan İnfakın Üzerinde Biraz Toprak Bulunan Kayaya Benzetilmesi

Allah (c.c.), hayır yaparken takınılması gereken tavır ve tutum hakkında bizlere somut bir misal vererek: *"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez."*[390] buyurmuş ve yapılması gerekeni izah etmiştir. Bahsedilen tavır başa kakma ve incitmenin yasaklandığı bir tutumdur. Yaptığı hayrı başa kakarak ve inciterek yapan kimsenin durumunu, bir kayanın üzerinde bulunan az bir toprağa ve yağan en ufak yağmurda üzerinden kayıp kayanın çıplak kalmasına benzetmiştir. Burada geçen başa kakmayı İbn Abbas (r.a.), Yüce Allah'a karşı olduğunu söylemiş, eziyet etmenin ise sadakanın verildiği kişiye karşı geçekleştiğini söylemiştir.[391] Ardından da yaptıkları hayırdan sevap namına kazandıkları bir şey olmadığı ifade edilmiştir.

Abduh, âyetin açıklamasını yaparken, Mutezîlilerin bu âyeti, büyük günahların, yapılmış iyi amelleri boşa çıkaracağına dair görüşlerine delil olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Kimilerinin, bu görüşe karşı 'Amelleri boşa çıkmak.' ifadesinden maksadın, yapılan amelin sevabı ile alakalı olduğunu söyleyerek, zikredilen bu görüşe cevap verdiklerini de aktarmış ve ardından da bu tartışmalara

---

[389] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 2/192; Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 3/160-161.

[390] el-Bakara 2/264. يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰىۙ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۗ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًاۗ لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا۬ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

[391] Hâzin, *Lübâbü't-teʾvîl*, 1/200.

girmenin yersiz olduğunu, âyette başa kakma ve incitme ile yapılan bir hayırdan beklenen faydanın sağlanamayacağının anlatıldığını kaydetmiştir. Ayrıca Mutezîleyi bu görüşlerinden dolayı Kur'an'daki hidayet metodunu anlamadıkları ve dinin terbiye etmek üzere geldiği insan fıtratını anlamadıklarını söyleyerek eleştirmiştir. Bu açıklamaları yaptıktan sonra, gösteriş için kılınan namazın, âyette bahsedilen başa kakma ve incitme ile yapılan hayır gibi hiçbir faydasının olmadığı, âyetin tefsiri bağlamında zikrettiği görüşleri arasındadır. Âyette geçen gösteriş yapma durumunu açıklarken, alim ve asker olmadıkları halde onların elbiselerini giyen kimse benzetmesini kullanmıştır.[392]

Âyette bahsedilen başa kakma ve gösteriş amelleri ile yapılan infakın sevapsız kalacağı ifade edilmiştir. Bu şekilde verilen sadakanın da kaya üzerinde bulunan az bir toprağa tohum ekmek gibi olduğu söylenmiştir.[393] Ayrıca söz konusu şekilde sadaka veren kişinin kalbi, imanın yüceliğini hissetmemesinden dolayı kaskatı kesilmiş fakat bu katılığını riya ile örten bir kalp olarak tanıtılmıştır. Nasıl ki kayanın sertliğini üzerinde bulunan az bir toprak kapatıyor ve yumuşak bir zeminmiş gibi gösteriyorsa riya da aynı o toprak gibi kalbi örtmekte ve onun sertliğini gizlemektedir. Bu benzetmenin ardından, yağmurun kayanın üzerinde bulunan toprağı alıp götürdükten sonra o kayanın bitki bitmez, ot yetişmez bir hale dönüşmesi, malını gösteriş için harcayan kalbin de hiçbir iyilik ve sevap elde edememesine benzetilerek açıklanmıştır.[394]

Yaptığı iyi amellerine riya, gösteriş karıştıran kişiyi anlatırken Küçük, bir hikâyeden bahsetmiştir. "Hizmetçi olan bir kadın, efendisini bir türlü memnun edemediğini söyleyerek ağlıyormuş. Ne yaptıysa ne ettiyse bir türlü efendisi onun yaptığı yemekleri beğenmiyormuş. Bunu dinleyen kişi ona ne yaptığını sormuş ve o da yemeklere en güzel yağı kullandığını, en güzel tabaklara koyduğunu, yaptığı yemeğin üzerine de en tazesinden bir hayvanın tezeğinden koyup kapattığından bahsetmiş ve bir türlü beğendiremiyorum demiş." Bunu anlattıktan sonra da âyetle bağlantı kurarak, "Bir kişi güzel güzel ameller yapıyor ama bunun üzerini tezekle yani riya ile örtüyor." diyerek, aktardığı hikâye ile bir benzerlik ortaya koymuştur.[395]

---

[392] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3/117-119.
[393] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 2/195.
[394] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/309.
[395] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 3/168.

Ayrıca müfessir, âyette geçen temsili açıklarken, sert bir kayanın üzerinde bulunan incecik bir toprak tabakasına ekin eken ve onlar büyüyüp yeşerdiğinde, onlara bakıp sevinen bir kimseden bahseder. Bu kadar uğraşın ve çabanın ardından, bardaktan boşalırcasına yağan bir yağmurun kendisine isabet etmesi nedeniyle, üzerinde bulunan toprak ve vermiş olduğu yeşilliklerin akıp gideceğinden söz ettikten sonra bunun nedenini, orada yetişenlerin köklerinin sağlam bir zemine tutunmaması olarak açıklar. Temsili bu şekilde biraz daha açıkladıktan sonra, imanı olmayan kişinin yaptığı hayır amellerinin kökleri sağlam bir zemine yani iman zeminine oturmadığından, bu amellerden gelecek olan sevap ve mükafatlar da öylece silinip gidecektir minvalinde açıklamalarla âyeti tefsir etmiştir.[396]

Ali Küçük'ün, güzel amellerin riya ile örtüldüğünü söylemesi, riyanın örtme özelliğin bulunduğuna işaret ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda Kutub'un açıklamalarına baktığımızda, onun da riyayı kalbi örten bir şey olarak açıkladığını görmekteyiz. Açıklamalar arasında mevcut olan bu benzerlik, Küçük'ün Kutub'tan etkilendiğini bir kez daha göstermektedir.

2.2.3. Allah Rızası İçin Yapılan İnfakın İki Kat Ürün Veren Güzel Bir Bahçeye Benzetilmesi

Mevla Teâlâ Bakara sûresinin 264. âyetinde, kendisine riya karıştırılmış, başa kakma ve eziyet ile yapılan infakın nasıl bir karşılığı olacağını somutlaştırarak anlatmıştır. Hemen bu söz konusu âyetin ardından; *"Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir."*[397] buyurmuş ve iman eden ve yaptığı hayırda sadece Allah (c.c.) rızası gözeten kimsenin karşılığını nasıl alacağını bizlere bir temsil üzerinden anlatmıştır. Böyle kimsenin durumu, bol yağmur ile ıslanan ve bu sayede mahsulünü verimli olarak veren, kendisine bol yağış isabet etmese de ufak bir ıslanmanın bile ürünlerini vermesi için yeterli olduğu bir bahçeye benzetilmektedir.

---

[396] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 3/168.

[397] el-Bakara 2/265. وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَتَثْبِيتاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Allah'ın rızasını kazanmak ve nefsindeki cömertlik duygusunu güçlendirmek için hayır yapan kimse, âyette bahsi geçen bahçe gibi elindeki imkân nispetinde infak etmekten, hayır yapmaktan çekinmez. Şayet kendine bol rızık verilirse o kişi de tıpkı âyette bahsedilen kendisine bol miktarda yağmur isabet eden tarlanın fazlasıyla mahsulünü vermesi gibi bol bol infak eder. Yok eğer az miktarda malı olursa yine Allah rızası için gücünün yettiği oranda harcamaktan geri durmaz. İşte böyle kimselerin hayrı, sürekli ve kesintiye uğramayan bir özelliğe sahiptir, şeklinde açıklamalarla meseli tefsir eden müfessir bulunmaktadır.[398]

İncelediğimiz âyetin evvelinde riya ve gösteriş ile yapılan infakın misalinin kaya üzerinde bulunan bir toprağa benzetilmesinden dolayı burada da zirai bir benzetme yapılarak yüksek yerde bulunan bir topraktan bahsedilmiştir. Bu iki misal arasında mükemmel bir uyum olduğu söylenmiştir. Riya ve gösteriş için yapılan infakın misalinde yağan yağmurun, bir kayanın üzerinde bulunan bir avuç toprağı yok ettiği gibi aynı şekilde sevapları yok etiğinden bahsedilirken burada bunun tam zıttı bir durum söz konusudur. Burada bahsedilen yağmur, sadakanın mü'minin kalbini temizleyip Hz. Allah ile olan bağlarını güçlendirdiği, malını ve hayatını arındırdığı, düzelttiği ve geliştirdiği gibi âyette bahsedilen toprağı geliştirmekte, temizlemekte ve verimini artırmaktadır. İşte Allah (c.c.) rızası için verilen sadaka ile söz konusu yağmur arasında böyle bir irtibat bulunduğu söylenmiştir.[399]

Bizim istifade ettiğimiz mealde, âyette geçen "وتثبيتا من انفسهم" ifadesini *"ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için"* şeklinde çevirmişlerdir. Ancak *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eserde müfessir, âyetin bu bölümünü *"kalplerindeki imanı sağlamlaştırmak için"* şeklinde tercüme etmiştir. Buna ilaveten bu ifadenin 5 farklı manada olabileceğini söylemiştir. İfade ettiği manalardan birincisinin, imanı sağlamlaştırmak, kalplerde bulunan imanı amellerle kuvvetlendirmek olduğunu söylemiştir. Zikrettiği ikinci mana, sadaka kelimesinin kökeninden de yola çıkarak, iman edenlerin kalplerindeki imanı doğruladıklarını, malın ve canın Hz. Allah'a ait olduğuna dair inançlarına, yaptıkları hayır amelleriyle kesinlik kazandırdıklarını ifade etmiştir. Zikrettiğimizi ifadenin müfessire göre üçüncü manası, Mevla Teâlâ için sürekli verebilmeyi becermek ve bu hususta sebat ehli olmaktır. Yani iman

[398]Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3/121-122. Bu âyetin tefsirinde müfessir, bir takım dilbilimsel açıklamalar ve kıraat farklılıklarına da değinmiştir.

[399] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/309.

edenler, kendilerini sürekli verebilmeye alıştırmak için infak ederler, şeklinde bir manaya sahip olduğunu söylemiştir. Dördüncü mana, söz konusu ifadenin kesin olarak emin oldukları halde veririler, anlamında oluşudur. Yani veren Allah'ın (c.c.) kat kat vereceği konusunda emin olduklarını göstermektedir. Bu görüşünü *"Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız (onda başarılı kılarız)."*[400] mealindeki âyetlerle irtibat kurarak desteklemiştir. Zikrettiği manaların beşincisinin yani sonuncusunun, nefsi mal sevgisi ve cimrilik hastalıklarından temizlemek ve Hz. Allah yolunda eğitmek için verenler, şeklinde bir muhtevaya sahip olduğunu ifade etmiştir.[401]

Müfessir âyette mezkur olan temsili, Bakara sûresi 264. âyette geçen meselle karşılaştırarak, ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını gösteriş yapma ve başa kakma amacıyla infak eden kimselerin tarlalarının bir çukur içerisinde olduğunu, ancak bu âyette bahsedilenlerin tarlalarının ise yüksek bir yerde bulunduğunu dile getirmiş ve alçakta bulunanların her zaman birçok tehlike ile karşı karşıya olduğuna, her türlü çerçöpün alçak, çukur yerlere atıldığına dikkat çekerek bir karşılaştırma yapmıştır. Ardından mü'minlerin âyette bulunan temsille benzerliklerini açıklarken, kendisine bol yağmur yağan tarlanın ürünlerini fazlasıyla vermesini, Yüce Allah için infak edenlerin çok verdikleri zaman bir taraftan da çokça nimet elde edeceklerine dair bir teşbihin olduğunu söylemiştir. Bunun tam tersine az bir miktar çisinti kadar verseler dahi hayırlarında başa kakma ve eziyet olmadığından Allah (c.c.) onlara yine bol bol rızık verecek olduğunda işaret ederek meselin ikinci kısmını açıklamıştır. Görüldüğü üzere müfessir, temsilde geçen *"üzerine bol yağmur yağmış"* ve "*yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer"* ifadelerini mü'minlerin verdiği hayra, bunların karşılığında tarlanın verdiği mahsulleri de Hz. Allah'ın onlara vereceği karşılığa benzeterek açıklamıştır.[402]

Müfessirin âyette bulunan "وتثبيتا من انفسهم" bölümünü diğer tefsirlerden farklı tercüme etmesi göze çarpan bir durumdur. Bu farklılığın ardından da birçok farklı açıdan açıklamalar yapması da ifade ettiği mananın güzel bir şekilde kavranmasına yardımcı olmuştur.

---

[400] el-Leyl 92/5-7.
[401] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 3/169-171.
[402] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 3/171.

Amelî alana dair Kur'an'da bulunan açık meseller incelendikten sonra şimdi de ahlâkî alana dair meselleri "Ahlâkî Konularla İlgili Meseller" başlığı altında ele alınacaktır.

2.3. Ahlâkî Konularla İlgili Meseller

Allah Teâlâ, Kur'an'da birçok âyette, insanların ve toplumların çeşitli ahlaki değerlere sahip olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu değerleri, bazen direk olarak herhangi bir mecazi anlatımda bulunmaksızın yapmakta, bazen de temsiller getirerek gerçekleştirmektedir. Örneğin verdikleri sözlerini ve ettikleri yeminlerini az bir dünya menfaati karşısında bozan kimselerden Allah (c.c.) *"Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır."*[403] diyerek, yaptıkları bu çirkin işten dolayı karşılaşacakları muameleden bahsetmektedir. Bunun yanında mü'min kimselere ahlaklı olmaları ve iffetlerini korumaları gerektiği hatırlatan *"(Resûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır."*[404] âyeti ahlaki öğretiler veren âyetler arasında zikredilebilecek örneklerdendir.

Kur'an'da ahlâkî öğütler veren birçok âyet olmakla birlikte burada hem ahlâkî mesaj içeren hem de içerisinde açık bir şekilde temsîli anlatımın bulunduğu âyetler ele alınacaktır.

2.3.1. Yeminlerini Bozanların Büktüğü İpi Çözen Kadına Benzetilmesi

Yüce Allah, Nahl sûresinin 92'nci âyetinde *"Bir toplum diğer bir toplumdan (sayıca ve malca) daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra, çözüp bozan (kadın) gibi olmayın. Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır."*[405] buyurarak, sözlerini bozan, ahitlerini yerine

---

[403] Âl'i İmrân 3/77

[404] en-Nûr 24/30.

[405] en-Nahl 16/92. وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثاً تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهٖ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

getirmeyen kimselerden bahsetmektedir. Bu kimseler, evvelce sağlam yeminler etmişler, fakat daha sonra karşılarına yeminlerini bozmalarına neden olacak en ufak bir menfaat çıktığında hemen sözlerinden dönen kişiler olarak tanıtılmıştır. Bu uyarı, Kureyşlilerin mallarına ve güçlerine aldanıp Mevla Teâlâ'ya ve Hz. Peygambere verdikleri sözden dönmemeleri için mü'minlere yöneliktir.[406] İşte bu tutum içerisinde olan kimseleri Mevla Teâlâ, sabahtan akşama kadar örgü örüp en sonunda onları bozan bir kadının durumuna benzeterek, yaptıkları şeyin ne kadar mantıksız olduğunu ortaya koymuştur. Bu hakikat ifade edildikten sonra da yeminlerinin aslında kendileri için birer imtihan olduğu hatırlatılmış ve içerisine düştükleri bu durumun kendilerine kıyamet günü haber verileceği bildirilmiştir.

Mısırlı müfessir Kutub, söz konusu temsili açıklarken, ahitlerini bozan kimselerin sabahtan akşama kadar düğümler bağlayıp sonra onu çözen kadına benzetilmesinde bir aşağılama, horlama ve garipsetme olduğunu söylemiştir. Onca çaba harcayıp düğümler bağlayan kadın, iradesinin zayıflığından, aptallığından ve bunaklığından dolayı nasıl o düğümlerini çözüyorsa işte ahitlerini yapıp bozanlar da tıpkı o kadının vasıflarını taşıdığını söyleyerek temsili açıklamıştır. Âyette zikredilen bu temsildeki amaç müfessir tarafından, verilen sözlerin bozulmasının çok çirkin bir durum olduğunu gönüllere hissettirmek olarak açıklanmıştır. Yaptığı bu açıklamalarına ilave olarak âyetin kapsamının, sadece şahıslarla alakalı olmadığını söylemiş ve devletlerin de birbirileri ile antlaşma yaptıktan sonra daha güçlü başka bir devleti destekçi olarak bulduklarında, "Devletimin çıkarı." diyerek daha önce antlaşma yaptığı kimselerle sözleşmesini bozmaması gerektiğinin de âyetin kapsamı içerisinde olduğunu zikretmiştir.[407] Bir diğer açıklamada ise ele aldığımız âyet, öncesi ve sonrası ile birlikte değerlendirilmiş ve bunların ahlaki ve genel sosyal prensipler açısından Kur'an'ın şaheserleri arasında yer aldığı söylenmiştir. Bu âyetler, sözün tutulması ve iyiliğin emredilmesin gereğini içeren etkileyici telkinler olarak değerlendirilmiştir.[408]

Besâiru'l-Kur'ân'da ise müfessir, diğer müfessirlerin de ortaya koymuş olduğu, sabahtan akşama kadar büyük bir özveri ile düğümleri bağlayan, bir şeyler ören kadının, akşamları onu çözüp bozmasındaki anlamsızlık ve akılsızlığı ile

[406] Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 6/405.
[407] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2191-2192.
[408] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, /170-174.

yeminlerini ve verdikleri sözleri bozanlar arasında bu akıl dışılık açısından benzerliğin bulunduğunu söylemiştir. İncelediğimiz diğer müfessirlerden farklı bir yaklaşımla, âyette zikredilen Hz. Allah'ın imtihanın, yapılan yeminler değil de yeminlerini bozmalarına sebep olan daha güçlü ve zengin kimselerin karşılarına çıkması olduğunu söylemiştir. Yani müfessir, Yüce Allah bir kişiyi, söz verdikten sonra karşısına daha güzel fırsatlar çıkartarak verdiği sözü bozup bozmayacağını görmek için imtihan ettiğini belirterek kastedilen mananın bu olduğunu iddia etmiştir. Bunlara ilaveten bir mü'minin söz verdiği kişi kâfir dahi olsa sözünden dönmemesi gerektiğini söylemiş ve böyle bir tavrın Müslümanın güvenilirlik özelliğine yakışmadığını söylemiştir. Açıklamalarının sonunda müfessir, bir kişi söz verdiği zaman sadece karşısındaki kişiye değil, o sözü Hz. Allah'a verdiğini unutmaması gerektiğini, söz vermekten doğan sorumluluğun sadece söz verdiği kişiye karşı değil Yüce Allah'a karşı bir sorumluluk olduğunu aklından çıkarmaması gerektiğini söyleyerek, dinleyenlere önemli mesajlar vermiştir.[409]

Küçük, âyetin açıklamasında diğer müfessirlerden faklı bir yaklaşımla bir imtihandan bahsetmiştir. Bahsettiği imtihan, kişinin bir söz verdikten sonra o sözden caymasını sağlayacak cazip teklifler karşısında vakur bir tutum sergileyip sergilemeyeceği hususudur. Ayrıca âyette geçen yemini bozan kişinin, ipini sıkıca bağlayıp sonra bozan kadına benzetilmesindeki ilişkiyi açılarken ikisinin de ortak özelliğinin yaptıklarının akılsızca bir davranış olduğunu söylemiştir. Biri uzun uğraşlarla yaptığı bir şeyi bozarken, diğeri de sağlamca, sıkı sıkıya verdiği sözü veya ettiği yemini bozmakta ve bu açıdan da aralarında bir ilişki bulunmaktadır.

2.3.2. Yüce Allah'ın Nimetlerine Nankörlük Eden Ülke Halkının Temsili

İbret alınması gereken bir hadise olarak dikkat çekici olan *"Allah, (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı."*[410] mealindeki bu âyette Yüce Allah, genel kabule göre Mekke toplumu fakat, kimilerinin Medine halkı diye ifade

[409] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/275-276.

[410] en-Nahl 16/112. وَضَرَبَ اللهُ مَثَلاً قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَداً مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللهِ فَاَذَاقَهَا اللهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

ettikleri bir toplumdan bahsetmektedir.[411] Bu toplumun, yaşadıkları yerde huzur, bolluk, bereket ve güven içerisinde bir hayat sürmekte oldukları haber verilmektedir. Bu kadar nimet ve refahın içerisinde bulunan bu insanlar Hz. Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere şükretmeyi terk edince, nankörlük yapmaya başlayınca, ellerinde bulunan bütün imkanlar, nimetler alınmış, açlık ve korkunun diyarı haline getirilmiştir. Bu anlatılan örnek, muhatabı olan herkesi derin tefekküre sevk etmektedir.

Bu âyette örneği verilen beldenin Mekke olduğunu söyleyen müfessirler bulunmaktadır.[412] Onlara göre, Mekke Hz. İbrâhim'in duasından[413] bu yana güvenilir bir belde olarak kalmıştır. Dışarıdan oraya gelen insanlar, Mekke'nin her türlü nimetinden yararlanabiliyor, kendisine asla zulmedilmiyordu. Bu durumun, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) tebliğe başlamasından sonra değiştiğini söyleyen kimi müfessir, Mekke'de bulunan kâfirlerin, Müslüman olanlara işkenceler yaptığından, onlara boykotlar uyguladığından bahsederek, durumlarının âyetle uyumlu olduğunu söylemiştir. Onların nankörlüklerini de Peygamber Efendimizi (s.a.v.) yalanlamak olarak açıklamışlardır. İşte bu durumun neticesinde de Yüce Allah'ın onlara açlık ve korkuyu tattırdığını söylemiştir.[414]

Meseleye daha güncel bir bakış açısıyla yaklaşan Küçük, burada zikredilen nankörlüğün, sadece Hz. Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetleri ve rızıkları hususunda olmadığını söylemektedir. Müfessire göre, insanlar yeryüzünde Yüce Allah'ın koyduğu yasaları bırakıp kendilerinin bir düzen kurmaya çalışmaları, Peygambere ve kitaba ihtiyaç duymadan kendimiz bir hukuk düzen kurabiliriz şeklinde iddialarda bulunmaları, huzur ve güven içerisinde bulunmalarının kendi çabalarının neticesi olduğuna inanmaları, âyette zikredilen nankörlük içerisine girmektedir. İnsanların böyle bir tutum içerisinde olmalarından dolayı da Hz. Allah'ın, o kimseler üzerinde bulunan nimetlerini kaldırdığını söylemiştir. İnsanların güven ortamından ve bol rızıklardan, korku ve açlık ortamına dönüşlerini açıklarken, bir zamanlar ülkemizde insanların sakallarını, baş örtülerini, Kur'an öğretimlerini gizlemeleri gerektiğini söyleyerek, güven ortamına sahip bir memleketten nasıl korku dolu bir vatana

[411] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/589.
[412] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2198; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/191.
[413] İbrâhîm 14/35.
[414] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2198-2199.

düştüğümüze işaret etmiştir. Ayrıca Mevla Teâlâ'nın bizlere vermiş olduğu nimetlerini aldığını ve Müslümanların kâfir memleketlere giderek onların eşiklerini temizlemek ve işlerinde hamallık yaparak rızık aradıklarını söylemiş ve âyette geçen açlık ve korku haline dönüşmeyi hayatımızın içinden örneklerle açıklamıştır.[415]

Görüldüğü üzere Küçük, diğer müfessirlerin yaptığı âyette bahsedilen yerin neresi olduğu noktasında bir açıklamaya girmeden konuyu güncel bir şekilde ele almıştır. Bunu yaparken ülkemizde bir dönem yaşanmış birtakım hadiselere işarette bulunmuş ve âyetle ilişkilendirmiştir. Ülkemiz, belli dönem İslam'ın hüküm sürdüğü topraklar olmasından dolayı insanların dinlerini rahatça yaşayabildikleri bir yerken, bunun ardından memleketimizin, başka bir dönem de Müslümanların sakallarını kesmek zorunda kaldıkları, sarıklarını, cübbelerini çıkarmak zorunda kaldıkları, baş örtülerini çıkarmak zorunda kaldıkları topraklar olmuş olmasını, güven ve huzur toplumundan, açlık ve sıkıntı toplumuna dönüşmesi ifadeleriyle açıklamıştır. Ayrıca o; Müslümanların yurtdışına gidip çalışmalarını da eleştirel bir üslupla dile getirmiş ve Allah'ın (c.c.) bizlere verdiği nimetlerini aldığını söylemiştir.

2.4. Dünya Hayatına Dair Meseller

İçerisine doğduğumuz dünyayı anlama, öğrenme, maddi olarak nasıl işlediğini, manevi olarak ne anlam ifade ettiğini bilme arzusu, doğan her insanın fıtratında bulunan bir duygudur. İnsan, idrak melekeleri geliştikçe, birtakım durumları yorumlamaya ve anlamaya başladıkça, dünyanın nasıl bir yer olduğunu kendi içerisinde cevaplamaya çalışır. Etrafında olup biten her türlü durum, kusursuz işleyen bu muazzam düzen, akl-ı selim her bir bireyi hayrete düşürür ve bu işleyişin arkasındaki hakikatin peşine düşer. Bu maddi boyutun yanında bir de niçin dünyaya geldiğini, nereye doğru gittiğini, yaşamının amacının ne olduğunu merak eden insan, bu sorularına bir cevap arayışına girişir. Bu durum tarih boyunca böyle olmuştur.

Yarattığı varlıkları en iyi şekilde bilen Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de bizlere bu soruların cevaplarını vermiştir. Bazen herhangi bir temsili ifade kullanmadan doğrudan dünya hayatının ne anlam ifade ettiğini ve niçin var olduğunu açıklarken[416], bazen de birazdan ele alacağımız gibi meseller üzerinden haber

[415] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 9/296-297.
[416] ez-Zâriyât 51/56, el-Mülk 67/2.

vermiştir. Mevla Teâlâ, kimi âyetlerde zinetlerini takınmış ve süslenmiş bir dünyadan bahsederken, kimisinde de yağan bir yağmurla yeşeren ve ardından da çer çöp haline gelip rüzgârın savurduğu bir ot olarak zikretmiştir. İşte bu tip mesellerde dünya hayatının hangi yönüne vurgu yapıldığını, nelerin kastedildiğini müfessirlerin bakış açılarıyla ele alınıp ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Önce Harika Görünüme Sahip Olup Sonra Bir Afetle Yok Olan Bahçeye Benzetilmesi

İnsanların şu dünya hayatında birbirleri ile savaştıkları, elde etmek için her türlü taşkınlığa başvurdukları şeyler muhakkak ki bu fani dünyanın süsü olan geçici nimetlerdir. Bu minvalde Hz. Allah: *"Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Nihayet yeryüzü zinetini takınıp, (rengârenk) süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (âfetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz."*[417] buyurmuş ve insanların uğrunda bunca mücadele verdikleri şeyin kendi kudretiyle var olan, üzerine gelecek olan bir musibetle yok olup gidecek olan aslında basit şeyler olduğunu ifade etmiştir. Adeta Yüce Allah insanlara, kendilerinin yaratamadıkları, Hz. Allah'ın kudretiyle var ettiği, insanların bu süsler üzerinde mâlik dahi olamadıklarını, bu dünya menfaatlerini yaratan Allah'ın (c.c.) onların üzerine göndereceği bir musibetle yok edebileceğini, bundan dolayı da geçici dünya nimetlerine bu kadar bağlanmanın doğru olmadığını öğretmektedir. İnsanlara öğrettiği bu hakikatten de sonra Yüce Allah, bu ders üzerinde insanları düşünmeye teşvik ederek, düşünen kimselerin öğüt alacağını bildirmiştir.

Taklitçilikten uzak durulması gerektiğine inan ve her bir bireyin kendi anlayış ve kavrayışından sorguya çekileceğini, bundan dolayı da geçmiş ulemanın söylediklerine bağlı kalmaktan ziyade insanın kendi düşüncesiyle bazı fikirler üretmesi gerektiğini savunan Abduh, zikrettiğimiz âyetin tefsirinde, söz konusu

[417] Yûnus 12/24. اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ ۗ حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَآ اَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَآ ۙ اَتٰيهَآ اَمْرُنَا لَيْلاً اَوْ نَهَاراً فَجَعَلْنَاهَا حَصِيداً كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ ۗ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

görüşünü bir kez daha dile getirmiştir. Âyetin içerdiği mesajları, insanları dünya ile aldanmaktan vazgeçirmek, dünya hayatında ölçülü yaşaması gerektiğini öğretmek, birtakım menfaatler elde etmek için zülüm ve taşkınlık yapmaktan sakındırmak, kibir ve fesattan uzaklaştırmak olarak açıklayan müfessir, bu ve benzeri âyetlerde günümüz Müslümanlarına birçok meselin var olduğunu ifade etmiştir. Bu âyetlerin Arap toplumunu hidayete erdirdiğini, yine bu âyetler sayesinde şirkten, hurafelerden, cahillikten çıkıp, tevhid, ilim, hikmet ve medeniyet nuruna ulaştıklarını, bunun ardından da milyonlarca insanın onların çağrılarıyla hidayete ulaştıklarını söyledikten sonra müfessir, özelde çağdaşı olan Müslümanlara, genelde de bütün Müslümanlara birtakım eleştiriler getirmiştir. Ona göre bugünün Müslümanlarının Kur'an'dan nasipleri, birtakım merasimlerde yanık nağmelerle sadece onun lafızlarını okumaktan ibarettir. Birtakım tegannilere dalmış olan bu Müslümanların, okudukları ve dinledikleri âyetler üzerinde düşünmeleri gerektiğini akıllarına getirmediklerini söyleyerek eleştirmiş ve Müslümanların âyetlerin manaları üzerinde düşünmedikleri iddia etmiştir. Şayet bu âyetleri düşünseler ve içerdiği manaları anlasalar, insanların sosyal ve ruhi hastalıklarının, psikolojik sıkıntılarının, ırkçılık kavgalarının ve toplumlar arasında ortaya çıkan savaşların nedenlerinin dünya menfaati olduğunu anlayacaklarını söyleyerek, ortaya koyduğu iddiasını desteklemiştir. Bu âyetler üzerinde düşünen insanların, ellerinde bulunan mallarının ve gayretlerinin çoğunu tevhid davasının yücelmesi için kullanması gerektiğini bilen ve bunları ahirete hazırlık olarak sarf eden kimseler olduğunu söylemiştir. İnsanların bu tip âyetler üzerinde düşünüp doğru yolu bulmalarına engel olan kimselerin, artık insanlar arasında, doğrudan Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetiyle yol bulabilecek kimsenin kalmadığını, böyle bir şeyin içtihadı gerektirdiğini ve bunun da imkânsız olduğunu söyleyen kimseler bulunduğunu ve bu tip kimselerin kötü, taklitçi ve yobaz alimler olduğunu söylemiştir. Kendisinin de bünyesinde hocalık yaptığı Ezher üniversitesinin alimlerinin de bu hatanın içerisine düştüklerini söylemiştir. İnsanları Kur'an ve Hz. Peygamberden uzaklaştırmanın, onlara düşmanlık olduğunu ve bunu da ancak Yüce Allah'ın rahmetinden uzak oldukları için yaptıklarını söyleyerek, ağır ithamlarda bulunmuştur.[418]

[418] Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 11/283-285.

İncelediğimiz âyette bulunan temsilde Yüce Allah'ın, dünyanın yağan yağmurdan sonra süslenmesi, bitkilerin yeşermesi, birbirine geçmeleri, insanların hem kendi hem de hayvanlarının ihtiyaçlarını gidermeleri gibi uzun uzun özelliklerden bahsettikten sonra, ansızın gelen bir felaket ile hepsinin yok olup gideceğinden kısaca bahsetmesinde bir mesajın olduğu kaydedilmiştir. Verilmek istenen mesajı, insanların ömürleri boyunca dünya menfaatleri için olanca çabalarını sarf ettiklerini, bütün hayatlarını bunun için geçirdiklerini ve bunun ardından başlarına gelen bir musibetle çalışıp çabaladıkları ve kendisinin zannettikleri her ne varsa anında yok olup gittiğini söyleyerek açıklanmıştır.[419] Ayrıca zikrettiğimiz bu âyette, dünya nimetlerinden ve arzularından uzak durmak gerektiğinin ifade edilmediğini söyleyen de bulunmaktadır. Bu kimselere göre âyetin ifade ettiği mesaj, suç ve günaha götüren, Hz. Allah'a ve diğer insanlara karşı sorumluluklarını unutturan dünya tutkusu ve oyalamasından uzak durmak gerektiğidir.[420]

Zikrettiğimiz âyetin tefsirindin uzun uzun açıklamalarda bulunmayan Küçük, meselin daha anlaşılır hale gelmesi için dünyanın zinetlerine dalan kimselerin, yaşamları esnasında birtakım gafletlerin içerisine düştüğünden bahsetmiştir. Ona göre bu tip kimseler, sağlıklarının hiç gitmeyeceğini, siyasi güçlerini hiçbir zaman kaybetmeyeceklerini, oturdukları koltukları kaybetme ihtimalinin olmadığını, kendilerinin altında bulunan insanların asla isyan etmeyeceklerini zanneden kişilerdir. Yine böyle dünya nimetlerine dalmış ve ahiretini unutmuş kimselerin, oturdukları koltuklarda kendilerini tanrı zannettiklerini, elleri altında bulunanları doyuranın kendileri olduğu vehmine kapıldıklarını ifade etmiştir. Bu açıklamaların ardından, aslında bu tip dünya nimetlerinin geçici şeyler olduğunu, Müslümanın çabasının ahiret için olması gerektiği söylemiş ve bu görüşünü bir sonraki âyette geçen; *"Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir."*[421] ifadeleriyle desteklemiştir.[422]

Ali Küçük, âyette zikredilen temsilin açıklamasında çok fazla ayrıntıya girmemiş olmakla birlikte, günümüzde birçok amirin, patronun veya bunlar gibi belli makam, mevki ve servete sahip olan kimselerin tutum ve tavırlarını eleştirmiştir.

---

[419] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 3/1775.
[420] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 3/460.
[421] Yûnus 12/25.
[422] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 8/112-114.

Makam sahibi olmayı kendilerinden zanneden, oturdukları koltukları kendi ilmî ve şahsi çabaları sonucu elde ettiği vehmine kapılan ve bundan dolayı da hem elinin altında bulunan memurunu, işçisini kendisine muhtaç olduğunu hem de elindeki imkanların hiç gitmeyeceğini düşünen kimselerin bu âyetin kapsamında değerlendirildiğini söylemiştir. Bu yaklaşımıyla diğer tefsirlerden bir nebze olsun ayrılan Küçük, kanaatimizce meselin açıklanmasında yeteri kadar açıklama yapmamış ve meselin sadece birkaç yönüne değinmekle yetinmiştir.

2.4.2. Sonunda Çerçöp Haline Gelen Bir Bahçeye Benzetilmesi

Yağan yağmura benzetilen dünya hayatı, bu temsil üzerinden Kur'an'da üç farklı âyette geçmektedir.[423] Bunların her biri muhakkak birbirinden farklı mesajları barındırmaktadır. Yukarıda benzer temsillerden birini ele alınmış ve o âyette, dünya hayatına insanların gereğinden fazla saplanmaları, dünyanın zinetlerinin insanları Allah'ı (c.c.) anmaktan ve ahiret için çalışmaktan alı koyduğunu ve bu derece dünyaya daldıkları esnada ansızın gelen bir musibetle bütün çabalarının boşa gideceğinin anlatıldığını ifade edilmiştir. Kehf sûresinin, *"Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir."*[424] mealindeki âyetinde ise daha farklı bir anlatımla dünya hayatı misali anlatılmaktadır. Bu âyette dünyanın süslerine çok fazla değinilmemiş ve onların çer çöp gibi değersiz hale geleceğinden bahsedilmiştir. Bu yönüyle de dünya hayatıyla alakalı yağan yağmura benzetilmesi üzerinden verilen mesellerden farklılık göstermiştir.

Âyette kısa bir şekilde dünyanın zinetinden bahsedildikten sonra hemen onun yok olup gitmesinin ifade edilmesinin nedenini, muhatapta geçicilik duygusunu uyandırmak olarak açıklayan Kutup, dünya hayatının yağan yağmur, yeşeren bitkiler ve henüz olgunlaşmadan çer çöp olmaları şeklinde üç kısa argüman üzerinden anlatılmasını, içerisinde bulunduğumuz bu hayatın aslında kısacık ve bir filim şeridi gibi hızla akıp gittiğine işaret olarak yorumlamıştır. Bu ortaya attığı görüşünü destekler nitelikte Mevla Teâlâ'nın da âyette geçen ifadeleri "fe" bağlacıyla birbirine

[423] Yûnus 12/24, el-Kehf 18/45, el-Hadîd 57/20.

[424] el-Kehf 18/45. وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَّاءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيماً تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِراً

bağlamak suretiyle, dünya hayatının kısalığına bir işarette bulunduğunu söylemiştir.[425]

Bu ve benzeri âyetlerde Hz. Allah'ın maksadının dünyayı değersizleştirmek, mü'minleri dünya hayatından, süsünden ve güzelliklerinden uzaklaştırma olmadığını söyleyen Derveze, bu âyetlerin iniş nedenlerinin, kâfirleri kibirlenmelerinden, övünmelerinden ve Müslümanların fakirlerini hakir görmelerinden dolayı kınama amacı olduğunu söylemiştir. Amacın dünya hayatından uzaklaştırmak ve onu değersizleştirmek olmadığı görüşünü ise *"De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz."*[426] âyetiyle desteklemiştir.[427]

Âyette bulunan temsilde geçen yağmuru ve ondan sonra yeşeren yer yüzünü, insan hayatında bazen Allah'ın (c.c.) verdiği ve verdiği bu dönemde de o verdiğiyle imtihan ettiği, temsilde geçen bitkilerin çer çöp haline dönüşmesi kısmı da bazen insanın elinde bulunan nimetleri aldığı ve onunla imtihan ettiğini söyleyerek açıklayan Ali Küçük, insanların bu imtihanlardan her ikisine sabretmeleri gerektiğini söylemiş ve ardından da birçok kimsenin nimetler elinden gittiğinde isyana başvurduğuna vurgu yapmıştır. Diğer müfessirlerinde ifade ettiği âyetin dünya hayatını çok kısa olarak tasvir etmiş oluşu ve "fe" bağlacının kullanılması üzerinden Ali Küçük de benzer açıklamalarda bulunmuş ve içerisinde bulunduğumuz hayatın göz açıp kapayınca biteceğine vurgu yapmış, bu nedenden dolayı da bu kadar kısacık bir hayata meyledip ebedi olan hayatı unutmanın doğru olmadığını söylemiştir.[428]

İnsanların içerisinde bulunduğu bu gaflet durumundan bahsettikten sonra müfessir, yine insanların ellerinde bulunan nimetlerin farkında olmadığını ve hiç ölmeyecekmiş gibi planlar yaptıklarını ifade etmiştir. Dünyaya dalmış ve ahireti unutmuş kişilerin, nimetlerden gafil olduklarını söylerken sadece maddi imkanları kastetmediğini söylemiş ve ellerinde bulunan sağlıklarının on sene sonra da kendilerinde olacağını zannettiklerini, akıllarının, gözlerinin, kulaklarının hep aynı kalacağını zannettiklerini veya değişeceğini düşünmediklerini iddia etmiştir. Bu tip

[425] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2271-2272.
[426] el-A'râf 7/32.
[427] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5/71.
[428] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 10/14-15.

insanların ibadet ve hayırlı amellerini hep erteleddiklerini, yaptıkları planlarının bitmesinden sonra ahirete yönelik çalışmalara döneceklerin söylediklerini ortaya koymuş ve "Emekli olduktan sonra Kur'an okurum.", "Şu işim bitsin o zaman namaza da başlayacağım." şeklinde tutumlarının olduğunu söylemiştir. Dinleyenlerine bu durumu daha iyi bir şekilde tefekkür ettirmek için bir mezarlığa gitmelerini ve orada bulunan mezarlara bakmalarını istemiş ve orada bulunan her bir merhumun yarım kalmış işlerinin olduğunu düşünmelerini istemiştir. Müfessir, bu kısacık dünya hayatında ahiret amellerini ertelemenin doğru olmadığını, ne zaman ilahi huzura çıkacağımızın belli olmadığını, bundan dolayı da her an ölüme hazırlıklı olmak gerektiğini hatırlatmıştır.[429]

Yaptığı bu açıklamaların ardından Abdullah İbn Ömer'e (r.a.) ait olduğunu söylediği "Akşamladığın vakit sabaha çıkmayı bekleme, sabahladığın vakit de akşamı bekleme! Sıhhatinden istifade edip hastalık dönemin için hazırlık yap, hayatından istifade edip ölümünden sonrası için hazırlık yap!" ifadelerine yer vermiştir. Bu sözden hareketle, bir kimsenin hiçbir işini ertelememesi gerektiğini, Allah'ın (c.c.) emrettiği işlerden birini yapmak ne zaman aklına geldiyse hemen yerine getirmesi gerektiğini, namaz kılmaya başlamak akşam aklına geldiyse sabaha bırakmadan hemen başlaması gerektiğini, kapanmaya karar verdiyse sabahı beklemeden hayata geçirmesini, zira sabaha çıkamama ihtimalinin bulunduğunu söylemiştir. Bunun tam tersine sabah bir işe karar verdiyse akşamı beklemeden hemen yapasını hatırlatmıştır. Ayrıca, sıhhat elinde bulunduğu esnada hastalığa yakalanırsa elinin kolunun kalkmayacağı ve bedenen sıkıntı çekeceğini hatırından çıkarmaması gerektiği, yapması gereken amellerini sağlık elinde bulunurken bir an evvel yapmasının büyük bir önem arz ettiği, zikrettiği söz üzerinden verdiği mesajlardan bir diğeridir. Ortaya koyduğu bu yaklaşımın ardından bir an evvel yapılması gereken amellere birkaç örnek sıralamıştır. İnfak edecek kişi şimdi versin ilerde fakirleşebilir, İslim için çalışacak olan şimdi çalışsın, yarın bu zemin kalmayabilir, cihat edecek kişi şimdi yapsın, yarın toprak altına girmiş olabilir, dini anlatacak olan şimdi anlatsın, konuşsun, mücadelesini versin, yarın bu imkanlar olmayabilir, şartlar değişebilir ve bir Velîd b. Muğîre gelip ağzınızı bantlayabilir,

[429] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 10/15-16.

gibi çıkarımlarla ertelemenin yanlış olduğunu güncel ve hayatın içerisinden verdiği bu örneklerle ortaya koymuştur.[430]

Ele adlığımız söz konusu âyetin tefsirinde, dünyaya dalma ve hiç ölmeyecekmiş gibi yaşama sorunlarını uzun uzun ele alan müfessir, yaptığı bu açıklamaların ardından Peygamber Efendimizin (s.a.v.) *""İki nimet vardır ki insanların pek çoğu onların kadrini kıymetini bilme noktasında aldanıyorlar. Bunlardan birisi sağlık, ötekisi de boş vakittir."*[431] hadisini nakletmiş ve bu minvalde açıklamalarına devam etmiştir. Bu hadisten hareketle elde bulunan nimetlerin farkında olmamız gerektiğini, fırsat ve imkân olduğu her anda yapılması gerekenlerin her birinin yerine getirilmesi gerektiğini söylemiş, bu tip sözlerin hikâye olsun diye veya dergilerde ve tablolarda süslü süslü yazılsın diye söylenmediğini, bundan dolayı da bunu duyan ve bilen herkesin işittikleri gibi tatbik etmelerinin gerekliliğini şiddetle vurgulamıştır. Bu gerekliliği ortaya koyduktan sonra insanların bunun aksine davrandıklarını, Hz. Peygamberin bu dünyada yolcu gibi olun demesine rağmen, bizlerin sanki burada kalıcıymışız gibi davrandığımızdan bahsetmiştir. Yolcu gibi olmamız gereken bu dünyada daha doğmamış kız çocuklarımızın çeyizlerini dizdiğimizi, kışlık, yazlık konforlu evler yapmak için nice çabalar harcadığımızı, bir yıllık patatesimizi, iki yıllık unumuzu hazırlamak için çırpındığımızı söyleyerek nasıl da Hz. Peygamberin sözüne aykırı davrandığımızı ortaya koymuştur. İçerisinde bulunduğumuz durumu ifade ettikten sonra Küçük, inananlara ve bütün insanlara, bu dünyada imtihan da olduklarını, ellerinde bulunan her türlü şeyin sahibinin Yüce Allah olduğunu, ölümün çok yakın olduğunu, ellerinde fırsat varken onu kaçırmadan değerlendirmeleri gerektiğini, öldükten sonra Mevla Teâlâ'nın huzuruna çıkacaklarını ve bu kısacık dünya hayatında yapıp ettiklerinden hesaba çekileceğini unutmamaları gerektiğini ve ona göre yaşamaları gerektiği öğütlemiştir. Zikrettiği görüşlerini, dünya hayatının yağan yağmura benzetildiği diğer âyetleri[432] de naklederek desteklemiş ve dünya hayatının ehemmiyetsizliğini, âhiret hayatının

[430] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 10/16-17.

[431] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn* (Dimeşk Beyrut: Dâru İbn Kesîr li't-Tabâ'ti ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 2007), 53.

[432] Yûnus 12/24, el-Hadîd 57/20.

yanında bir hiç mesabesinde olduğu fikrini, *"...Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır."*[433] âyetini söyleyerek ortaya koymuştur.[434]

Âyetin açıklamasında yoğunlukla dünya hayatının geçiciliğine değinen müfessir, görüşlerini hadislerle desteklemiştir. Bu minvalde insanların hiç ölmeyecekmiş gibi birikim yaptıklarını, yazlık veya kışlık hazırlıların bir yıl öncesinden planlanıyor olmasını, hayatlarında ölüm düşüncesinin olmadığına işaret olarak açıklamıştır. Özellikle bizim topraklarımızda çokça bulunan bu tip uygulamaları eleştirmiş ve hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışmanın yanında hemen ölecekmiş gibi ahirete çalışmamız gerektiğini söylemiştir.

2.4.3. Yağan Bir Yağmurla Yeşermesinin Ardından Sararıp Solan Bağa Benzetilmesi

Dünya hayatının yağan yağmura benzetildiği bir diğer âyet olan Hadîd sûresinin 20'nci âyeti, temsil açısından diğer iki âyete benzerlik barındırsa bile içerdiği mesajlar bakımından birtakım farklılıkları bulunmaktadır. Söz konusu âyette *"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir."*[435] buyuran Mevla Teâlâ, âyete başlarken, dünya hayatında insanları en çok aldatan ve ahireti unutturan olguları sıralamıştır. Zikredilen bu olguların tamamı Kur'an'ın başka âyetlerinde işaret edilen şeylerdir. Dünya hayatının bir oyun ve eğlence olduğu birçok âyette geçmekte olup[436], bu oyun ve eğlencenin içerisine dalmayanların ahirette mükâfatlandırılacağını haber veren *"Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!"*[437] mealindeki âyet bunlardan bir

---

[433] et-Tevbe 9/38.

[434] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 10/18-21.

[435] el-Hadîd 57/20. اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرّاً ثُمَّ يَكُونُ حُطَاماً وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

[436] el-En'âm 6/32, Muhammed 47/36, el-Hadîd 57/20.

[437] el-Ankebût 29/64.

tanesidir. Âl-i İmrân sûresinde geçen *"Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."*[438] mealindeki âyette, bu hayatın süslerinin neler olduğu açıklanmıştır. Dünya hayatının ne olduğuna dair ortaya konan, insanlar arasında bir övünme ve evlat ve mal biriktirme isteği ifadeleri Tekâsür sûresinde geçen *"Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz."*[439] âyetleri ile bir vakıa olarak ortaya konmuştur. İşte bunların tamamı, yani insanı Allah'ı (c.c.) anmaktan alı koyan, ona ahireti unutturan her türlü oyun ve eğlence, bir imtihan vesilesi olan dünyanın süsleri, mal biriktirme ve çokluk ile övünme hastalıklarının tamamından kendini korumuş ve bunların hiç birisinin kendisini Yüce Allah'ı anmaktan alı koymadığı kimseler ise *"Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar. Çünkü (o günde) Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır."*[440] ifadeleriyle tanıtılmış ve ahirette en güzel şekilde mükafatlandırılacaklarından bahsedilmiştir. Âyetin ilk kısmında ifade edilen bu özeliklerinin ardından dünya hayatı, yağan yağmura benzetilmiş ve bu yağmur neticesinde nebatatın bittiğinden bahsedilmiş, ardından da kuruyup çer çöp haline döndüğü ifade edilmiştir. Adeta, zikredilen bu özelliklerin yağmur gibi Hz. Allah tarafından kişiye verildiğine ve bir gün elinden kaybolup gideceğine işaret edilmiştir. Devamında ise dünyanın bu aldatıcılığına kapılmış kimeler için ahirette büyük bir azap olduğu haber verildikten sonra Mevla Teâlâ'nın rahmetinden ve mağfiretinden bahsedilmiş ve böylece hatamızdan döndüğümüzde ümitsiz olmamamız gerektiği, hemen tevbe edip af dilersek bağışlanabileceğimizi bizlere hatırlatılmıştır. Âyetin son kısmında dünya hayatının aldatıcı bir geçimlik yeri olduğu tekrar ifade edilmiş ve böylece bizlere dünya hayatında aldanmışlar olmamamız gerektiği hatırlatılmıştır.

Söz konusu âyetin açıklamasında Elmalılı, âyette özelliklerinden bahsedilen dünya hayatının, ahireti kazanmak için sarf edilmeyen, sonsuzluk aleminin

[438] Âl-i İmrân 3/14.
[439] et-Tekâsür 102/1-2.
[440] en-Nûr 24/37.

nimetlerini kazanmaya vasıta kılınmayan bir hayat olduğunu söylemiştir. Bu hayatın bir oyun oluşunu, kişiye yorgunluktan başka bir şey kazandırmayan, çocukları aldatan bir hal olarak açıklamış, eğlence oluşunu ise bittiğinde kişide zaman kaybı ve işinden gücünden ettiğinden dolayı pişmanlık duygusundan başka bir şey bırakmayan bir durum olarak ifade etmiştir. Ayrıca âyette geçen "الْكُفَّارُ" ifadesinin kâfirler veya çiftçiler olabileceğini söylemiş ve her iki mananın da âyetin anlamı için uygun olduğunu ifade etmiştir. Âyette çetin bir azabın ardından Hz. Allah'ın mağfiret ve hoşnutluğundan bahsedilmesinden hareketle, Allah'ın (c.c.) rahmetinin gazabına üstün geldiğini söylemiştir. Ayrıca bütün mutlulukların en büyüğü, bütün şenliklerin en yücesi olarak tanıttığı Yüce Allah'ın hoşnutluğuna kavuşmanın şartını, dünya hayatını gaye edinmeyip ahiret için çalışmak olarak açıklamıştır.[441]

Dünya hayatının yağmura benzetildiği diğer âyetlerin açıklamasında da aktardığımız gibi bu tip âyetlerde maksadın, insanların dünyadan el etek çekmelerini istemek değil, ahireti unutup tek amaç ve hedefinin dünya olmasını engellemek olduğunu söyleyen müfessirler bulunmaktadır.[442] Ayrıca müfessirlerden biri, daha önce geçen benzer âyetler ile söz konusu âyet arasında bulunan içerik farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda müfessir, diğer âyetlerde Allah'a (c.c.) davet, dünyevi olanlara, mala, makama ve mevkiye dalmamak gerektiği minvalinde mesajlar ön planda bulunurken, zikrettiğimiz bu âyette, kendinden önceki âyetlerle irtibatı göz önünde bulundurulduğunda, ihlas ve infak noktasında tereddüt gösterenler ve bu hususta oyalananalar yerilmiştir, demiştir.[443]

Kur'an'ın amacı dışında kullanıldığına vurgu yapan ve asıl iniş amacının mezarlıkta okumak, Ramazan ayında hatimler indirmek, falan hastaya okumak, dükkâna asmak, birilerine anlatmak, makale yazmak, doktora yapmak, sohbetlerde konuşmak için olmadığını, hayatımızı düzenlemek, iman etmek ve ardından da amel etmek için indiğini söyleyen Küçük, söz konusu âyete bu pencereden bakılması gerektiğini ve âyetin içerisinde hayatımızı düzenleyecek mesajların olduğunu haber vermiştir. Daha sonra bu dünya hayatında insanların hiçbir şeyin tadını ömür boyu alamadıklarına, herhangi bir şeyin zevkinin kalıcı olmadığına, insanların ellerinde bulunan şeyleri birbirleriyle mukayese ederek benimki daha fazla, benimki daha

[441] Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 7/432-434.
[442] Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3491; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 9/323-324.
[443] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 9/324.

kaliteli gibi özellikleriyle her zaman bir övünç peşinde koşuşturduklarına dikkat çekerek, âyette zikredilenlerin hakikat olduğunu ve hayatımızın içerisinde bunlara şahit olduğumuzu söylemiştir. Ayrıca müfessir, âyette bulunan meselin, insan hayatını başından sonuna kadar evereler halinde anlatan bir temsil olduğunu ve çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık şeklinde bir benzetmenin, meselin içerisinde bulunduğunu söylemiştir.[444]

Âyette bulunan meselin açıklamasına geçen Küçük, yağmurun yağması, nebatatın bitmesi, insanların sevinmesi ve daha sonra o bitkilerin çer çöp olup yok olmasını, insanların bu hayatta zevk aldığı şeylerin bazen on gün, bazen on yıl da olsa en nihayetinde bittiğini söyleyerek, insan yaşamıyla âyet arasında bir irtibat kurmuştur. Müfessire göre, en sevdiğimiz yemeğin doyduktan sonra bir anlam ifade etmemesi, en sevdiğimiz çiçeğin günü geldiğinde solup gitmesi, en sevdiğimiz insanların bir gün ölüp gitmeleri ve çocukluk, gençlik, ihtiyarlık derken bu hayatın hızlıca tükenmesi, âyette geçen meselin içerdiği manalardandır. Dinleyenlere âyetten öğütler veren Küçük, bizi aldatan dünya zevklerinin ve süslerinin insanlar için anlık bir sevinme olduğunu, tıpkı âyette bahsedilen yağmurdan sonra ekinlerin açmasıyla sevinen çiftçi gibi insanların da bu süsleri elde ettiklerinde çok büyük hazlar duyduklarını, hissettikleri bu hazların kısa bir zaman sonra çer çöp misali yok olup gideceğini unuttuğunu söylemiştir. Dinleyicilerinin, hoşlarına giden bir takım amelleri ilk yaptıkları esnada ne kadar mutluluk verdiğini ancak üzerinden bir zaman geçtikten sonra ne kadar da anlamsız olduğunu düşünmelerini istemiş ve ilk işe girdikleri gün ne kadar sevindiklerini, fakat bugün onun ne kadar da anlamsız olduğunu, ilk üniversiteye kaydolurken ne kadar heyecanlı ve mutlu olduklarını, fakat üzerinden geçen zamanın ardından geriye dönüp bakıldığında ne kadar da anlamsız bir mutluk olduğunu söyleyerek, zihinlerinde bir takım durumları canlandırmıştır.[445]

Küçük, meseleye diğer müfessirlerden farklı bir bakış açsıyla yaklaşmıştır. Özellikle insanların Kur'an'ın sadece belli zamanlarda okunan bir kitap haline dönüştürmüş olmaları, dünya nimetlerini insanların aralarında bir övünme aracı edinmeleri noktasındaki açıklamaları, toplumun yaşantısıyla ilgili birtakım

[444] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/248-249.
[445] Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân*, 16/250-251.

açıklamalardır. Bu farklılığıyla beraber Küçük'ün dünya zevklerinin sınırlılığı noktasında yaptığı açıklama Elmalılı'nın yaptığı açıklamalarla örtüşmektedir. Her ikisi de dünya nimetlerinin sınırsız şeyler olmadığını, eninde sonunda biteceğini ve arkasında bir pişmanlık bırakacağını vurgulamıştır.

3. SONUÇ

Kur'an meselleri hususunda müfessirlerin çalışmaları, tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açıları ve yorumlarla zenginleşmiştir. Meseller, genellikle mecaz ifadeler ve çeşitli temsiller aracılığıyla insanlara evrensel değerler ve dersler sunar. Bu yönüyle, Kur'an'daki âyetlerin anlaşılması ve yorumlanması, sadece dil bilgisi veya kelime anlamı ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları da içermektedir. Müfessirlerin, yaşadıkları toplumun şartları ve kendi bilgi birikimleri doğrultusunda yaptıkları yorumlar, mesellerin anlamını derinleştirirken, aynı zamanda farklı sosyal çevrelerde değişiklikler göstermesine neden olmaktadır. Çalışmamızın temel kaynağı olan *Besâiru'l-Kur'ân* eserinin sahibi Ali Küçük de bu âyetleri farklı bir yaklaşımla, zaman zaman günümüz problemlerini gündem yaparak yorumlamıştır. Onun bu yorumları, Kur'an mesellerinin çağımızdaki anlamını anlamamıza yardımcı olmakta, onların günümüzdeki alakalarını anlatmakta ve insanların yaşamlarına rehberlik etmelerini sağlamaktadır. Elbette ki çalışmamızda ele aldığımız bütün âyetlerde, bahsettiğimiz gibi müfessirin güncel bir yaklaşım bulunmamaktadır. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde böyle bir hassasiyetinin olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın sonucunda ulaşılan dikkat çekici birkaç husus bulunmaktadır. Söz konusu bu durumlardan ilki Ali Küçük'ün, incelediğimiz diğer tefsirlerden farklı olarak âyetlerin yorumlarında olabildiğince sade kalmasıdır. Diğer müfessirler kimi âyetleri açıklarken bazen uzun uzun dil bilimsel tahlillere, bazen bilimsel birtakım açıklamalara, bazen âyet hakkındaki çeşitli rivayeti zikredip birtakım tartışmalara yer verirken Küçük, bunlardan uzak bir anlatım üslubu benimsemiştir. Bu durum elbette söz konusu eserin bir ilmi çalışma olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Ali Küçük'ün amacı insanlara bu tip kitabi bilgiler vermekten çok, âyetin mesajını en iyi şekilde aktarmaktır.

Dikkat çeken diğer bir husus ise Ali Küçük'ün toplumsal meselelere yaklaşım şeklidir. Şöyle ki Küçük, kendi döneminde kamusal alanda dini hayatın baskılanmasından söz etmiş, dini hayata müdahale edenleri ve buna boyun eğenleri nifakla ilişkilendirmiştir. Diğer bir ifadeyle mesellerden, kendi döneminde yaşadığı sosyal meselelere, problemlere ışık tutmak amacıyla istifade etmenin güzel bir

örneğini sergilemiştir. Başka bir açıklamasında, dindar insanlar ve devlet arasındaki gerilimi meseller üzerinden dile getirmiş, Müslümanlara Müslümanca yaşama hakkı tanımayanları, münafıklar için serdedilen bir mesel üzerinden açıklamıştır. Küçük, seçim zamanlarında dini oy toplama amacı için kullananlardan bahsetmiş ve bu kimseleri münafıklık ile itham etmiştir. Ayrıca Küçük, yaşadığı dönemde imam-hatip liselerinin kapatılması ve Kur'an kurslarının eğitimine yönelik engeller gibi dini olumsuzlukları gündeme taşımış ve arkasındaki sebepleri kâfirlik ve münafıklık gibi kavramlarla ilişkilendirerek açıklamıştır. Kendi döneminde toplumun içerisinde temayüz etmeye başlamış olan Batı hayranlığını, A.B.D, Almanya gibi ülkelerin teknolojik ve askeri güçlerinin Müslümanlar tarafından büyük görülmesini eleştirmiş ve Müslümanlarda belli bir şuur inşa etmeye çalışmıştır.

Ali Küçük, Türkiye'de yaşayan Müslümanların karşılaştığı sorunlara duyarsız kalmamış, bu bağlamda siyasetten eğitime, askeriyeden aile yapısına kadar birçok alanda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu açıklamalarında, Kur'an ayetlerini Türkiye'nin sosyolojik yapısını yansıtacak şekilde yorumlayarak, toplumsal dinamiklerin anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bu yaklaşımı, sadece dini metinleri yorumlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu metinlerin günümüz Türkiye'sindeki yansımalarını da ele alması açısından dikkat çekicidir. Onun düşünceleri, Müslüman toplumun çeşitli kesimlerinin yaşadığı zorlukları anlamak ve çözüm önerileri geliştirmek adına önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Ali Küçük'ün tefsirlerinde dikkat çeken bir diğer husus, ilahi kanunları uygulamayan bireyleri kâfir ve münafık olarak tanımlama eğilimidir. Bu yaklaşım, özellikle Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân* adlı eserindeki görüşlerden etkilenmiş görünmektedir. Seyyid Kutub, Kur'an'ın sosyal ve siyasi boyutlarını vurgulayan bir yorumcu olarak, dinin yalnızca bireysel bir inanç meselesi olmadığını, aynı zamanda toplumsal düzenin de bir parçası olduğunu savunmuştur. Ali Küçük de bu bağlamda, ilahi emirlerin ihlalinin toplumsal sonuçlarını dikkate alarak, bu tür davranışları eleştiren bir dil kullanarak değerlendirmiştir. Bu durum, onun tefsirlerinde tıpkı Seyyid Kutub'un tefsirinde olduğu gibi dinin sadece bireysel bir sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal bir yükümlülük olarak algılandığını göstermektedir. Müfessir, birçok âyetin açıklamasında Kutub'un değerlendirmelerine paralel yorumlar yapmıştır. Örneğin, Allah'ın (c.c.) hükümlerini uygulamak yerine

başkalarının kanunlarına tabi olmak, onlara boyun eğmek bu müfessirler tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş ve bazen kâfirlikle, bazen münafıklıkla itham edilmiştir. Bazı âyetlerin yorumlarında Küçük, ismen Kutub'u zikretmemiş olmakla birlikte, bazen neredeyse aynı örneklerle benzer açıklamalar yapmıştır. Bu durum da bizlere Küçük'ün Seyyid Kutub'dan etkilendiğini göstermektedir.

Sohbetlerin yazıya aktarılması sonucu oluşturulan *Besâiru'l-Kur'ân* adlı eserde sohbet esnasında konunun dallanıp budaklanması ve âyette belirtilen temaların dışına çıkılması gibi durumların varlığı dikkat çekmektedir. Bu tür durumlar, âyetin amacını ve mesajını net bir şekilde iletme konusunda problemler meyana getirmektedir. Dolayısıyla, vaaz formatının getirdiği bu tabii sorunların farkında olmak ve mümkün olduğunca konunun özüne sadık kalmak, tefsir çalışmalarının sağlıklı bir şekilde ilerlemesi açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, Ahmet. "21. yüzyılda yazılan Türkçe tefsirlerden Ali Küçük'ün Besâiru'l-Kur'ân'ının dayandığı temel prensiplerin tahlili". *Din bilimleri klasik sorunlar-güncel tartışmalar*, 79-90.

Akbaş, Ahmet. "Mesaj odaklı tefsir ve Kur'ân kültürünü topluma ulaştırmadaki rolü: Ali Küçük örneği". *Batman Akademi Dergisi* 4/2 (Aralık 2020).

Aksoy, Soner. "Ali Küçük". *Kur'ân'a ve tefsire adanmış ömürler*. ed. Ali Karataş - Gökhan Atmaca. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meʿânî*. thk. Alî Abdi'l-Bârî 'Atiyye. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Cemheretü'l-emsâl*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikir, 1964.

Âtıf, Seyid. *et-Terbiyetu'l-İslâmiyyeti usûluhâ ve menhecihâ ve me'lemehâ*. Kahire: Dâru'l Fikri'l-Arabî, 2008.

Badaren, Zaid İshaq Mohammad. *Kur'an'da câhiliye şiirindeki mesellerin kullanımı*. Rize: Recep Tayyap Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-ʿArab*. thk. Abdi's-Selâm Muhammed Hârûn. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânecî, 4. Basım, 1997.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meʿâlimü't-tenzîl*. thk. Abdu'r-Rezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1999.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Arap edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2015.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Emame, 5. Basım, 1993.

Cerbû'i, Abdullah b. Abdurrahman. *el-Emsâlü'l-Kur'âniyyetü'l-kıyâsiyyetü'l-madrûbetü li'l-îmâni billâhi*. 3 Cilt. Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmiyi bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyi, 1. Basım, 2003.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 31. Basım, 2018.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmu lil Melâyin, 4. Basım, 1987.

Cevziyye, İbn Kayyim. *el-Emsâl fi'l-Kur'ân*. thk. Ebû Hazîfe İbrahîm b. Muhammed. Mısır: Mektebetü's-Sahabe, 1. Basım, 1986.

Cürcânî, Abdulkâhir. *Esrârü'l-belâga*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1991.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Delâilu'l-î'câz fî ilmi'l-meânî*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 3. Basım, 1992.

Çetiner, Bedreddin. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.

Demirci, Muhsin. *Tefsir terimleri sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2015.

Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 9 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1963.

Durmuş, İsmail. "Kinaye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Durmuş, İsmail. "Mecaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

Durmuş, İsmail. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.

Durmuş, İsmail. "Teşbih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *el-Fıkhü'l-ekber*. Mektebtü'l-Furkân, 1. Basım, 1999.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-akli's-selîm*. thk. Abdu'l-Kâdir Ahmed 'Atâ. 5 Cilt. Riyâd: Mektebutü'l-Riyâzi'l-Hadîs, ts.

Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıdkı Muhammed Cemîl vd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikir, 2000.

Endelüsî, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb. *el-İkdü'l-ferîd*. Kahire: Matbaatu Vehbe, 1948.

Eren, Şadi. *Kur'ân'da teşbih ve temsiller*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.

Faruk, Mehmet. *Fahreddin er-Râzî'nin mefâtîhu'l-ğayb adlı tefsirinde Kur'ân mesellerini yorumlama metodu*. Mardin: Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Ferâhîdî, Ebû Abdirrâhmân el-Halîl. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mehzûmî - İbrâhîm es-Sâmirâî. 8 Cilt. Mektebetü'l-Hilâl, ts.

Feyyaz, Muhammed Câbir. *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Riyad: Dâru'l Alemiyyeti lil-Kitâbi'l İslâmî, 1995.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed. *el-Kāmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risaleti li-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzîği, 3. Basım, 2005.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Cevâhiru'l-Kur'an*. thk. Muhammed Reşîd Rızâ el-Kabânî. Beyrut: İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1981.

Güllüce, Veysel. "Kâmin mesellerin değerlendirilmesi -İbn Fadl örneğinde-". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2006), 91-124.

Hâşimî, Ahmed. *Cevâhirü'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'i*. thk. Yusuf es-Sameylî. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1999.

Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-teʾvîl fî meʿâni't-tenzîl*. thk. Muhammed Alî Şâkîr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Honi, Semra. *Kur'ân-ı Kerîmde geçen mesellerin ahlak öğretiminde kullanımı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*. Tunus: Dârut't-Tûnusiyye, 1984.

İbn 'Atiyye, el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-ʿazîz*. thk. 'Abdi's-Selâm 'Abdiş'Şâfî Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.

İbn Manzûr, Cemaluddin. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. İran: Neşru Edebi'l-Havzeh, 3. Basım, 1984.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzır fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1984.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr*. thk. Abdu'r-Rezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-Arabiyye, 1. Basım, 2001.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurʾân*. Dimeşk Beyrut: Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şâmiyye, 1. Basım, 1991.

Kara Kurtuluş, Elif. *İbn Acîbe'nin bahru'l-medîd tefsirinde Kur'an mesellerinin zâhirî ve işârî yorumu*. Trabzon: Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Kâsımî, Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', 3. Basım, 2000.

Kaya, Ahmet. *Kur'ân-ı Kerîm'de meseller*. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kaya, Remzi. "Kur'ân-ı Kerîm'e göre Ehl-i Kitap (Ehlü'l-Kitap)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Ağustos 2005).

Kaya, Yakup. *Ali Küçük'ün Besâiru'l Kur'an adlı tefsiri ve ahkâm ayetlerine yaklaşımı*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, 2024.

Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. *el-Îzâh*. thk. Muhammed Abdulmün'im Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 3. Basım, ts.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'u li-akâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet el-Berdûni - İbrahim el-Itfiyyiş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 3. Basım, 1964.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1. Basım, 1972.

Küçük, Ali. *Besâiru'l Kur'an*. 20 Cilt. Konya: Adım Matbaacılık, 2. Basım, 2003.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-Arabiyye, 1. Basım, 2005.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan. *el-Emsâl ve'l-hikem*. thk. Fuat Abdu'l-Mun'im. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Basım, 1999.

Meydânî, Ebu'l-Fadl. *Mecme'u'l-emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Terâsi, 1. Basım, 2002.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Kâmil fi'l-lüğati'l-edeb*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, 3. Basım, 1997.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Alî Bedevî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelime't-Tayyib, 1. Basım, 1998.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's-sâlihîn*. Dimeşk Beyrut: Dâru İbn Kesîr li't-Tabâ'ti ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1. Basım, 2007.

Özcan, Hanifi. "Matüridi'ye göre Kur'an'daki kıssa ve mesellerin epistemolojik amaç ve önemi". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Haziran 1995), 103-117.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Tefsîr-i kebîr mefâtîhu'l-ğayb*. 23 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.

Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-menâr*. 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1990.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. İstanbul: Siraç Yayınevi, 6. Basım, 2019.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Kurʾân*. thk. Ebî Muhammed b. 'Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 2002.

Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kurʾân*. thk. Muhammed Alî Muavvaz - Âdil Ahmed Abdi'l-Mevcûd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1997.

Sekkâkî, Ebû Ya'kūb. *Miftâhu'l-ulûm*. thk. Na'îm Zerzûr. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1987.

Semerkandî, Alâeddin Ali b. Yahyâ. *Bahrü'l-ʿulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Süyûtî, İmam Celaleddin. *el-İtkân fî ulûmi-l Kur'ân*. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l Amme li'l-Kitâb, 1974.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr*. 4 Cilt. Kahire: Matba'atü Bûlâk, 1869.

Taberânî, Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. İbrâhîm el-Hüseynî. 9 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebet, 2. Basım, 1975.

Ulutürk, Veli. "Kur'ân-ı Kerîm'de meseller (Emsâlü'l-Kur'an)". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (30 Haziran 1995).

Uzun, Tacettin. "Arap dilinde meseller (Atasözleri)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz*. thk. Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şamiye, 1. Basım, 1989.

Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyyâ. *et-Tesârîf*. Tunus: eş-Şirketü't-Tûnisiyye, 1979.

Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyyâ. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelbî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak dini Kur'an dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 2007.

Yıldız, Asiye. *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı Kerîm'de tebliğ metodu olarak meseller*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Yûsî, Ebü'l-Mevahib el-Hasan b. Mes'ûd. *Zehrül-ekem fil-emsâl vel-hikem*. thk. Muhammed el-Haccî - Muhammed el-Ahdar. 3 Cilt. Dâru's-Sekâfe, 1. Basım, 1981.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Vezâratu'l-İrşâdi ve'l-Enbâi, 2001.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'ıkı ğavâmidı't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arab'î, 1986.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1957.

Ziyâeddin, İbnu'l-Esîr. *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*. thk. Ahmet el-Hûfî - Bedevî Tabâneh. 4 Cilt. Kahire: Dâru Nahdet Mısr, ts.